

VIGILIA

2001/3

VASADI PÉTER: **A kereszt áldottja**
EDITH STEIN: **A kereszt lábánál**

A zárándoklatokról

DOLHAI LAJOS: **A zárándoklat teológiája**
CSUKOVICS ENIKŐ: **Külföldi kegyhelyek – magyar zárándokok**

WOJTILLA GYULA: **A hindu zárándoklatok**

BÁTORI MIKLÓS: **A halál a szőlőskertben**

SZIGETHY GÁBOR: **Szent Erzsébet rózsái**

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Emberjogi karta	161
VASADI PÉTER:	A kereszt áldottja	162
EDITH STEIN:	A kereszt lábánál	172

A ZARÁNDOKLATOKRÓL

DOLHAI LAJOS:	A zarándoklat teológiája	176
WOJTILLA GYULA:	A hindu zarándoklatok	183
CSUKOVICS ENIKŐ:	Külföldi kegyhelyek — magyar zarándokok	189

SZÉPÍRÁS

TARBAY EDE:	Ha ott az itt; Ahogy <i>(versek)</i>	198
KELEMEN LAJOS:	Napcsoda; Mese volna <i>(versek)</i>	199
BENDE JÓZSEF:	Bátori Miklós	201
BÁTORI MIKLÓS:	A halál a szőlőskertben <i>(részlet)</i>	205
SZIGETHY GÁBOR:	Szent Erzsébet rózsái	213
SEYMOUR GLASS:	Távoli vers; Futásod története; Idő; Találkozásra várva	219

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

MONORY M. ANDRÁS – TILLMANN J. A.:	Somfai Béla teológussal	220
---------------------------------------	-------------------------	-----

EGYHÁZ A VILÁGBAN

PÁKOZDI ISTVÁN:	Kapuzárás	226
-----------------	-----------	-----

DOKUMENTUM

LATORCAI CSABA:	Bencések 1848/49-ben	228
SEBESTÉNY SÁNDOR:	Sebestény László intelmei	230

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	234
---	-----

Emberjogi karta

Elkészült az Emberi Jogok Európai Kartája. Jogászi mestermű, méltán állítható az ENSZ által elfogadott Emberi Jogok Nyilatkozata mellé. Középpontjában az emberi személy áll és annak szabadságjogai. Három kulcsfogalmában ráismerünk a francia forradalom jelszavaira (csak az utolsó módosult némileg): szabadság, egyenlőség, szolidaritás.

A szöveg végső változatából kimaradt minden utalás Istenre, Európa keresztény gyökereire avval az indoklással, hogy a felvilágosult, szekularizált Európában ez nem illik bele egy alaptörvénybe.

Pedig az emberi személy méltóságát a kinyilatkoztatás tárta fel. A Teremtés könyve szerint Isten az embert saját képmására teremtette; reábizta a világ alakítását, és saját szeretetközösségébe hívta meg. Igéje — szeretetének vallomása — pedig Jézus Krisztusban eggyé lett az emberrel. Mindezekhez Isten szabadsággal ajándékozta meg az embert, kockáztatva azt is, hogy az ember nemet mond Isten meghívására, saját életére és boldogulására.

Az újkori emberkép, amelynek fő célkitűzéseit a francia forradalom hármasszója fogalmazta meg, a kinyilatkoztatás világából nőtt ki, elfelejtve/megtagadva eredetét. Ezt tükrözi — immár európai alaptörvény formájában — a most közzétett Karta. A mulasztás nem egyszerűen amolyan szerzői „copyright” elleni vétés. Két irányban is szegényebb lett így a dokumentum.

Kimaradt belőle mindaz, ami kontinensünket Európává teszi. Egyetemesen érvényes, ám absztrakt elvek gyűjteményévé lett. Ugyanígy nevezhetnénk ázsiai, amerikai vagy afrikai emberi jogok kartájának. Vagy éppen egyetemes kartának. Önmagában ennek így is kell lennie. Hiányzik azonban annak a háttérnek, szellemi-kulturális környezetnek a bemutatása, amelyben ezek a felismerések megszülettek; azé a történelemé, amely oly sok jó és rossz tapasztalattal igazolta, hogy a felsorolt jogok valóban nélkülözhetetlenek az emberhez méltó élethez.

Evvél együtt hiányzik a törvények indoklása is. Szellemi gyökereit vesztett korunkban bárki fölteheti a gyerekesnek hangzó, valójában teljesen jogos kérdést: „miért?” Miért van az emberi személynek — kivétel nélkül mindegyiknek, az élet minden szakaszában — elidegeníthetetlen joga az élethez, az emberi méltósághoz, a szabadsághoz? A választ, a kijelentéseket megalapozó érveket Európának a kinyilatkoztatásra és a görög-római antikvitásra épülő keresztény múltjában találhatjuk meg.

Tudományban, technikában, termelésben Európa minden erejét összefogva is legföljebb versenytársa tud maradni az Egyesült Államoknak, Japánnak és az új ázsiai hatalmaknak. Kulturális-lelki öröksége viszont olyan kincs, amelyet egyedül ő tud felkínálni a világnak. Történelmi hivatása, hogy ezt megtegye.

A kereszt áldottja

Szent Edith Steinről, a kármelita, Keresztről nevezett Teresia Benedicta nővéréről

Született 1926-ban Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–német szakot végzett. Költő. Legutóbbi írását a Vigilia 2000. 12. számában közzöltük.

Zseniális, derűs, komoly és alázatos. Valahogy nem tudom leírni róla, hogy *volt*. Az ma is. Amit még hozzá kell tennem e négy szóhoz, ennyi: *szent*. Ehhez viszont ez a szó nem megy: *lett*. Szentté avatási liturgiájában az egyház ámulva fedezte föl, mintegy tévedhetetlenül; mivel ő Krisztusban volt zseniális, derűs, komoly és alázatos, nem lehetett más, mint *boldog*. És ezt a tényt kinyilatkoztatta Benedicta nővéréről, akit polgári nevén Dr. Edith Steinnek hívtak. Minthogy régebbi, tisztelő és megrendült szellemi vonzódás fűz Edith Steinhez, s akiről talán a legértőbbben elemző, *A kereszt tudománya* című művét írta, a sarutlan kármelita Keresztes Szent Jánoshoz (csakúgy, mint Simone Weilhez), nem kerülhetem el, hogy megjegyzéseket fűzzek egyes gondolataikhoz, azokhoz, amelyek különösen megragadtak. Úgy hangzik ez utóbbi pár sor, mintha mentegetőznék. Nem szándékosan, de akaratlanul valóban olyasfélét teszek. Ez annak a föladatát fölmérő léleknek a — jogos — riadtsága, amely lélek annyit biztosan tud, kik azok, akikhez hozzáér, szellemben. Mivel egy írónak kötelessége számot adnia arról, ki, miért s hogyan ihlette meg, a tanulmányozó vagy szerényebben, elmélyedő munka megszüli a kellő bátorságot... Hogy Krisztusban zseniális valaki —, ez túlbeszédnek látszik. Pedig éppen ez az, amiért nem lehet zseniális — bármilyen magával ragadó is — egy ötlet, egy világméretű banktranzakció, egy utolérhetetlenül ragyogó padlófény. Még egy jól mozgó grafikus ujj, egy tollforgató vagy államférfiú sem. Kitűnő, kiváló, jelentős vagy akár páratlan lehet, de zseniális csak akkor, ha Krisztusban az. Miért? Mert amíg egy szellem kerüli, elodázza, netán kicselezi, hogy áldozat is legyen, lehessen (főként a hivatásé), addig fönn tart, magának tart meg magából valamit, amit pedig oda kellene adnia: csak az a zseniális, aki maradéktalanul odaad. Vagyis az életét teszi rá arra, ami hívja őt, legyen az hit, végső elhatározás vagy talentum, vagyis a létének lényege, akár a föltáratlan lényege. Ha valóban rátette az életét, annak tévedhetetlen jelei vannak a sorsában, életének alakulásában, a hétköznapi vagy a rendkívüli körülményeiben. Maradéktalanul csak az adhatja magát oda, akit nem vezérel semmiféle *más* — könnyen elleplezhető — érdek, mint ennek az odaadottságnak érdeke, ami éppen a másféle érdekeinek ellenében hat. E küzdelemben érlelődik meg az, amit elhivatottságnak nevezünk.

Azért tetszik túlbeszédnek az, hogy Krisztusban zseniális, mivel ez a szó, zseniális már önmagában is azt jelenti: Krisztusban.

Még akkor is, ha nem nyilvánvaló egy odaadott életben, nem így nevezetnek meg, maga a személy sem tud róla, vagy más név, megnevezés takarja. A *krisztusi* nem okvetlenül emberi alakot juttat eszünkbe, hanem az *isteni rangon ható emberi totalitást*, olyan emberfölöttit, ami csakis ember által jöhet létre az emberi dimenzióban. Ez azonban kiviláglik, s nem teheti homályossá a művet, még kevésbé fődheti be, mintegy mentegesse átlagosságát, a gyöngeségeit, hanem a kézzel-, a szellemmel fogható rendkívüli-ségét magának a műnek kell bizonyítania az „emberinek” evilági történetében. Vagyis szükséges, hogy a zseniális krisztusi, a krisztusi pedig zseniális legyen olyan objektívan egy műben, egy életben. „Az író (...) versében, regényében a világ eredeti épségét, teljességét igyekszik visszaállítani. És ha ez egyáltalán sikerül neki, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs, csak a szövegébe beáramló hallgatásokkal sikerülhet. Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égbolt, Jézus, akkor semmi sincs benne” (Ottlik Géza: *Próza*, 214. lap). Így a mű, az „egy” kettős fényt vet, a „kettősség” pedig visszamatat az egyre, s egyesül is vele s benne. Talán ez az, amit szentnek nevezhetünk a maga ember-, tehát természetfölötti, mégis mintegy vaskosan reális megjelenésében.

A kereszt tudománya

Ide kívánczik Edith Steinnek az az elemzése, amelyet Keresztes János tárgyilagosságairól ír: „Ha a kereszt titka lesz az ember belső formálója, akkor érkezett el a *kereszt tudományához*.” Háromfajta tárgyilagosságról beszélhetünk: a szent tárgyilagosságáról, a gyermek tárgyilagosságáról („ez a szentével rokonságban van”), és a „művésztermészet” tárgyilagosságáról. A legutóbbi az előző kétfélet nem keresi, hanem bírja. „A benyomások iránti töretlen befogadóképességet tekintve a művész a gyermekkel és a szenttel lélekben rokon.” Keresztes János „épp úgy volt költő is, mint képzőművész”. Már gyermekként vonzódott a kézművességhez, a szobrászathoz, a festészethez. A belső erők, a tulajdonságok mű megalkotására ösztönzik a művészt, amelyben a képnek, a leképezésnek döntő szerepe van, legyen az költői, síkbeli vagy zenei kép. Már egy képből is, de különösen a képek rendszeréből, magából a képszerkesztés módjából az alkotó személyében hordozott világ bontakozik ki, amely „minden igazi művészi alkotás esetében jelkép is, az értelmi teljességből való, áttételekkel erre utal. „Így értve, minden igazi művészet kinyilatkoztatás is, és minden igazi alkotás szent szolgálat.” De éppen ezért az alkotói rátermettségben veszélyek is rejlenek. „És nemcsak akkor, (...) ha a művész nem érti meg föladatának szentségét.” Akkor kiváltképpen, ha ezzel — bármilyen megfontolásból is — erővel szegül szembe, tompítani igyekszik, eltúlozva fölerősíti, propaganda szolgálatába állítja, sikeréhségből eltürelmetlenkedi, a részlegest elsúlyozza a lappangó egész rovására, azaz tudatosan avatkozik bele abba, ami ösztönös mélységben szabadon akar alakulni. Rö-

viden, ha enged bármilyen előjelű erőszaknak. Keresztes Jánosban „a gyermeki, a művészi és a szent tárgyilagosság bántatlan maradt s egybefonódott”. Szabadság és szelídség rokon fogalmak.

A szent azt jelenti, hogy jól megkülönböztethetően *egyetlen*. Az még akkor is, ha hasonló. Vagyis mindinkább egyetlen, annál hasonlóbb a többihez, a többi egyetlenhez. Ennek a paradox jellemzőnek igen szép példája a 20. század két nagy szellemének, Edith Steinnek és Simone Weilnek életműve, sorsa, messze ható jelentősége, alázatos kíméletlensége, áldozata és áldozatossága.

A végtelen szerepe a filozófiában

Esetükben nemcsak a filozófiatörténetről, filozófiai elemzésről van szó, hanem magáról a filozofálásról, az elmélyülő gondolkodásról is, amely önsúlyának tehetetlenségi nyomása alatt a létértelmezésre, a lét végső kérdéseire irányul. A helyes gondolkodásban ugyanaz a kvantumát tekintve szélsőséges, etikumát tekintve nagyon mélyen determinált *szabadság* érvényesül, mint a matematikában. A végtelen a helyes gondolkodásban már a legelső logikai lépésekben is kezdetét veszi. Ezeket a lépéseket nem lehet tetszés szerint cserélgetni, a formabontás divatos önkényét ad hoc-liturgiának föltüntetve, mert a gondolkodásnak el kell jutnia, mert a gondolkodót el kell juttatnia azokhoz a cselekedetekhez, amelyek az egzisztenciáját lényegében határozzák meg. Vagyis az egyszerű vagy komplex tettek az egzisztenciában mintegy elültezik a végtelent a filozófiai gondolkodás következményeként, mivel a végtelen *van*. Ha a végtelen kimarad vagy elsikkad az egzisztenciából vagy az egzisztenciában, akkor a tettek a halmozott ideiglenesség okán létromboló mechanizmussá válnak, üzemanyag nélküli katonaiárává, magtalan kísérletekké; dologivá kívül általuk a személyes, ez pedig az életet, az élő elmeszesíti. A filozófiai gondolkodást nem a sikere vagy az általánossága igazolja vagy cáfolja, hanem a nyomában keletkező kreatív vagy a dekreáció. A teremtés vagy a pusztítás. Edith Stein gondolkodásával azt a fajta teremtést választotta, amelyet a fanatizmusától elnehezült pusztítás sem gyűrt maga alá, hanem gyilkos erőszakával is a dicsőségéhez járult hozzá.

Munkájára, erkölcsi készenlétére, mély átalakulására vet fényt az a megjegyzése, mit röviddel a beöltözése előtt írt: „Az ember csak arra törekedhetik, hogy azt az életet, amelyet választott, minél hűségesebben és tisztábban élje, s áldozatként mindazokért, akik kapcsolatban vannak vele.” S hogyan? Milyen körülmények közt? Ő egy női szerzetes rendben. Ami példa, de mások számára nem kötelező recept. Az viszont bizonyos: bármilyen más életformában sem háríthatjuk el az egy célra összeszedett figyelem, az odaadás, a jó vagy még jobb örökös választásának felelősségét, ha létünknek erkölcsi megalapozására törekszünk; aki aratni akar, annak nemcsak vetnie kell, hanem gondoznia is a veteményt. Számolva akár azzal is, hogy más fogja learatni a vetését. Maga az aratás azonban sosem marad el. Vége felé jár a kármelita nő-

vér újoncdeje, amikor — a kívülvők aggodalmaskodó érdeklődésére — ezt válaszolja: „A kérdésen, hogy mennyire szoktam meg a magányt, jót nevettem. Eddigi életemben sokkal magányosabb voltam, mint itt. Semmim sem hiányzik, ami odakint volt, és megvan mindenem, ami odakint hiányzott.” De szívesen lemondott volna a lelki életben gyakorlatlanok kínos, túlbecsülő lelkenedezéséről. Ezt írja egy levélre: „Nem szeretném zavarba hozni, de egyszer mégiscsak meg kell mondanom Önnek, (...) mivel nem akarok farizeusnak látszani magam előtt, hogy túlhangsúlyozza a kettőnk közti különbségeket; (...) mi itt igazán tudjuk, hogy a rendi ruha alatt mennyi emberi gyarlóság rejlik, és ezért nekünk igen megszégyenítő, ha tömjéneznék minket.”

A valóság iránti természetes fogékonysága csak nőtt a növekvő veszély közeledtére, s a rendi előírások pontos megtartásából nem engedett, míg erre rá nem kényszerítették. Nem beléjük kapaszkodott, hanem ezeket a valóság fontos elemeiként élte, ugyanazzal a mély megértéssel, amellyel a szentségekről és a rend helyzetéről vélekedett: „...mi klauzúrára köteleztük magukat, de Isten nem köteles minket a védőfalai között megtartani. Ő védhet minket másképpen is. Hasonlóan, mint a szentségekben... Abban a pillanatban, amikor a külső erőszak megakadályozná, hogy szentségekhez járuljunk, Isten túláradóan kártalanítana minket... Akár az utcára is kergethetnének, Ő letáborozna körülöttünk, és láthatatlan jelenléte békességünk legmagasabb és legvastagabb fala volna”. Ilyen hittel, ekkora hűséggel a pokol kapui is tehetetlenek.

Az ember szenvedése

Edith Stein — Benedicta nővér — már a filozófiai tanulmányai közepette is szembesülhetett azzal a ténnyel, hogy az emberi jelenséget korlátozzák a szenvedései. S végül, mint a legnagyobb szenvedés, a meghalás, a halálban véglegesen megállítja; hogy meg is semmisíti, ezt filozófiailag nem lehet bizonyítani. Minden olyan filozófiának, amely a halál elkerülhetetlen tényére nem tud — legalábbis kauzális — magyarázatot adni, hamar a végére érünk, mert ez — gondolati tartalmának komolysága ellenére is — szellemi kudarc, s azt a jogos gyanút ébreszti bennünk, hogy az ember jelenségként nem más az ilyen filozófia számára, mint vizsgálati anyag. Az ember azonban se nem csak tényező, se nem csak jelenség, hanem személy, ezért a róla való gondolkodás a legszemélyesebb sorsáról való gondolkodással azonos, s ebben — számtalan élettani szempontjának fontossága mellett is — az egyetlen valóban sorsdöntő fejlemény, mely előrefelé és visszafelé is fogva tartja, az ő személyes halála. Az embernek a halált az ő személyes halála jelenti igazán.

Tegyük föl a kérdést: miben áll a kereszt tudománya?

A kereszt tudománya magában a keresztben áll. Anélkül, hogy elmosnánk a Szenvedés Fakeresztjének egyetlen voltát, talán mondhatjuk, hogy a bennünk élő és növekvő szeretet mind több alkalmat, időt, eseményt, földadatot és tulajdonságot formál ke-

resztté, azt sugallva és igazolva, hogy az öröm és a szenvedés egytövű növény két virágja. Vannak emberek, akiknek belső világa valóságos temető, a gyász legkisebb jele nélkül, mert a sírokban a Krisztusért elvesztegetett élet darabjai hevernek, az élet föltámadására várva, földdé enyészve ugyan, de mint valami gyümölcsfát, keresztet növesztettek a porukból. S egytől egyig virágba borulnak. A szó megszokott értelmében, temető-e ez a nemvilági virágoskert? S ha igen, mert az, milyen esélyekkel? Keresztes János sötét éje száll le az ilyen temetőkre is, de minden ízében a csillagos ég, a biztos hajnali derengés reményétől megtermékenyítve... A kereszt tudománya azon a módon is a keresztben van, hogy Krisztusig csak általa juthatunk el, szorosán a nyomában lépegetve, majd mintegy az ő keresztjeként hozzá ízesülve: Jézus Krisztus egy-egy keresztje vagyunk mind. Ha az ő keresztje vagyok, bírom őt, függ rajtam, hozzám van szögezve, szögei tehát belém fúródnak, és ez fáj, mint a vezeklőöv, rám freccsen a vére, mint Pascalra az az egy csöpp, de meg is ihlet, mint a Loyolait („Krisztus vére, ihless meg engem...”), és nem akadályozhatom meg, hogy át ne öleljem. „Nem az emberi tevékenység, hanem Krisztus szenvedése segít rajtam, gyógyít és sarkall minden ügyemben”, írja Edith Stein. Így lesz enyém a szenvedése, a vergődése, mely nem szűnik, mivel az én vergődésemmé lesz, és ő sem tehet mást, mint visszaölel. *Boldog az a kereszt, amely megszenvedteti az Áldozatot. Az már nem a kereszt, hanem Krisztus tudománya, hogy a legfájóbb, a szögekverte pontokon azonosul élő keresztjével, s ha szól, bent teszi, bent ereszt gyökereit keresztjének szívében, az átszúrt szíve sóhajtota igéit mondja, s ott is támad föl.. Olyan ez, mint a felix culpa a halógiáján a boldog bűnös állapota, akiben Jézusnak meg kell halnia, hogy föltámadhasson. De az örömből nem lehet „kigazdálkodni” a szenvedést, a földámadásból a halált, s akár a többszörös haldoklást.*

A teljes lemondás

Talán még a bűn sem áll annyira távol Benedicta nővértől, mint a ma oly divatos, lelkendező, vallásos „örömhajsza”. Ezt írja Keresztes János nyomán: „A helyes lelkületű ember inkább azt keresi Istenben, ami nincs ínyére, mint a kellemest; inkább hajlik a szenvedésre” — az elmélkedésre, a magányos szemlélődésre s a benne szétáradó kíméletlen önvizsgálatra —, „mint a vigasztalásra; inkább mond le Isten kedvéért a javakról, mintsem megszerezze azokat. A szárazság és a szorongattatás kedvesebb neki, mint a boldog érintkezés Istennel, hiszen tudja, a lemondásban áll Krisztus követése, és ezt mondjuk önmegtágadásnak; a másik, a boldogság” — elszánt, konok, mechanikus — „keresése semmi egyéb, mint önmagunk keresése Istenben...”.

De Benedicta nővér nem boldogságellenes. Hogy is lenne az, mikor a boldogtalanság felől érkezik Istenhez. „A belső élet mélysége és tisztasága a boldogság forrása”, írja. Megtapasztalja, hogy a világ bámulatos érzékenységgel tapint rá az igazi hitre, hogy

aztán odasüssön; jaj annak a világ szemében, aki Istenért keresi Istent, és ezért akár a megtorlást is elfogadja, magára vonva az eklektikus hívősködéssel, meg a misztikummal (nem a misztikával) játszadozó, hiú elmék ítéletét: ez egy dogmatikus, bigott, elidegenedő, ásatag alak.

Most érkeztünk el Keresztes János hittapasztalatának legkényesebb szakaszához, amelyet annyi félreértés kísér. Ennek lényege Benedicta nővér szavával ez: „Ha egészen Isten kezébe adjuk magunkat, bízhatunk abban, hogy Ő tud is csinálni belőlünk valamit.” Ezt tartja János is, és ehhez — radikálisan — kifosztja magát, elvetve minden pszichikai, vallásosnak mondott másodlagos-ságot, túlbuzgó járulékot, a képzelgés ártatlannak látszó kis hazugságait, az idejekorán megelégedő s olcsó megoldásokat: föl-számolja magában mindazt, ami gátolja a lélek teljes önátadását Istennek, de az nem igaz, hogy rajong a sötétségért; semmiért sem rajong. Átéli legbelső szándékának keserű következményeit, ezeket éjszakának nevezi, s nem akar rajta túllépni mindaddig, amíg „Isten el nem jön” a lélekben, a lélekhez. Érdekes, hogy minden igazi emberi teljesítmény is csak ilyen redukciós körülmények közepette jöhet létre. El kell vetni minden fölöslegest, mert ami fölösleges, az rossz. Isten legyen az, aki akarjon a lélekben vagy ne akarjon. Keresztes János a megmaradt lényeggel, igazi lelki szegénységként indul el a kármeli meredéken fölfelé. Tehát nem nem-írni kell, nem nem-festeni, hiszen János is, Ferenc is műveket alkotott, verset, zenét, magyarázatot. Egyedül azért és azt akarják élni, amit Isten akar bennük. Amit pedig Isten akar bennük, azt a hit hajtja végre. A hit sötétbe vonja a lélek engedel-mességében mindazt a képességet, erőt, vágyat, ami nem-hit. Az érzékekre sötétség ereszkedik, s ez a lélekben a halál előérzetét kelti. „Ebben a helyzetben a lélek annyira elgyöngülhet, hogy (...) képtelen imádkozni, bekapcsolódni figyelmesen a szentmisébe, s még kevésbé hajlik arra, hogy evilági ügyeivel foglalkozzék... Szétszórt, feledékeny, több óra is eltelik anélkül, hogy számot adhatna arról, mit gondolt, mit tesz vagy tett, mire készül... Mert az emlékezetnek is meg kell tisztulnia a benyomásoktól, az ismeretektől.” Ő, imádott információ-folyam, az ilyen léleknek melyik ismeretlen szakadékában tűnsz el nyomtalanul... „A szórakozottság, a szenttelen elhidegülés a mind sűrűbb belső összeszedettségéből származik, úgy, hogy a „szuggesztív szemlélődés a lelket képességeivel együtt csaknem fölemészti, elvonja a teremtett dolgoktól, de még a hozzájuk való ragaszkodástól is”. A lélek megüresedik. A szemlélődés, mint tisztító homály, terjed el benne anélkül, hogy meg tudná különböztetni az okot az okozattól. A lélek sötétben marad, s olyanná lesz, mint „az a fény” vagy inkább derengés, amely nem tükröződik semmin, mert nem akad tárgy az útjába. A „szellem elsötétedése” tárgyaltalan, akarattalan, kagylózúgásos „boldog éj”, mely egyben bizonyos: közeledik a

**A belső
összeszedettség**

minden eddiginél nagyobb világosság. Most azonban még ott tartunk, hogy a lélek, odahagyva érzékeit, kiszökött az éjszakába.

„...homályba rejtve mélyen” halad; hogy előre? Fölfelé? Körül? Körben? Önmagában lefelé? Ezek csak sejtő, bizonytalankodó, tapogatózó szavak, s velük jelzett irányok, nem fontosak. Hogy süllyed-e a lélek vagy süllyedve emelkedik? Nem fontos. Egy bizonyos: keresi a fölülmúlhatatlant, kimódolni lehetetlen önfölülmúlásban. A misztikus bölcsesség, írja Benedicta nővér, azért titkos, mert nagyobb a ki tudja mily hatalmas léleknél is, az fogadja be, borítja el ezt. S mintegy más, új nyelvre tanítja, mint amelyen eddig beszélt vagy csak értett: „Isten bensőleg, tisztán szellemi módon szól a lélekhez”, miközben „elnémítja a külső, belső érzékeket”, s azokat a természetes képességeket, melyek érzékeik híján valósággal megvakulnak, szavukat veszítik. „Az érzékek egyszerűen nem értik ezt a szellemi nyelvet, nincs hozzá szemük s fülük”, s nem is vágnak arra, hogy legalább a neszt vegyék. Kimerülten alszanak. A lélek — nem elég neki, hogy megszökik — álruhában szökik meg. S nekünk, magyaroknak különösen érdekes, hogy a Keresztes János látta álruha színei: piros, fehér, zöld. A természetes ismeretek iránt már közömbös lélek a hit fehér ruháját ölti föl, a remény zöld öve fogja össze, elkülönítve s védelmezve a világtól, a lélek válláról pedig a szeretet piros köntöse hull alá, a harmadik tolakodástól, a testiségtől óvva. János szavai szerint: „A szent szeretet nélkül ugyanis egyetlen erény sem lehet kedves Isten előtt.” Ez a szeretet tehát nem a kedvtelések valamelyike, a megindokolt vagy megindokolhatatlan vonzódásoké és tetszéseké, hanem Istené; szent.

A lélek ereje

Mi történik ebben az éji kalandban? János írja: „A hit (...) előkészíti a lelket a Bölcsességgel való egyesülésre.” A remény érdektelenné teszi a lelket minden iránt, amit nem érdemes vagy értelmetlen remélnie, hogy annak, amit viszont kell remélnie a léleknek, mert túl van a remélhetőn, Isten Bölcsességének részesévé legyen. „A szeretet kiüresíti az akaratot és a vágyakat mindattól, ami nem-isteni benne.” Ebben az állapotban a lélek akár keresztül-kasul bolyonghat a világban, befolyásolhatatlan; a külvilág nem tud behatolni belső részeibe, a külvilágban is „távoltarthatja magát tőle.” S minél „magasabban” vár rá Isten, a lélek annál alább száll önmagában, mert az egyesülés azon a ponton következik be, a legmélyén, ahol ugyancsak Isten van. Ezért látja át Isten a lélek teljes szerkezetét, ezért „nem marad semmi rejtve előtte... Egyetlen teremtett szellem” — tehát a Gonosz — „sem képes sem belépni, sem betekinteni a lélek zárt kertjébe”, csak ha a lélek ehhez hozzájárul. A kert bejárata előtt folyik a küzdelem, a támadás és elhárítása a mindig újra burjánzó kísértéseknek és a besurranni kész rossz szellemeknek. Mind a jó, mind a gonosz szellemek „éberren figyelik”, s tartják szemmel az ember külső, belső magatartását. A szellemek, éppen mivel testtelenek, mindenkinél

jobban ismerik az érzékelhető világot, a benne fölszínre alig bukkanó összefüggéseket. Ezekbe akarják belrántani a lelket vagy a távortartást sugallják neki. Az őrzésükre állított (angyali) szellem vagy szellemek „az emberi szívből fölszálló sóhajtást” is hallják, a hangtalan imádságot, fölfogják a legkisebb belső rezdülést is; a gonoszok ugyancsak. Nem az érzékenységükben, hanem a tudásukban s a céljukban különböznek. S észrevéteik magukat a lélekkel. Olyan indításokat, ráható, ráhangoló erőket is fölhasználnak, amelyek az ember belső struktúrájának spontán mozgását végzik vagy kezdeményezik. Ez a mozgás akció- illetve reakciójellegű, élményeket választ ki, mint a test a nedveit. Mivel a természetes pszichikai működésről alkotott kép igen mechanikusnak látszik, azt hihetnénk, maga a lélek tehetetlen. Ez nem így van. Valójában a lélek védekezése, ellenállása, egyensúlyának megőrzése, sőt a megerősödése és növekedése attól függ, hogy maga a lélek a jóra irányul-e? Hiába állítja a száj az ellenkezőjét, a lélek legbenső magjában nagyon pontosan (s előre) tudja, mi a jó, s mi a rossz; erről a lélek nem filozofál, hanem mivel egzisztenciájában éli át, élet-halál kérdésének tekinti. Ez az oka annak, hogy az imádság „szüntelen”, a szemlélődés „mély”, a szentség imádása „állandó”. Ha e három nem mond szavakat, azért van, mert a szakrális ösközlés belső formája, a szeretetbe legközelebb álló „beszéd”.

Az ilyen alig érzékelhető érzékelés, az összeszedettség elsődleges rezdülései”, írja Benedicta nővér, nem ismeretlenek a művészeknek sem, hiszen úgyszólván belőlük s nekik él, s főleg nem a művészetek leglelkének, a költészetnek sem. Az átlagos lélek általában „nincs magánál, nincs odahaza”. A külvilág pedig otthonként a leghuzatosabb, a legszétszórtabb, a leghidegebb. Nem a „kül”világ fogadja be a lelket, erre teljességgel képtelen, hanem a lélek fogadja be a világot anélkül, hogy maga világból volna. Sőt, éppen azért képes erre, mert nem világból van. S így a világ mintegy megtermékenyíti a lelket, ez megfogon tőle, kihordja s megszüli. Ez az újszülött világ ugyanúgy a Szentszellemben fürdik most, mint kezdetben, s bár megtévesztésig hasonlít a külvilágra, mégsem azonos vele. A különbség igen csekély, de perdöntő; „mustármagnyi”, írja Weil. A szent lélek mindig oroszlánszelídítő. És a szelídeké a föld. „Az angyalokról azt föltételezzük, hogy szellemi megrendüléssel őrzik ezt a szentélyt.” E megrendülés biztos jele annak, hogy tudják: az „önmaga fölötti döntés a lélek joga. A személyes szabadság oly nagy titok, hogy előtte Isten nagy tisztelettel áll”, s egy lépést sem tesz a lélek jóváhagyása nélkül. Az ember sajnos, korántsem ilyen tapintatos. Mind a maga, mind a másik személyes szabadságát még isteni-, nemhogy polgári törvények ellenére sem tiszteli. Habozás nélkül ront bele, rombolja le, ki tudja, miféle hatalmi megszállottság örületében. A legkisebb emberi ha-

talom is megbolondíthatja az embert, s kísérti, hogy igába hajtsa azt, aki a legközelebb esik hozzá; akár egy családban is.

Ezzel szemben „Aki hitbéli bizonyosságban él, az — a lelkiismerete szerint — nem állapodhatik meg a saját legjobb tudásánál.” Saját legjobb tudásának garanciája ugyanis nem a tudásában van, hanem a vele legszorosabb kapcsolatban lévő „isteni akarat keresésében”. A hiteles erkölcsi magatartás ezért csak vallásos talajban gyökerezhet. „Az ilyen ember már döntött önmaga felől”, tehát e döntésből erednek a cselekedetei is, következésképpen rosszul — alapjaiban megrontottan — nem cselekedhetik. Jó, vagyis helyes tetteinek végső oka azonban nem önmaga, hanem az, hogy erkölcsi meggyőződése és hittapasztalatai egybevágnak, s ez láttatja vele, hogy „Isten minden dologban jelen van, lényege, léte és hatalma szerint”, írja Keresztes János. Ez a létfontartó jelenlét abban a lélekben is megvan, aki ebből semmit sem érez, nem is tud róla, sőt nem is hiszi. A kegyelmi jelenlét azonban nem ez s nem ilyen. A kegyelmi jelenlét — mivel ez „a létező személyes életével egy” — az szükséges, hogy a lélek mindenkiféle kívánja, kérje, áhítsa. Így ír erről Benedicta nővér, imponáló magabiztossággal: „Keresztes Jánossal szigorúan ragaszkodunk ahhoz, hogy Istennek a szeretetegységben való bennünkélte egészen más, mint a dolgokat létezésben tartó jelenléte”. „A léleknek bizonyossága van arról, hogy Istenben van és Isten őbenne”, írja János. Isten a Szeretet. Ezért akit megragadott, abban a korlátozhatatlan módon ég, meleget ad, izzik. Akit azonban nem ragadhat meg, mert megveti „az isteni Szeretetet”, az a második, a lelki-szellemi, vagyis örök halált kockáztatja. Ennek veszélyét az öngyilkos, önromboló emberi tettek már köztünk is tanúsítják. A visszautasított, eljátszott vagy közömbösített isteni Szeretet nem öl, de a hiánya elpusztít. „Ez volna mindünk sorsa, ha Jézus Krisztus (...) nem nyitotta volna meg az irgalmasság útját.” Szenvedésével s halálával sem tehet minket büntelenné, de „mintegy a tűzével elemésztette bűneinket”.

A sötét éj derengeni kezd, az elhagyatott szerelmes megneszeli kedvese jöttét, s egyszerre boldogan érzi meg a szeretet élő lángjának fokozódó melegét, aztán a perzselését: „Ó, láng szelíd marása!”, írja Keresztes János. A föltámadt Krisztus bocsátja ki magából ezt a most már sosem halványuló világosságot. Ez a világosság a dicsőség... A szeretet lángja „a lélek legmélyebb” részéből lobban elő, s „...minél kedvesebb és bensőbb ez a folyamat, annál tisztább, és minél tisztább, annál (...) gyakrabban és teljesebben közli” — vele és benne — „magát Isten”. Ez a beteljesülés.

Hogyan? Fölkavaró boldogságként, mert a „Szeretet élő lángja, te” — ! — „megsebzod a lelkem!”, írja Keresztes János. A Szentháromság beköltözik a lélekbe. Kell-e tudnom, mikor? S főleg: fontos-e, hogy olyan képet mutasson nekem magamról, amely büszkeséggel tölt el? Máskor is vitathatjuk e szó, büszkeség létjo-

A kegyelmi jelenlét

gosultságát, itt különösen; az effajta kíváncsiskodás indiszkrét és farizeusi. Ami itt történik, Isten dolga. Én az Ő dolga vagyok. Ha a magamé maradok ebben, az rossz. A Lélek jól ismer engem ahhoz, hogy a maga választotta pillanatban közölgjön velem benső történéseket vagy ne közölgjön. Amit e beköltözésről tudhatunk, Benedicta nővér tollából, a következő: A Fiú bölcsessége ül az értelemben, a Szentlélek gyönyörűséggel hajlítja az akaratot, az Atya erőteljesen meríti alá a lelket a szeretetben. A túláradó Szeretet — írja Keresztes János — „teljesen megfelel értelmem képességeinek, (...) kitágítja akaratom” határát, és létre jön a „lényegi egyesülés”, amelyet „emlékezetem fölfogni alig képes... Ez ugyanaz a tűz, amely a tisztulás” — ! — „idején a léleknek még oly sötét és fájdalmas volt.”

A megdicsőült lélek

Keresztes Jánosban, akiben Isten „kegyelmet kegyelemre halmozott” (Jn 1,16), a Szentháromság kellemes otthonra talált, írja Benedicta nővér. János — „a lélek szépségétől mintegy eltelve” — megalkotta szerelmi költészetét, amelynek legismertebb darabjai *A sötét éjszaka*, *A szeretet élő lángja*, a *Lelki ének*. Művei arról tanúszkodnak, hogy azt a lelket, amelyet Isten tisztel, meg is dicsóíti. Az ilyen lélek képességeinek és nagyságának teljes méltóságában áll, és szüntelenül imád. Végül egyedül Isten tölti be, s örök szemlélődésre jut. Keresztes János ezért igen nagy árat fizetett. Nemcsak saját nyomorúságait kellett megtapasztalnia — amelyekből hamar megértette, „Istent a megbocsátott bűnök nem akadályozzák abban, hogy mind nagyobb s több kegyelmet adjon a léleknek” —, hanem fenéig kellett ürítenie a mindenféle gáncsokodás, az irigység, a gyűlölet, az aljasság, a kiagyalt gonoszságok poharát, csak azért, mert Isten egyik legkedveltebbje volt. Ez bizony főben járó bűn. Viszonzásként emberfölöttire nőtt a türelme, elmélyült a szeretetbe vetett reménye, kiforrott jelentős tehetsége, és ma is versenytársa, sőt megvilágítója a modern mélylélektanoknak. Kijárta a kereszt iskoláját. Fájdalma együtt növekedett békeségével, és amikor úgy bántak vele, mint egy állattal, tört föl szívében a legnagyobb részvét, sajnálat és megértés. Nem a szíve keményedett meg, hanem ő maga. S ha kellett, fenyegető körülmények között is kimondta, amit igaznak gondolt. Fejezzük be ezt az írást Keresztes János fogadalmi himnuszával: „Enyéme az angyalok, és enyém Isten Anyja. Igen, minden teremtett lény az enyém! Maga Isten is az enyém, és értem van, mert Jézus Krisztus az enyém, és hozzám tartozik! Lelkem, mire vágyódsz még, mit kívánsz? Minden a tiéd, minden érted van, le ne alacsonyítsd magad! Ne állj meg a morzsáknál, amelyek Atyád asztaláról hullanak le. Egyenesedj föl, és abban dicsekedj, ami igazi dicsőség, növekedj benne és örvendezz: szíved vágya teljesült”.

Íme, a szentek egyessége. Amíg Keresztes Szent Jánosról elméltünk, szüntelenül a Keresztről nevezett Szent Teresia Benedicta, Dr. Edith Stein kármelita nővérré gondoltunk.

Idézeteinket Boldog Edith Stein *A kereszt tudománya* című művéből (SZIT, Bp., 1992., Széll Margit fordítása), és Teresia Renata: *Edith Stein, Lebensbild einer Philosophin und Karmelitin* című művének *A Bárány menyasszonya* címen magyarul megjelent fordításából vettük (a Sarullan Kármelita Nővérek Kiadója, Pécs, 1998., Mária Terézia fordítása).

A kereszt lábánál

A kereszt szeretete

Keresztes Szent János
atyánk ünnepére

Újra és újra ráirányítják figyelmünket, hogy Keresztes Szent János semmi másra nem vágyik, mint szenvedésre és megvetettségre. Azt kérdezzük, mi az oka ennek a szeretetnek a szenvedés iránt. Csupán az Urunk földi szenvedéstörténetére való szerető emlékezés, a gyengéd lelkület ellenállhatatlan készítése, hogy emberileg közel legyen hozzá egy olyan élet által, mely az övéhez hasonlít? Ez mint ha nem felelne meg a misztikus tanító magas és szigorú szellemiségének. Amellett szinte olyan lenne, mintha a fájdalmak emberén keresztül a győzelmesen trónoló király, a bűn isteni legyőzője megfedkedne a halálról és a pokolról. Nem vezette el talán Krisztus rabként a rabságot? Nem a világosság országába vezetett-e minket, s nem arra hívott-e meg, hogy a mennyei Atya boldog gyermekei legyünk?

Ha a világra tekintünk, amelyben élünk, a szükség és nyomorúság, s az emberi gonoszság mélységei alkalmasak arra, hogy a világosság győzelme fölötti ujjongásunk eltompítsák. Az emberiség még mindig szennyárral küszködik, és még mindig csupán egy kisdud nyáj az, amely megmenekült előle a legmagasabb hegycsúcsokon. A Krisztus és az Antikrisztus közötti harc még nem ért véget. Ebben a harcban megvan a helye Krisztus követőinek. S legfőbb fegyverük a kereszt.

Hogy értsük ezt? A kereszt terhe, amelyet Krisztus magára vett: az emberi természet elfajzása, minden velejáráó bűnnel és szenvedéssel együtt, amely az emberiséget sújtja. A keresztút értelmé az, hogy elvegye ezt a terhet a világból. A megszabadított emberiség visszatérése a mennyei Atya keblére, gyermekké fogadása a kegyelem, a mindenben könyörülő szeretet szabad ajándéka. De nem történhet az isteni szentség és igazságosság rovására. El kell törölni az emberi botlások összességét, az első eséstől az ítélet napjáig, leróva a megfelelő mértékű vezeklést. A keresztút ez a vezeklés. A kereszt alatti háromszori összeroskadás megfelel az emberiség háromszoros elestének: az első bűnbeesésnek, a Megváltó elvetésének választott népe által; azok elszakadásának, akik a keresztény nevet viselik.

Az Üdvözítő nincs egyedül a keresztúton, és nemcsak ellenfelei vannak körülötte, akik szorongatják, hanem olyan emberek is, akik segítik: minden idők kereszt-követőinek ösképeként az Istenanya; azok őstípusaként, akik valamely rájuk rakott szenvedést elfogadnak, és hordozva azt, megtapasztalják áldását, Cirenei Simon; a szerető emberek képviselőjeként, akiket sürget a vágy, hogy szolgálják az Urat, Veronika. Mindazok, akik az idők folya-

mán nehéz sorsukat a szenvedő Üdvözítőre gondolva hordozták, vagy önként vállalt vezekléseket végeztek, eltöröltek valamit az emberiség hatalmas adósságtömegéből, és segítettek az Úrnak terhére hordozni; vagy még inkább: Krisztus, a fő vezekel misztikus testének ezekben a tagjaiban, akik testüket-lelküket rendelkezésére bocsátják megváltó művéhez. Feltételezhetjük, hogy az Olajfák-hegyi éjszakában erőt adott az Üdvözítőnek, ha azokra a hűségesekre tekintett, akik majd szenvedése útján követni fogják. És e kereszthordozók ereje minden esés után segítségére van. Az Ószövetség igazai kísérik az elsőtől a második esésig vezető úton. A földi élete alatt köré seregülő tanítványok a segítői a második útszakaszon. A keresztszerelmesei, akiket támasztott, és akiket mindig újra támasztani fog a küzdő egyház változatos történelme folyamán: ezek az ő szövetségesei a végidőkben. Közéjük mi is meghívást kaptunk.

Így hát nem pusztán kegyes emlékezés az Úr szenvedésére, ha valaki szenvedésre vágyik. Az önként vállalt vezeklő szenvedés az, ami igazán és valóságosan a legmélyebben összeköt az Úrral. Egyrészt a Krisztussal már meglevő összekapcsolódásból fakad. Mert a természetes ember menekül a szenvedéstől. A fájdalom perverz élvezete kedvéért keresni a szenvedést pedig valami teljesen különböző dolog, mint a vezeklő szenvedésre vágyakozni. Nem lelki törekvés, hanem érzéki vágy; semmiképpen sem jobb más érzéki vágyaknál, sőt rosszabb, mert természetellenes. Vezeklő szenvedésre csak az képes vágyakozni, akinek lelki szemei nyitottak a világ történéseinek természetfölötti összefüggéseire; ez azonban csak olyan embereknél lehetséges, akikben Krisztus Lelke él, akik miként a test tagjai, a Főtől kapják életüket, annak erejét, értelmét és irányát. Másrészt a vezeklés szorosabban összeköt Krisztussal, ahogy a valamin együtt dolgozó közösség egyre bensőségebbé válik, és ahogy a test tagjai szerves összjátékukban egyre szilárdabban eggyé válnak.

Mivel azonban a Krisztussal való *egység* a mi boldogságunk, és a vele való, egyre kiteljesülő *eggyéválásunk* a földi boldogulásunk, ezért a keresztszerelme semmi esetre sem áll ellentétben a boldog istengyermekséggel. Segíteni Krisztus keresztségét hordozni — ez erős és tiszta vidámságot ad, és akiknek ez szabadságukban és módjukban áll, Isten Országának építómunkásai: a legigazibb istengyermekek. És így a keresztút iránti szeretet sem jelent semmiféle iszonyt, csak mert a Nagypéntek elmúlt és a megváltás műve elvégeztetett. Hiszen csak a megváltottak, csak a kegyelem gyermekei tudnak Krisztus kereszthordozói lenni. Csak az isteni fővel való egyesülésből tud az emberi szenvedés vezeklő erőt nyerni. Szenvedni, és a szenvedésben boldog lenni, a földön állni, e föld durva és göröngyös útjain járni, és mégis Krisztussal az Atya jobbán trónolni; e világ fiaival nevetni és sírni, és az angyalok karaival szünet nélkül zengeni Isten dicséretét: ez a keresztyén élete, amíg csak ránk nem virrad az örökkévalóság.

Ave Crux, Spes unica

**A szent kereszt
felmagasztalása
ünnepén
1939. IX. 14.**

Szent kereszt, áldunk, egy remény! — így kiáltotta velünk az anyaszentegyház abban az időben, amelyet a mi Urunk Jézus Krisztus keserű szenvedése szemlélésének szentelünk. A húsvéti alleluja örömujjongása elnémította a keresztről szóló komor éneket. Most ő köszönt minket a nagy egyházi ünnepek végeztével, a Megváltó szívéből. És most, amikor az egyházi év alkonyába hajlik, újra magasba emelik előttünk a keresztet, hogy magához béklyózza tekintetünket, amíg csak újra fel nem szólít minket a húsvéti alleluja, hogy egy időre felejtssük el a földet, és a Bárány menyegzőjén örvendezzünk.

Szent rendünk úgy kívánja, hogy a szent kereszt felállításával kezdjük el a Nagyböjtöt. És a kereszt lábához vezet minket, hogy megújítsuk szent fogadalmunkat. A Megfeszített lenéz ránk, és megkérdezi tőlünk, hogy készek vagyunk-e még mindig megtartani, amit egy kegyelemben gazdag órán fogadtunk neki. Megvan az oka, hogy így kérdezzen. A kereszt ma — jobban, mint valaha — jel, amelynek ellentmondanak. Az Antikrisztus követői ma jóval súlyosabb gyalázzattal illetik, mint annak idején a perzsák, akik elrabolták. Megszégyenítik a kereszttábrázolásokat, és mindent megtesznek azért, hogy kitépjék a keresztet a keresztény szívéből. És túlságosan gyakran sikerült nekik, még olyanoknál is, akik, mint mi, egykor fogadták, hogy hordozzák Krisztus után a keresztet. Ezért néz ma ránk komolyan és vallatón a Megváltó, és kérdezi mindegyiküinktől: Meg fogod tartani a Megfeszített iránti hűségedet? Gondold meg jól! A világ lángokban áll, nyíltan kirobant a harc Krisztus és az Antikrisztus között. Ha Krisztus mellett döntesz, az életedbe kerülhet. Azt is jól fontold meg, mi az, amit megígérsz. A fogadalomtétel és a fogadalomújítás félelmetesen komoly dolog. Az ég és föld Urának teszszel ígéretet. Ha nem szentül komoly a szándékod, hogy teljesíted, az élő Isten kezei közé kerülsz.

Előtted függ a Megváltó, a kereszten, mert ő *engedelmes* lett egészen a kereszthalálig. Nem azért jött a világba, hogy a *maga* akaratát teljesítse, hanem az Atya akaratát. Ha a Megfeszített jegyese akarsz lenni, akkor neked is maradéktalanul le kell mondanod saját akaratodról, és nem lehet semmi más vágyad, mint hogy Isten akaratát teljesítsd. Rended szent szabályaiból és előírásaiból szól hozzád. Feljebbvalód szájával szól hozzád. A Szentlélek gyengéd fuvallatával szól hozzád szíved legmélyén. Ha hűséges akarsz lenni engedelmeségi fogadalmadhoz, úgy éjjel-nappal erre a hangra kell fülelned, s az ő parancsát követned. Ez azonban a saját akaratod és önszereteted naponkénti, óránkénti keresztre feszítését jelenti.

Megváltód meztelenül és csupaszon függ előtted a kereszten, mert a *szegénységet* választotta. Aki követni akarja őt, annak le kell mondania minden földi tulajdonról. Nem elég, hogy egyszer kint mindent elhagyta, és a kolostorba jöttél. Most is komolyan kell venned. Hálásan elfogadni, amit Isten gondviselése küld ne-

ked; vidáman nélkülözni, aminek híján hagy; nem aggódni a saját tested miatt, apró szükségletei és hajlamai miatt, hanem átengedni gondját azoknak, akik azzal vannak megbízva; ne aggódj a másnap, és a másnapi étkezés miatt.

Megváltód megnyitott szívvel függ előtted. Kiontotta Szíve vérét, hogy a te szívedet megnyerje. Ha szent *tisztaságban* akarod követni, úgy szíved legyen szabad minden földi vágytól: a keresztre feszített Jézus (legyen) vágyaid, kívánságaid, gondolataid egyetlen tárgya.

Megrettensz most annak nagyságától, amit a szent fogadalmak elvárnak tőled? Nem kell megrémülnöd. Jóllehet, amit ígérsz, meghaladja saját gyenge, emberi erődet. De nem haladja meg a Mindenható erejét — és az lesz a tiéd, ha rábízod magad, ha átveszi kezedből hűségküdet. Ezt teszi szent fogadalomtételed napján, és ma újra ezt akarja tenni. Megváltód szerető szíve az, aki meghív téged követésére. Engedelmisségedet kívánja, mert az emberi akarat vak és gyenge. Nem tudja megtalálni az utat, amíg nem adja át magát egészen az isteni akaratnak. Szegénységet kíván, mert a kéznek üresnek kell lennie a földi javaktól, hogy az égieket átvehesse. Szüzességet kíván, mert csak ha minden földi szeretettől eloldozzuk, akkor válik szabaddá a szív Isten szerelmére. A Megfeszített kezei ki vannak tárva, hogy szívére vonjon. Az életedet akarja, hogy a *magát* ajándékozza neked.

Ave Crux, Spes unica!

A világ lángokban áll. A tűz átterjedhet a mi házunkra is. De minden lángok fölé magaslik a kereszt. Nem képesek elemészteni. Ő a földről az égbe vezető út. Aki hittel, szeretettel, reménnyel öleli át, azt felviszi a Háromság ölére.

A világ lángokban áll. Éget a vágy, hogy eloltsd? Nézz a keresztre. A feltárt szívből buzog az Üdvözítő vére. Az oltja el a pokol lángjait. Tedd szabaddá szívedet fogadalmad hűséges teljesítése által, akkor az isteni szeretet folyama elárasztja szíved, míg csak túl nem árad, és termékeny nem lesz a föld minden határáig. Hallod a sebesültek nyögését kelet és nyugat csataterein? Nem vagy orvos és nem vagy nővér, és nem tudod bekötözni a sebeket. Be vagy zárva a celládba, és nem jutsz el hozzájuk. Hallod a haldoklók szorongó kiáltását? Pap lennél és mellettük állnál. Felkavar az árvák és özvegyek jajveszékelése? A vigasztalás angyala lennél és segítenél nekik. Nézz a Megfeszítettre. Ha jegyesi ragaszkodással szent fogadalmad híven megtartod, úgy a *tiéd* az *ő* drága vére. Hozzá kötődve mindenütt jelenvaló vagy, mint ő. Nem itt vagy ott tudsz segíteni, mint az orvos, a nővér, a pap. Minden harcvonalon, a nyomorúság minden helyszínén ott lehetsz a kereszt erejével, mindenhova odavisz téged irgalmas szeretete, az isteni szívből fakadó szeretet, s mindenhova hinti drága vérét — enyhítón, gyógyítón, megváltón.

A Megfeszített szemei rád néznek — kérdőn, vallatón. Komolyan meg akarod kötni újra a szövetséget a Megfeszítetttel? Mit fogsz neki felelni? „Uram, kihez mennénk? Az örök élet igéi nálad vannak.”

A zarándoklat teológiája

DOLHAI LAJOS

Született 1952-ben. 1977-ben szentelték pappá. Teológiai doktorátust szerzett Budapesten. Szentségtani-liturgikus teológiai tanulmányokat folytatott a Római Szent Anzelm Egyetemen. Jelenleg az Egri Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. Legutóbbi írását a 2000. 5. számunkban közöltük.

¹A zarándok.

Ford.: Korzenszky R. Nyíregyháza, 1989, 7.

²G. Marcel: *Homo viator*.

Párizs, 1945.

³V,5; V,8–9.

In: *Ókeresztény írók* 3.

Budapest, 1980,

SzIT, 371.

A zarándoklat bibliai antropológiája

„Isten kegyelméből keresztény vagyok, tetteim szerint nagy bűnös, hivatásom szerint hontalan vándor, a legalacsonyabb sorból, s helységről-helységekre zarándokolok. Tulajdonom a következő: hátamon egy zsák száraz kenyérral, a mellemen a Szentírás: ennyi mindenem.” — így kezdődik egy ismeretlen orosz zarándok lelkinaplója¹. Zarándokútján egyetlen kísérője a Biblia és az imádság, célja pedig nem valami evilági város, „hiszen itt nincs maradandó hazánk, inkább az eljövendő után vágyódunk” (Zsid 13,14). A nyugati lelkiiségtől sem idegen ez a gondolkodásmód. Gabriel Marcel a *Homo viator* című könyvében² azt fejtegeti, hogy a kinyilatkoztatás alapján úgy kell beszélnünk az emberről, mint aki úton van, akinek nincs itt maradandó hazája, hanem csak keresi a jövőt. Krisztushoz kapcsoltuk életünket az egyház által, és meg vagyunk jelölve a Szentlélekkel, aki „foglaló örökségünkre” (Ef 1,14), de „amíg e testben vándorként élünk, távol járunk az Úrtól (2Kor 5,6). A keresztény ember mindig tudatában volt ennek a törvényszerűségnek. Erre utal a második századból való *Diognetoszhoz írt levél* is: „A keresztények úgy élnek hazájukban, mint jövevények; mindenben részt vesznek mint polgárok, de mindent elviselnek, mint idegenek; bárhol, idegenben is otthon vannak, de minden haza idegen számukra... Testben vannak ugyan, de nem a test szerint élnek. A földön vándorolnak, de a mennyben van polgárságuk.”³

A zarándoklat a keresztény élet egyik ősi jelképe, amelynek alapja a bibliai antropológia. A keresztény ember úton lévő ember (*homo viator*), aki nem feledkezik meg arról, hogy az embernek, miután kiűzetett a paradicsomból, végig kell mennie a bűn és szabadulás hosszú és gyötrelmes útján, és csak élete végén juthat el a mennyei Jeruzsálembe, hogy ott Istennel és Krisztussal találkozzon (Jel 21-22). A zarándoklat tehát nem csupán ősrégi, szinte minden vallásban meglévő szokás, hanem az emberi élet tükré (speculum humanae vitae). Ábrahám és a vándorló választott nép példája, de különösen Jézus vándorútjai megtanítanak bennünket arra, hogy mindnyájan a hit zarándokútját járjuk. Olyan népek vagyunk az örökösei, amelyhez Ábrahám, Mózes, a próféták, Mária és Jézus is tartoznak: „Emlékezz rá: Atyád vándorló arám volt” (MTörv 26,5). A szentévi zarándoklatok is alkalmat

adtak arra, hogy újra felfedezzük és megértsük keresztény egzisztenciánk azon törvényszerűségeit, amelyek életünk zárandok jellegéből következnek.

⁴John testvér: *Zarándok Isten*. 1995, Agapé.

A hit mint zárandoklat az ószövetségi vallásosságnak alapvető törvényszerűsége.⁴ A vándorlás a hit útján csak elkezdődik *Ábrahám* kivonulásával. A szeretetszövetség Izrael és Istene között egy hosszú zárandoklat formájában fejlődik. A zárandoklásban nem csupán a hívő embernek a szenthely felé vezető útját látják. A Biblia által bemutatott hit alapvető jellegzetessége az úton levés. Már a Szentírás első könyveiben megtaláljuk a zárandok-hit alapjait. Először a pátriárkák életében, majd a választott nép későbbi sorsában a megpróbáltatás és a kegyelem, a hűtlenség és az irgalom történetét látjuk, ami az egész választott nép, sőt minden kor hívő emberének hitbeli zárandoklatát foglalja össze.

Ábrahám példája

A Zsidókhoz írt levél szerint Ábrahám a hit példaképe lehet az Újszövetségben is (Zsid 11,8-19), mert ő is a hit zárandokútját járta. Hittel engedelmeskedett Isternek. Ezért ott tudta hagyni ősei földjét, rokonságát és az atyai házat. Ábrahám saját magát még az ígélet földjén is „idegennek és jövevénynek” nevezte (Ter 23,4), amikor találkozott a föld lakóival, és sírhelyet keresett feleségének, Sárának. Véget ért ugyan a kivonulása, ennek ellenére megmaradt „jövevénynek”. Ábrahám életében a kivonulás csak kezdete volt annak az életformának, amely Isten hívásán és ígéletén alapul. Későbbi életútját is Isten szava és ígérétei határozták meg.

A választott nép *későbbi nagy alakjai* is ebben a hitben és meggyőződésben éltek. A Krónikák könyve szerint a Jeruzsálemben lakó és a templomépítés gondolatával foglalkozó Dávid így nyilatkozik: „Hiszen csak idegenek és jövevények vagyunk előtted, mint amilyenek atyáink is voltak” (1Krón 29,15). Dávid szinte szó szerint megismétli Ábrahám szavait (vö. Ter 23,4), de a választott nép hitbeli tapasztalatai alapján még hangsúlyosabban. Ugyanezt látjuk Mózesnél is, akinek Midián földjére kellett menekülnie. Fiának neve is utal az ő sorsára: „...ő Gersomnak nevezte, mivel úgymond idegen földön jövevény voltam” (Kiv 2,22). Az Egyiptomból való kivonulásban, annak minden fázisában (pusztai vándorlás, próbatétel, bálványimádás, bevonulás Kánaánba) megtapasztalta a választott nép, hogy Isten vándorló népe. A kivonulás mint esemény és vallásos élmény szinte véget nem érően folytatódik Izrael életében. Izrael az ígélet földjének elfoglalása után is úgy érzi magát, mint vándorló és idegen (Zsolt 105,12k; 1Krón 16,19k). Mindezek ellenére ez a nép azt is megtapasztalta, hogy Isten vele van, megoltalmazza: az atyáknak adott ígélet beteljesül.

A zárandok zsoltárok

A zsoltárokból kiderül, hogy a *zárandoklét a vallásos zsidó embernek is egyik alapélménye*. A zsoltáros (119,19) úgy áll Isten elé, mint aki „idegen e földön”. A 39. zsoltár szerzője, miután megfogalmazza az emberi élet mulandóságát, ismételten kijelenti: „előtted jövevény vagyok, zárandok, mint őseim mind”. Különösen fontos

volt számukra a Jeruzsálembé való zarándoklat. A törvény előírta, hogy a három nagy ünnepre (húsvét, pünkösd, sátoros ünnep) az Úr előtt meg kell jelenni (Kiv 34,23). Még a szórványban élők is legalább egyszer kötelesek voltak elzarándokolni Jeruzsálembé. A zarándoklat fontosságáról, a zarándokok lelkületéről tanúskodnak az ún. zarándok zsoltárok (Zsolt 120-134), amelyek a zarándokok érzelmeit fejezik ki: ragaszkodásukat az Úr házához és a szent városhoz, hitüket, imádásukat, örömeiket, hogy a liturgikus gyülekezetben megvalósíthatják Isten népének hitbéli közösségét.

Az Ószövetségben a zarándoklat nemcsak vallásos élmény, kultikus tapasztalat, hanem az életnek olyan formája, amely minden esetlegessége ellenére is eléri célját, amely a kinyilatkoztatás szerint túl van ezen a világon. Ez a cél: az Istennel való teljes közösség, amelyet már akkor is élvezhetnek, amikor Sion templomában Jahvéval találkoznak (Zsolt 63,2). Izraelnek ez a élménye eszkatologikus reményeiben is megmutatkozik: az üdvösség napját zarándoklat mintájára gondolják el, mint a szent népnek és a pogányoknak végre egyesült gyülekezetét (Iz 2,2-5; 60; Mik 7,12).

A zarándok motívum az Újszövetségben

⁵ John testvér: *Taizé, Jézus útja*. 1999, Agapé, 182–205.

A megváltó Jézus és az ő tanítványainak életében is jelen van a zarándoklat motívuma. Jézus és követői is a hit zarándokútját járják.⁵ Jézus életét kezdettől fogva meghatározták a zarándoklatok. Már a gyermekségtörténetből megtudjuk, hogy Mária és József a Törvény előírása szerint felzarándokoltak Jeruzsálembé, hogy bemutassák a gyermek Jézust a jeruzsálemi templomban (Lk 2,21-38). Fontos esemény volt Jézus életében, amikor tizenkét éves korában fölment Jeruzsálembé az ünnepi szokás szerint (Lk 2,41). A szinoptikusok szerint nyilvános működése idején Jézus csak egyszer zarándokolt el a húsvéti ünnepekre. Lukács evangélista sajátos teológiai szemlélete szerint Jézus egész élete egyetlen hosszú zarándoklat Jeruzsálem felé. Ez a zarándoklat a végső megváltást kínálja fel Izrael népe számára, amelyet a főváros szimbolizál. Az elutasítás miatt ez a zarándoklat a szenvedés és a halál útjává, de egyúttal a megváltás útjává is válik.

János evangélista szerint viszont Jézus háromszor is felzarándokolt Jeruzsálembé, sőt ezek a zarándoklatok voltak az ő nyilvános működésének legmeghatározóbb elemei. Ezért figyelemre méltó, hogy éppen János evangéliumában mondja Jézus: „Hidd el nekem, asszony, eljön az óra, mikor sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Atyát... de eljön az óra, sőt már itt is van, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát.” (Jn 4,21-24). Ezzel Jézus nemcsak a jeruzsálemi templom pusztulását jövendöli meg, hanem azt is, hogy az új szövetségben új kultusz lesz, amely nem egy helyre, hanem személyére fog irányulni.

János evangéliumában a Jeruzsálem felé tartó zarándoklat jóval több a szokásos vallásos megnyilvánulásoknál: szembesülés „az órával”, a távozással és az Atyához való visszatéréssel. Jézus zarándoklatainak csúcspontja és célja az ő halála és feltámadása. Azért kell elmennie, hogy tanítványai számára helyet készítsen

Atyja házában, mielőtt újra eljönne, hogy magával vigye őket. Ő maga az Atyához vezető út (Jn 14,2-6), amely mostantól fogva mindenki számára nyitva áll a világ és az Atya között.

Ha Jézust követve, általa el akarunk jutni az Atyához, akkor mindnyájan zarándokok vagyunk. Jézus a világ üdvösségéért, mi pedig sajátunkért vállaljuk a hit zarándokútját. Vigasztaló és bátorító számunkra, hogy ezen az úton nem vagyunk egyedül. Velünk van Jézus, ahogyan megígérte (Mt 28,19), gyöngeségünkben segítségünkre siet a Szentlélek (Róm 8,26), az egyházban, Krisztus titokzatos testében pedig keresztény testvéreink, de a kereszt és a keresztes is jelen van ezen az úton.

Életünk zarándok jellege

A Szentírás fényt vet *életünk zarándok jellegére*. Nincs itt „maradandó lakásunk” (2Kor 5,1sk); idegenek vagyunk itt a földön, mert ez a föld egyedül Istené, és mert a mennyei haza polgárai lehetünk: ott már nem mint vendégek, nem is idegenek, hanem mint a szentek polgártársai (Ef 2,19). Amíg nem érjük el ezt a célt, addig az életünk zarándokélet (1Pét 2,11), mint a pátriárkáké (Zsid 11,13). Leginkább Szent János írásai hangsúlyozzák az ellentétet a világ között, ahol élünk kell, és az igazi élet között, ahová már beléphettünk. A keresztény tudja, akárcsak Krisztus odafönről való (Jn 3,7). E földön nem lehet más, mint idegen vagy zarándok, mert lehetetlen a „kiegyezés” közötté és a világ között, hiszen a világ a Gonosz hatalmában van (1Jn 5,19). Mivel nem e világból való, a keresztény ember tudja — akárcsak Krisztus —, hogy honnan jött és hová megy; követi Krisztust. Ezért mindnyájan, akik a hit által Jézus Krisztushoz kapcsoljuk az életünket, a mennyei Jeruzsálem, az örök haza, a mennyország felé zarándokolunk.

Nemcsak az evangéliumok értelmezik a hitet zarándoklatként, hanem *a többi újszövetségi iratok is*. A János-levelek arra biztatják a megkereszteltet, hogy ne sötétségben járjon, hanem a világosságban (1Jn 2,11), az igazság útját követve (2Jn 4; 3Jn 3) Krisztus lába nyomában (1Jn 2,6). Az apostol a keresztény életet a halálból az életre való átmenetnek tekinti: ennel kétségtelen jelét a közösség tagjait összekötő szeretet adja (1Jn 3,14). A *Timóteushoz írt levél* azokról is említést tesz, akik letértek a hit útjáról (1Tim 1,6;19). Pál maga a hitet megtartva már végigfutotta a pályát (2Tim 4,7). Péter apostol második levele pedig az igazság útjának nevezi (2Pét 2,2) a keresztény életet, és arra biztatja a híveket, hogy jövevényként és zarándokként (1Pét 2,11) járjanak a világban, amely nem lehet számunkra végleges és igazi otthon.

A *Zsidókhoz írt levél* különösen is fontos a zarándoklatok teológiája szempontjából. Ez a levél is ugyanazon a nyomon halad, amelyet az Újszövetség egyéb írásaiban is fölfedezhetünk: Isten útja Krisztusban és Krisztus által válik járhatóvá az emberiség számára. Ez az a könyv, amelyben az ószövetségi zarándoknép gondolata és az újszövetségi „út-téma” szervesen egybekapcsolódik. Új elem viszont az, hogy a Zsidó-levél soha nem az egyes

emberekhez szól, hanem mindig a hívek közösségét szólítja meg. A levélben a hívek közössége Isten úton lévő népe. A keresztény ember Krisztus sorstársa (3,14), aki a Szentlélek kegyelmében részesült, és aki megízlelte a mennyei ajándékot: Isten ígését és a jövő világ erőit (6,4.5). A jelen pillanatban a híveknek mégis növekedniük kell (5,11-14), kísértésekkel kell megbirkózniuk (2,18), és el is bukhatnak az úton. Segítségünkre lehet Ábrahám és az ószövetségi igazak példája is. Az is figyelemre méltó, hogy a levélben a hívek közössége, Isten zárandok népe egyben kultuszközösség is. Hasonlóan a pusztában vándorló Izraelhez, a hívek *gyülekezetet* (héberül *kahal*, görögül *ekklészia*) alkotnak, amelyet az Úr hív össze, hogy kapcsolatba kerüljenek vele.

Teológiai és lelkiismereti következtetések

A zárandokolni igével és a zárandoklás főnévvel nem találkozunk a görög nyelvű Újszövetségben. Az egyházi latinban is elég későn jelent meg egy sajátos szó a zárandoklás kifejezésére (*peregrinare*, *peregrinus*). A klasszikus latin még nem ismerte ezt a fogalmat, helyette a *viator* (úton levő ember) szót használta. Az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatásban megvan viszont az alapja annak, hogy felvázoljuk a zárandoklatok teológiáját,⁶ és rámutassuk arra, hogy a keresztény hívő lényege szerint úton lévő ember. Jézus Krisztus eljövételével a hit zárandoklata nem állt meg, hanem egy még „szebb” és „járhatóbb” útra indult. Ez az út Krisztusé, aki kifejezetten is kijelentette önmagáról: „Én vagyok az út, az igazság és élet. Senki sem juthat az Atyához, csak énáltalam” (Jn 14,6). Ezért az *Újszövetségben inkább az „út” témaköre határozza meg a zárandoklatok teológiáját, szemben az Ószövetséggel, ahol a zárandok-hit témája a hangsúlyosabb.*⁷

⁶M. Schneider: *Theologia viatorum*. In: *Communio*, 1997, 26, 214-226.

⁷John testvér: *Jézus útja*. 1999, Agapé, 7.

Emberi életünk egyik alapvető tapasztalata, hogy szüntelenül úton vagyunk. A hívő ember életében is megjelenik ez az élmény. Az élet zárandokút. A zárandok vándorok úton vannak céljuk felé: valahova el kell jutniuk. Ezt nevezzük mennyországnak, ahol majd meglátjuk Istent úgy, ahogyan van, és ez a megtapasztalás lesz tökéletes és véget nem érő boldogságunk oka. Erre vagyunk teremtve. Az ószövetségi kinyilatkoztatásból azt is megtudjuk, hogy az egyes ember és Isten népe is a hit zárandokújtját járja. A célhoz vezető utat nem az ember fedezi fel, hanem Isten mutatja meg. A helyes út, az üdvösséghez vezető igaz út: Isten útja. A zsoldáros így imádkozik: „Uram, mutasd meg nekem utaidat, taníts meg ösvényeidre!” (Zsolt 25,4). Csak akkor találja meg az ember a helyes utat, csak akkor talál életet és üdvösséget, ha rátalál az Isten által kinyilatkoztatott útra (Jer 21,8). A keresztények számára a követendő út nem valami tanítás, hanem maga Jézus Krisztus (Jn 14,4-6). Az „ember Jézus Krisztus” (1Tim 2,5) magára vette a mi emberségünket és életünket, hogy mindnyájunk számára úttá válhasson. A hit zárandokújtját járó ember útja gyakran „rögös” és nehezen járható, de a zárandokoknak eltökélten és bátran kell folytatniuk útjukat. Elvesznek, ha megállnak, hogy keresgéljék a helyes utat.

Előrehaladás Krisztus útján

⁸*Theologia viatorum.*
l.m. 215–217.

M. Schneider szerint a keresztény életet nemcsak úgy foghatjuk fel, mint Krisztus-követést, hanem mint előrehaladást Krisztus útján.⁸ Manapság a megtérők szívesen elbeszélnek, hogy milyen úton jutottak el Krisztushoz. Az Isten felé vezető útnak vannak általános törvényszerűségei, de minden embernek megvan a maga sajátos Istenhez vezető útja. Mostanában arról is többen beszélünk, hogy életútunkon hogyan tapasztaljuk meg zarándoklétünk krisztusi vonatkozásait. Az Újszövetségben abban a hitben élünk, hogy Isten nem hagyott magunkra, hanem mindig itt van mellettünk. Mint egykor az úttalan pusztán vezette a választott népet, úgy vezet most is az egyházat a Szentlélek által. Keresztények vagyunk, mert hittel valljuk, hogy Jézus Krisztus nyitotta meg és mutatja számunkra az utat, amely elvezet a jelenből a boldog örök életre. Krisztus útján járva a keresztet is vállaljuk, mert arra gondolunk, hogy ha a mi utunk véget ér, eljutunk Isten országába, ahol az élet teljessége és az örök dicsőség vár ránk.

A zarándoklatok célja

A konkrét zarándoklatok (akár a szentéviéi, akár a búcsújáró helyek fölkeresése) is segítenek bennünket abban, hogy tudatosítsuk életünk zarándok jellegét. Persze a zarándokhelyek felkeresésének vannak más jellegzetességei is. A zarándoklás általános vallástörténeti jelenség (talán a legismertebb a muszlimok mekkai zarándoklata). A vallásos emberek azért vállalkoznak a zarándoklatra, mert hisznek abban, hogy Isten létét és közelségét a szent helyen jobban meg lehet tapasztalni. A keresztények⁹ kezdetben szakítanak az ószövetségi hagyományokkal, és nem tartják fontosnak a zarándoklatokat, hiszen nem egy meghatározott helyen, hanem Lélekben és igazságban kell imádni Istent (vö. Jn 4,20). A 4. században kezdődik meg a Jézus életével kapcsolatos helyek meglátogatása. A középkor különösen nagyra értékelte a Szentföldet és a szentföldi zarándoklatokat. Palesztinán kívül zarándoklatok célpontjai lettek azok a helyek, ahová Krisztus ereklyéit elvitték, vagy ahol vértanúk és szentek sírjai voltak. Később sok olyan zarándokhely alakult ki, ahol Szűz Máriának vagy egy szentnek csodatevő képe, szobra volt. Rómát is szívesen felkeresték a zarándokok, hogy Péter és Pál apostol ereklyéit lássák és tiszteljék, illetve kifejezzék a „Péter székéhez” való ragaszkodásukat.

A zarándoklatok lelkisége és teológiája a 6-7. században átalakult. Ezt az új bűnbánati fegyelem váltotta ki, amely a penitenciatartás korábbi módjai mellé felvette a zarándoklást, és ezzel megváltoztatta a zarándoklatok jellegét. A zarándokok most már nemcsak az említett célok miatt keltek útra, hanem azért, hogy vezekeljenek bűneik miatt. A penitenciárius könyvek a zarándoklatokat elégtételként rótták ki a súlyosabb bűnök jóvátételére. Később, a 9. századtól kezdve a penitencia részeként megjelölték a zarándoklás pontos célját is: legtöbbször Rómát, a Szentföldet vagy Compostelát. A zarándoklat vezeklő jellegét nemcsak az úttal járó fáradság és törődés elfogadása, hanem a zarándokhelye-

⁹Söveges D.: *Fejezetek a lelkiség történetéből.* Pannonhalma, 1993, 162.

A megújulás eszköze

¹⁰Vö. R. Regidor:
*Il sacramento della
penitenza*. Roma,
1975, 183–184.

¹¹Wallfahrer kommen
selten heiliger nach Haus.

A vándorló egyház

¹²F. Eisenbach:
*Überlegungen zur
Wallfahrtpastoral*.
In: *Communio*, 1997,
26, 237–247.

ken végzett gyónás és aszketikus gyakorlatok sorozata adta. *Évszázadokon keresztül a zarándoklat mint elégtétel és mint a bűnbocsánat elnyerésének egyik formája volt jelen az egyház életében.*¹⁰

A bűnbánati szempont napjainkban kissé háttérbe szorult. Manapság a zarándoklat inkább a lelki megújulás egyik eszköze. A zarándoklaton és a zarándokhelyen a résztvevők megerősödnek és megújulnak a hitben Isten szavának hallgatása, a több és buzgóbb egyéni és közösségi imádság, a szentségek és a liturgiában való részvétel és az egyház közösségének megtapasztalása által. Ma már nincs igazza a német közmondásnak: „A zarándokok ritkán jönnek szentebbül haza.”¹¹ A zarándok hazaviszi magával a szent hely lelkületét, a zarándoklat élményeit. Lélekben megtisztulva, bűneitől megszabadulva tér haza, jobb akar lenni. Élő hirdetője az Evangéliumnak: a zarándokút lelki élményei erre indítják őt.

A keresztény zarándoklat a vándorló egyház jelképe is. A zarándoklat kiemelkedő mozzanat abban a hosszú menetelésben, amellyel a földön élő egyház halad az örök haza felé. A II. Vatikáni zsinat kiemelten is hangsúlyozta a zarándok-egyház eszkatologikus jellegét (LG VII. fej.). Az egyház csak a mennyei dicsőségben válik majd tökéletessé, amikor elérkezik a mindenség megújulásának ideje. Azt is kijelentette a zsinat, hogy az úton levők és a célba jutottak összetartoznak (LG 49). Az úton lévőeknek és a Krisztus békéjében elhunytaknak az egysége nem szakad meg, sőt erősebb lesz a lelki javak közösségében. A szentek, s főképpen a mennybe felvétetett Mária biztos remény és a vigasztalás jele Isten zarándok népe számára (LG 68). A zarándoklat az egyházban születik, és az egyház „garantálja” hitelességét. Az emberek legtöbbször közösségben vállalkoznak a zarándoklatra. A zarándoklatokban megmutatkozik az egyház egyetemessége és sokfélesége: a fiatalok, a betegek, a családok, a szomorkodók és a bővelkedők — együtt alkotják az egyház élő testét. Ezért a zarándoklat nemcsak az üdvösség titkának, hanem az egyház élő valóságának a megtapasztalása is.

Lelkipásztori szempontból is fontos esemény a zarándoklat.¹² Az utóbbi időben megnövekedett a zarándoklatok száma, de ezek sok esetben nem nevezhetők igazi zarándoklatnak, hanem csak valamiféle „vallásos turizmusnak”. Mindent meg kell tennünk azért, hogy megfelelő irányítással ezeket az utakat a hit és az egyházi élet elmélyítésének szolgálatába állítsuk. Nagy lehetőség ez, hiszen a zarándoklat a megszokott mindennapi élettel való szakítás jelképe és valósága: a zarándok átmenetileg „meghal” a mellékes dolgoknak, és elindul a lényeg felé vezető úton. A hívek közösségében megtapasztalhatja Isten létét és jelenlétét. A zarándoklat az imádság iskolája, alkalom az Isten szavának meghallására, lehetőség az elmélyedésre és a lelkigyakorlatra.

Máté evangéliuma a napkeleti bölcsekről szóló beszámoló végén (Mt 2,12) megjegyzi, hogy a bölcsek, miután befejezték „zarándoklatukat”, „más úton tértek vissza hazájukba”. Az emberre lett Fiúval való találkozás, a Megváltó előtti hódolat valószínűleg az ő életútjukat is megváltoztatta. Remélhetőleg a miénket is.

A hindu zarándoklatok

WOJTILLA GYULA

Budapesten született 1945-ben. Indológus-történész, tanulmányait az ELTE-n végezte. A Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA doktora. Öt éven át mint kutató, illetve egyetemi oktató dolgozott Indiában.

A nagy hagyomány

India a folytonos zarándoklatok országa, ahol tízmilliók vannak állandóan úton valamelyik szent hely felé. Ezen mit sem változtat az a tény, hogy a zarándoklat a hinduizmus értékrendjében a megváltáshoz vezető utak, az aszkézis, a vallási tudás és az istenszeretet mellett csak a „kötelezettségen felüli” kegyes cselekedet. Még a legközyösebb hindu is életében legalább egyszer rászánja magát valamilyen hosszabb zarándoklatra. A zarándoklat szanszkrit neve tirthajátra, jelentése „szent fürdőhelyek látogatása”. Ennek megfelelően az igazi zarándoklat mindig valamilyen formában a vízzel kapcsolatos — kevés olyan szent hely akad, ahol ez hiányzik.

A zarándoklat — Marcel Mauss fogalmát kölcsönözve — „totális társadalmi tény” (fait social total). Egy olyan zarándokhely, mint Benáresz, az egész hinduizmusnak mint társadalmi és vallási rendszernek mikrokozmosz vízióját tárja elénk. A zarándoklat rendjét a hinduizmusban döntő módon az ún. nagy hagyomány (great tradition) szabályozza. A hagyomány ápolói, a zarándoklatok vezetői a szanszkrit kultúrájú vallási specialisták. Történeti szempontból a legkorábbi tirtha-listák a nagy nemzeti eposzban, a *Mahábháratában* olvashatók, így a Kr. u. 4. századnál feltétlenül korábbiak. A középkorban egész sor útikalauz készült, köztük a *Szkandapurána Kásikhanda* című fejezete, amely a benáreszi zarándoklat rendjét határozza meg.

A kis hagyomány

A máhátmják, azaz a szent helyeket dicsőítő költemények ugyancsak a középkor óta népszerűek. Ezeket az erre szakosodott papok adják elő a szent helyre megérkező zarándokoknak. A költemény tárgya a hely és az ott imádott istenség transzcendentális kapcsolata. Anyagának két forrása: a nagy hagyományt képviselő eposzok és a kis hagyományhoz tartozó helyi folklór. Sztereotíp elemekből épül fel: a hely leírása, szent emberek vallási érdemszerző cselekedetei, az istenség megjelenése és megnyilatkozása, gyakorlati tudnivalók arról, miként lehet elnyerni az istenség kegyét, és ezáltal biztosítani a zarándoklat sikerét. Ez jól mutatja, hogy a kis hagyomány (little tradition) miként keveredik a nagy hagyománnyal.

A zarándoklat egyedülálló alkalmat biztosít különféle nyelvű, társadalmi helyzetű, és a hinduizmuson belül egymástól eltérő vallási irányzatokhoz tartozó emberek együttlétére. A zarándoklat a hinduizmus egységének, közvetve az indiai „nemzet” egységének érzését táplálja az emberekben. Ezt tette már akkor is, amikor a modern nemzet-fogalom még nem is létezett. A zarándoklat ideje maga a boldogság: a sokszor hosszú út egyes pihenőhelyein

zene, tánc és színelőadás váltogatják egymást, kiváló alkalmat nyújtva az együttlétre. Ugyanakkor a hindu kasztrendszerből adódóan szó sem lehet közös étkezésről. Az elkülönülés egy másik, természetes, formája India soknyelvűségéből adódik.

A hindukat nem zavarja az a tény, hogy ugyanazon a helyen más vallásúak az övékétől teljesen eltérő ideológiai és hagiológiai háttérrel végzik zarándoklatukat, ez nem csökkenti számukra a hely szentségét. Akadnak továbbá olyan esetek is, amikor a hinduizmus meghatározott irányzatai különféle módon magyarázzák ugyanazon szentély jelentőségét. Ezen túlmenően persze a muszlimoknak, a keresztényeknek, a dzsaináknak, a buddhistáknak, a szikheknek megvannak a saját zarándokhelyeik.

A zarándoklat céljai sokfélék: gyógyulás, fiúgyermek elnyerése, a feleség meddőségének megszüntetése, vagyoni gyarapodás, evilági lelki boldogság, a bűnbocsánat, végső soron pedig a megváltás. Sokaknak az a legfőbb vágya, hogy valamelyik szent helyen haljanak meg. Azt tartják, hogy aki Puriban a Dzsagannátha istent hordozó hatalmas templomkocsi alá esve halálát leli, vagy aki Szágarnál és Rámésvaramnál a szent szigetre igyekezvén a tengerbe fúl, esetleg a Himalája hegyei közt a Gangesz forrását és a Sivához fűződő szent helyeket keresve a hóban megfagy, az szerencsés ember. A zarándoklat értéke egyenesen arányos a megtett út hosszúságával és a szent hely hírnevével. Ez a hívőket anyagi lehetőségüket és fizikai erejüket sokszorosán felülmúló áldozatok vállalására ösztönzi.

A szent helyek típusai

A kontinensnyi ország zarándokhelyeinek számát pontosan senki sem tudja. Hírnevük és vonzáskörzetük alapján beszélhetünk lokális szent helyekről, amelyeket a közeli települések lakói látogatnak, nagyobb régiókat összefogó központokról és összindiai zarándokhelyekről. Az egyik kategóriából a másikba való átmenetre egyaránt akadnak történeti és jelenkori példák. A nagyhírű Puri, a Krisna hívők egyik legszentebb zarándokhelye a kora középkorban vált regionális szent helyből összindiai központtá. A 20. század elején a Kerala állam és Tamílnádu határán lévő Sabarimalait még csak környékbeli kereste fel, manapság ez a szám százezrekben mérhető.

A hindu hagyomány szerint a legszentebb városok száma hét. A különféle listákon három város szerepel állandóan: Benáresz, Haridvár és Prajág (Allahábád), a többi négy helyen váltakozva találjuk Ajódhjá, Mathurá, Uddzsain, Dvárká, Nászik, Puri és Kánycsipuram nevét. Ezekon felül az összindiai zarándokhelyek előkelő csoportjába tartoznak Szágar, Tirupati, Rámésvaram, Gajá, Kanjákumári (Cap Comorin) és Sabarimalai.

A szent városok

Az első helyen Benáresz, ősi nevén Kási áll. India egyik legrégebbi folyamatosan létező városa, a hinduizmus valóságos szíve. A város ezt a megkülönböztetett elismerést Siva állandó személyes jelenlétének és az isteni Gangesz folyónak köszönheti. A Gangesz vize minden bűnt lemos, még azt is, amit az ember előző születéseiben elkövetett. Akit itt ér a halál, és abban a kegyben

részesül, hogy a szent folyó partján hamvasztják el, azonnal megváltást nyer, és megmenekül a további újjászületésektől. Nem csoda, hogy a városban évente sokmillió ember fordul meg, és az idők folyamán több ezer templom vagy kisebb szentély épült. A teljes zárandoklat neve, Panycsakrósi, arra utal, hogy, a zárandoknak egy öt krósa, azaz körülbelül 54,7 km, hosszúságú távolságot kell végigjárnia. A félkör alakú útvonalon 108 állomás, valamilyen szentély vagy istenszobor található, és az út egyetlen pontja sem lehet 16 km-nél távolabb a Gangesztől. Mindezt gyalogosan, mezítláb hat nap alatt kell teljesíteni. A kevésbé ortodox hívők ma már járművekkel két nap alatt tehetnek eleget kötelezettségüknek. Ételtől és víztől a zárandoknak magának kell gondoskodnia.

A kiindulópont a városközpontban lévő Gján-vápi a „Tudás kútjánál” lévő fügefánál található. A zárandok a „Tudás kútjába” virágot és pénzérmét dob, és elindul a második állomás felé, amely Siva fiának, az elefántfejű Ganésának, itteni nevén Dhundhirádzsánának vörös homokkő szobra. Ganésa a sikeres kezdés, mindenféle vállalkozás patrónusa, aki Benáreszben különösen nagy tiszteletnek örvend. A legendák szerint ugyanis ő volt az, aki az isteneket, köztük Sivát visszahozta a városba abból a száműzetésből, amelybe a mitikus Divódásza király kényszerítette őket. A harmadik állomás Benáresz legszentebb temploma, a Visvanátha, „A mindenség ura” azaz Siva szentélye — nem-hinduk nem látogathatják —, amelyet súlyos arany díszekről a turisták Aranytemplomnak is neveznek. Sivát egy márvány lingam (fallosz) jelképezi. Az istentisztelet, szanszkritul púdzsá, a lingam Gangesz-vízzel történő lemosásával kezdődik. Ezután a jelképet ghível (olvasztott vaj), majd szantálkenőccsel bekenik, végül virágokkal díszítik. A női zárandokok a lingamot simogatják vagy megcsókolják.

A következő célpont az ugyanazon kis utcácskában lévő Annapúrná templom. Annapúrná, „Az étellel teli” istennő, nem más, mint Párvatí, Siva felesége, Ganésa anyja. A szentély ugyancsak zárva van a nem-hinduk előtt. A látogatásért cserébe az istennő garantálja, hogy a zárandok életében sohasem fog éhínséget szenvedni. Egy olyan országban, mint India, ennek a kegynek különösen nagy jelentősége volt, és van. Az első napon felkeresendő harmincegy állomás közül feltétlenül említést érdemel a Manikarniká tó (tizenkettedik állomás), amely a Gangesz hasonlónevű ghátján, azaz lépcsős partján elhelyezkedő vízmedence. A nevet onnan kapta, hogy Visnu fülbevalója erre a helyre esett az égből. Aki itt megfürdik, az megváltást nyer. Maga a ghát a leghíresebb halottégető hely egész Benáreszben, sőt egész Indiában.

A huszonkettedik számú hely a Dasasvamédha gháton van. A név a mitikus tíz ló áldozatra utal. Az ennek emlékét megörökítő lingamot a Divódásza király, más hagyomány szerint maga Brahmá állította ezen a helyen. A közelben található Sitalának, a Feketehimlő

istennőjének szobra. Az első nap utolsó állomása Durgá istennő temploma. A „Nehezen megközelíthető” istennő: Siva felesége, azaz Párvatí, Annapúrná. Itt az istennőt mint az őserő, a világot átható energia jelképét imádják. A múlt századi feljegyzések szerint Benáreszben ez volt az egyetlen hely, ahol állatáldozatot mutattak be. Manapság ezt a jellegzetes vöröskő templomot a benne lakó népes majomcsaládok teszik sajátosságossá. A zarándokok a második naptól a városmagot körülölelő falvakban lévő hátralévő állomásokat keresik fel, végül az út a hatodik napon Ganésa-Dhundhirádzs szobránál végződik, ahol az elvégzett zarándoklatot hitelesítettüük kell.

Haridvár az a hely, ahol a Gangesz a hegyeket elhagyva a síkságra lép, ezért Gangádvárának, a Gangesz kapujának is nevezik. A zarándok itt szent fürdőt vesz, korsójába Gangesz-vizet tölt, hogy hazavigye, majd lerójjá tiszteletét Visnu lábnyománál. Meghatározott évben itt kerül sorra a kumbhamélá („korsó találkozó”): erre a tömeges rituális fürdőzésre minden tizenkettedik évben január körül kerül sor India négy erre kijelölt városában. A szertartáson szádhuk (szent emberek) és egyszerű zarándokok hatalmas tömege vesz részt.

Prajága „Az áldozati hely” mai nevén Allahábád, három szent folyó, a Gangesz, a Dzsamná és a láthatatlan Szaraszvatí összefolyásánál, kitüntetett zarándokhely. 1989-ben az itt tartott kumbhamélán tizenötmillióan utaztak a városba.

A Ghághrá folyónál elterülő Ajódhjá (Uttar Pradés állam) Ráma királyfi, Visnu egyik földi inkarnációjának a szülővárosa, akinek visszatérésében és az igazság országának megteremtésében százmilliók reménykednek.

A Dzsamná folyó jobb partján fekvő Mathurá és a szomszédos Vrindaban (Harjána állam) a népies etimológia szerint az „édes város” (Madhura) Krisna szülőhelye és ifjúságának színhelye. A hindu istenségek közül Krisna áll legközelebb az emberekhez, a hozzá vezető legrövidebb út a rajongó istenszeretet. Krisna és a pásztorlányok szerelme allegorikus kifejezése Isten és az emberi lelkek közötti kapcsolatnak.

A Siprá folyó mellett található Uddzsain (Madhja Pradés állam) a hindu hagyományban egykor a Tripura nevű démont elpusztító Siva lakhelye volt, a Kr. u. 4. századtól pedig ténylegesen az indiai kultúra egyik fellegvára. A város szent voltát növeli az, hogy a mitikus hindu földrajz szerint az első délkör itt halad át. A kumbhamélának otthont adó városok egyike.

Dvárká (Gudzsarát állam) város neve „kaput” jelent. A hagyomány szerint a fényével a Napot és a Holdat elhomályosító várost maga Visvakarman, az istenek ezmestere építette. Itt lakott Krisna azután, hogy Mathurát elhagyta. A mai városban, amely nem azonos az ókorból ismert településsel, a zarándoklatok legfőbb célpontja a Dvárkanátha, „Dvárka ura” (Krisna) templom, ahová csak hinduk léphetnek be.

A kocsziünnep

Nászik, a szent Gódávari folyó partján (Maharástra állam) arról nevezetes, hogy Ráma királyfi itt töltötte a száműzetés éveit Laksmana nevű fivérével és Szitával, a feleségével. Ezen felül pedig a kumbhamélá egyik megrendezési helye.

Puri (Orissza állam) a Bengáli-öböl partján a Krisna kultusznak Mathurához hasonlóan kiemelt központja. A név jelentése „A város” arra utal, hogy a hinduk hatalmas tömegei számára ez a hely a Föld legfontosabb pontja. A zarándoklat célja a 12. században épült Dzsagannátha „Világ ura” templom, Krisna szentélye, ahová a hinduk kasztkülönbség nélkül beléphetnek, a nem-hinduk és a Krisna-Tudatú Hívek Közösségének tagjai azonban nem. Itt őrzik Krisna csonterekléit. Sok éven át itt élt a középkori bengáli visnuizmus legnagyobb misztikusa, Csaitanja. A templomban minden nap elhangzik Dzsajadéva *Pásztoréneke* (Gitágóvinda), a lángoló istenszeretetet az erotika nyelvén megéneklő himnuszok füzére. A legnagyobb ünnep a júniusi kocsziünnep (rathajátrá), amikor a Dzsagannátha, „A világ ura” templomtól három kilométer távolságra lévő templomcsoporthoz zarándokok ezrei vontatják azt a három kocsit, amelyek Dzsagannátha-Krisnát, fivérét, Balarámát és leánytestvérét, Szubhadrát szállítják. A menetet a helyi mahárádza indítja, aki ez alkalommal „a templom sepregetője”. A felvonulás négy napig tart, majd újabb négy-öt nap után a menet visszatér a kiinduló helyre, a Dzsagannátha templomhoz.

Kánycsipuram, az „Aranyváros” (Tamil-nádu állam) szentségét elsősorban az adja, hogy Sankara, akit a hagyomány Siva inkarnációjának és a középkor óta a hinduizmus legnagyobb filozófusának tart, ezen a helyen egy pithát, „szellemi erőközpontot” létesített. A város számos pompás temploma, amelyet Sivának és Visnunak szenteltek, ugyancsak vonzza a zarándokokat.

A Bengáli-öbölben a Gangesz torkolatnál található Szágar. Ez a sziget annak köszönheti hírnevét, hogy a körülötte lévő víz a Gangesz életadó erejét tartalmazza, amely a hagyomány szerint Szagara király hatvanezer fiát képes volt halóporából életre kelteni. Sokan idős szüleiket viszik ide, hogy azok életerőt nyerjenek. Minden év januárjában százezrek keresik fel a helyet, sokszor a viharosan háborgó tenger hullámaival dacolva.

Tirupati a várostól mintegy húsz kilométernyire lévő Tirumalaiban épült Vénkatésvara templomról híres. Vénkatésvara „A Vénkata hegy istene”, aki Visnuval, illetve annak Krisna inkarnációjával azonos, a hinduk számára a mindenhol jelenlévő, mindent tudó, mindenre képes isten. A zarándoklat legfőbb célja a darsana elnyerése: azé az áldásé, amely az isten szobrának megpillantásából fakad. Sokezer nő gyermekáldás reményében keresi fel a helyet. Az ilyenkor felajánlott fogadalmi ajándék, az indiai nők egyik legnagyobb kincse, a haj. A templom India egyik leggazdagabb vallási intézménye, amely egy kiváló egyetemet és sok jótékonyági szervezetet is fenntart. Nem-hinduk csak kívülről tekinthetik meg, e sorok írója

azonban bráhmín barátai kíséretében 1977. november 30-án kivételesen magában a szentek szentjében is járt, és darsanában is részesült. Vénkatésvara szobra előtt két bráhmín áll. Az egyik kanállal vizet önt a a hívő kezébe, aki azt megissza, és a maradékot fejére önti. A másik egy ezüsből készült sisakot helyez a hívő fejére. Kilépéskor praszádamot, az Istennek felajánlott áldozati étele (rizsből készített édesség) maradékát kapja a zarándok.

Rámésvaram a Palk szorosban India és Srí Lanká közötti sziget. A hagyomány szerint ezen a helyen Ráma azért emelte a nevezetes Rámanáthaszvámi templomot, hogy Sivától feloldozást nyerjen azért a bűnéért, amelyet a bráhmín démonkirály, Rávana megölésével követett el. A templom 1200 m hosszúságú, oszlopokkal gazdagon díszített folyosóival lenyűgöző látvány.

Kanjákumári (Cap Comorin) India legdélibb pontja, a félsziget csücske. A név jelentése „Szűz istennő”: ő Párvatí, Siva felesége. A hagyomány szerint az isteni pár esküvője ezen a helyen történt. Kanjákumárit olyan fenséges nő alakjában ábrázolják, aki magában foglalja az őszanya teremtő erejét és a fiatal anyák madonnai szépségét. A hely különlegessége, hogy manapság a lakosok többsége római katolikus keresztény, és itt található India egyik legnagyobb katolikus temploma. A modern hindu vallásreformátor, Vivékananda emlékműve, amely az Indiai-szubkontinens vége után a tengerben található sziklán épült a 20. században, tömeges zarándoklatok színhelyévé vált.

Sabarimalait sűrű őserdők veszik körül. A hely uralkodó istene Ajjappa, az eredeti, tamil hagyomány szerint, akit később a szanszkrit nyelvű nagy hagyomány Sásztával, Siva isten fiával azonosított. Ennek köszönhető a zarándokhely hallatlan népszerűsége. A helyet férfiak és olyan nők kereshetik fel, aki vagy pubertás kor előtti, vagy klimax utáni korúak. A kívánatos zarándoklat ideje meglehetősen hosszú, november-decembertől hatvan nap.

A 20. század végén és az új évezred elején a zarándoklat továbbra is a hinduizmus fontos része, de az utazás külsőségeiben roppant sokat változott. A jómódúak indiaszerte ismert szent emberek vezetésével légkondicionált különvonatokkal járnak végig a hét szent várost. Sok helyen, például Tirupati közelében repülőtér is épült, és az elszállásolási lehetőségek is alkalmazkodnak a zarándok pénztárcájához. A nagy tömegek vonattal vagy hagyományos módon ökrösszekéren, gyalogosan teszik meg az utat. Egy valami azonban nem változik: ez a zarándokok mélységes hite. Noha a Kr. u. 6. század körül keletkezett *Dévíbhágavata-purána* szerint „csak a szívükben tiszták részesülnek a szent helyek látogatásának üdvszerző erejéből, mások számára a zarándoklat bűn”. Ennek ellenére vagy ezzel együtt minden útra indulóban él az a remény, amelyet egy népszerű szanszkrit bölcsmondás összegez: Ó Gangesz! te nem teszel különbséget az emberek között, mert a bűnösöket is istenivé teszed, és erővel útját állod a Végzet és a Halál parancsainak.”

Külföldi kegyhelyek – magyar zarándokok

CSUKOVITS ENIKŐ

1961-ben született Szombathelyen. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1984-ben szerzett levéltártörténelem szakos diplomát. 1985-ig az Országos Műemléki Felügyelőség, 1994-ig a Magyar Országos Levéltár alkalmazottja, 1994-től az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. Jelenleg a középkori magyar zarándokokról készülő monográfián dolgozik.

¹Török Gyöngyi: *A jánosréti Szent Miklós-főoltár a Magyar Nemzeti Galériában*. Bp., 1989.

Szent Miklós egyike volt a középkor legnépszerűbb szentjeinek, Magyarországon is számos templomot, oltárt szenteltek tiszteletének. A szent legendája alapján festett oltárképek közül mind részletességével, mind művészi színvonalával messze kiemelkedik a 15. század második felében készült jánosréti főoltár, amely a Körmöcbánya közelében fekvő falu Szent Miklósnak szentelt plébániatemplomában állt egykor.¹ A jobb oldali oltárszárny utolsó jelenete a halott, márványkoporsóban fekvő püspököt ábrázolja. A legenda szerint a sír fejénél olaj, lábánál vízforrás fakadt, amely sokak egészségét visszaadta — a táblakép a történetnek megfelelően a szent sírját gyógyulásért felkereső zarándokokat ábrázolja. A kép előterében egy anya térdel, aki halott csecsemőjét fektette a szarkofág közelébe, abban bízva, hogy Miklós közbenjárásával ismét életre kel. Mellette béna, járni is csak térden tudó nyomorék, a gyógyulás reményében. A sír túoldalán öt álló alak: négy különböző korú férfi, egyikük mankóval, és egy asszony. A férfiak közül hárman is viselik a Szent Jakab-ábrázolásokról jól ismert, széles karimájú kalapot, a zarándokok jellegzetes ismertetőjelét. A táblaképen látható férfiakhoz és nőkhöz, betegekhez és egészségesekhez hasonlóan évről évre Európa-szerte sok ezren keltek útra, hogy egy-egy szent csodatévő ereklyéjét felkeressék, köztük magyar zarándokok is feltűntek. Hazai és külföldi, okleveles és elbeszélő forrásokban egyaránt bukkanhatunk zarándokadatra, amelyek léte egyértelműen jelzi, hogy a középkor évszázadaiban Magyarországon sem számított ritka jelenségnek a peregrináció. Név szerint ismerünk néhány híres és kevésbé híres zarándokot, forrásaink alapján többé-kevésbé azt is tudjuk, melyik kegyhelyeket látogatták. Számos kérdést azonban az e tárgyban írt tanulmányok feltenni sem mertek: Hányan lehettek a magyar zarándokok? Hova jártak a leggyakrabban? Egyháziak vagy világiak, nemesek, polgárok vagy éppen jobbágyok keltek útra nagyobb arányban? Biztos választ e kérdésekre természetesen sem ma, sem a jövőben nem tudunk adni, az írott forrásokban talált elszórt adatok azonban ma már lehetőséget adnak arra, hogy a legfontosabb tendenciákat felvázoljunk.

Az Árpád-kor

Az első keresztény zarándokok közvetlenül Krisztus halála után megindultak Jeruzsálembe, s szinte rögtön eltemetésük után hasonló tisztelet alakult ki Rómában Péter és Pál apostolok sírjánál. A zarándoklatok tömegessé válása azonban csupán a 10-11. században vette kezdetét — épp abban az időben, amikor a for-

málódó magyar királyság tagja lett a keresztény államok közösségének. A pogány hitet éppen csak elhagyó magyarok között a külföldről érkező térítő papokkal szinte egy időben jelentek meg az első zarándokok. Szent István helyesen ismerte fel a zarándokok támogatásában rejlő propagandisztikus lehetőségeket: a Szentföldre induló zarándokoknak a Kárpát-medencén átvezető új, biztonságos szárazföldi útvonalat nyitott, az országon keresztülvonuló zarándokokat pedig személyesen fogadta, kikérdezte és bőkezűen megajándékozta, mint erről számos forrás — köztük Szent Gellért legendája, Ademarus Cabannensis angoulême-i szerzetes krónikája, Azecho wormsi püspök és Berno reichenauai apát levele — tanúskodik.² A zarándoklás lehetőségét a magyarok számára is meg kívánta teremteni, ezért számukra Jeruzsálemben, Konstantinápolyban, Rómában és — 13. századi hagyomány szerint — Ravennában zarándokszállást alapított.³ Ezek a zarándokházak feltehetőleg létesítésüktől kezdve fogadták a látogatókat, ezért — noha a 11. századból név szerint egyetlen magyar zarándokot sem ismerünk — biztosak lehetünk abban, hogy voltak ilyenek. Az első ismert zarándokok a 12. század elején keltek útra. A bátyjával, Könyves Kálmánnal állandó harcban álló Álmos herceg 1107-8-ban járt a Szentföldön, őt a sorban két asszony követte: 1121 előtt járt Jeruzsálemben Gyönyörű úrnő, az almádi monostort alapító Bánd fia Atyusz mostohaanyja, 1135-ben pedig egy közelebről nem ismert, Petronilla nevű magyar zarándokasszony vásárolt házat ugyanott.⁴

Az Árpád-korból név szerint ismert zarándokok száma alig haladja meg a tucatot, s ha a II. András kereszties hadjáratában részt vevő előkelőket hozzáadnánk, számuk akkor is csak megduplázódna. A viszonylag kevés adat azonban ahhoz már elegendő, hogy jelezze a kor zarándokainak célpontjait. Közülük heten utaztak a Szentföldre, további három fő tervezte a szentföldi zarándokutat. Rómába hatan jutottak el — jelzésértékű azonban, hogy az erről tudósító három oklevélből kettő már az 1300-as szentévhez kötődik: a magyar zarándokok számára ettől kezdve nőtt meg Róma vonzereje. Ezekből az évszázadokból csupán egy Compostelába készülő zarándokról tudunk, s csak egy aacheni zarándokadattal rendelkezünk — ez utóbbi egy Rómát is megjárta vezeklőről tudósít, ugyancsak az 1300-as esztendőből.

A 14-15. századi forrásokban szereplő kegyhelyek száma az Árpád-korban ismerteknek már több, mint az ötszöröse, ráadásul a magyarok a valóságban ennél jóval több helyet látogathattak. A források például mindig csak aacheni zarándoklatot említenek, az útba eső többi kegyhelyet — például a Háromkirályok ereklyéjét őrző Kölnt, vagy a Szent Anna fejereklyéjével rendelkező Dürent — szóba se hozták, noha helyi hagyomány szerint mindkét helyen fordultak meg magyarok. A 12-13. században látogatott célpontokon túl a 14. századtól találhatunk adatot a dél-itáliai Bari-

²Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1999, 143, 147, 169, 410.

³Györffy György: *István király és műve*. Bp., 1977, 302-305.

⁴Csukovits Enikő: *Cum capsas ... cum bacillo. Középkori magyar zarándokok*. Aetas 1994. 1. 5-25. Az irodalom és a továbbiakban idézett források egy részének ismertetésével.

A késő középkor

ba, a stájerországi Mariazellbe, Szent Patrik írországi purgatóriumaiba, a 15. századtól a felső-ausztriai Sankt Wolfgangba, a bajorországi Altöttingbe, a dél-francia Rocamadourba és több kevésbé jelentős, közeli osztrák és német kegyhelyre, a 16. századtól pedig az itáliai Loretóba, valamint a lengyelországi Czestochowába irányuló zarándoklatokra.

Az egyes zarándokhelyek látogatottsága természetesen nem volt azonos, hierarchiájukat azonban meglehetősen nehéz rekonstruálni. A források jellegéből, fennmaradásának körülményeiből következően ugyanis adatainkban olyan aránytalanságok mutatkoznak, amelyeket számításaink során nem hagyhatunk figyelmen kívül. A szentföldi zarándoklathoz például szentszéki engedélyre volt szükség, ezért azokból az évekből, amelyekből rendelkezünk a pápai kérvénykönyvek kiadásával, jóval több szentföldi zarándokadatot ismerünk, mint például római. Hasonló problémát jelent két nyugat-magyarországi város, Pozsony és Sopron viszonylag nagy számban fennmaradt végrendeletanyaga. Ezekben a végrendeletekben ugyanis több zarándokadat található, mint az ország egész területéről összegyűjtött többi oklevélben. Az általam ismert többi okleveles adat egyszerű összegzése alapján a magyarok körében Jeruzsálem, Róma és Aachen volt messze a legnépszerűbb célpont: Jeruzsálem és Róma közel nyolcvan említéssel fej-fej mellett halad, Aachen — 16 említéssel — már messze lemarad tőlük. Ez a kép gyökeresen megváltozik, ha a pozsonyi és soproni végrendeleteket is figyelembe vesszük: Róma így már több, mint 260 említéssel abszolút elsővé válik, a közel száz oklevélben szereplő Aachen előlép a második helyre, miközben a szentföldi adatok száma változatlan maradt. A legjelentősebbnek tekinthető kegyhelyek mögé felzárkózik még Sankt Wolfgang (24), Mariazell (16), valamint Altötting (10). Ezeket a számokat természetesen nem tekinthetjük arányszámoknak, az alapvető tendenciákat azonban kiolvashatjuk belőlük: a középkori magyar zarándokok szemében Róma és Aachen számított a legvonzóbb célpontnak, de a korszakban mindvégig megőrizte jelentőségét a szentföldi zarándoklat is. Az okleveles adatok összegzése arra mutat, hogy a kegyhelyek számában bekövetkezett gyarapodás jórészt látszólagos, hisz a zarándokhelyek több, mint a feléről csupán 1-2 említést ismerünk. Noha voltak egyéni indítékok, személyre szabott fogadalmak, időről időre népszerűvé váló új kegyhelyek, a zarándokok többsége a jól ismert kegyhelyeket, mindekelőtt Rómát akarta elsősorban felkeresni.

A pozsonyi polgárok zarándoklatai

A polgárság zarándoklatairól elsősorban a fennmaradt városi könyvek bejegyzései tudósítanak. Közülük rendkívüli adatgazdagsága miatt különösen értékes Pozsony végrendeleteket rögzítő kötete, az úgynevezett *Protocollum Testamentorum*, amely az 1427-1529 közötti időszakból 844, többségében német nyelvű testamentumot tartalmaz. A végrendeletekben olvasható zarándokadatok

ból a város múlt századi monográfusa, Ortvy Tivadar ismertetett ugyan néhányat, és ezeket a példákat átvette a további szakirodalom is, az adatok többségét azonban mindeddig nem hasznosították, noha a 844 végrendeletből 200 tartalmaz zarándokadatot — vagyis minden negyedik végrendelező említést tett egy vagy több *Kirchfahrtról*.⁵ A zarándokló pozsonyiak száma ráadásul ennél jóval több lehetett, a protocollum lapjain ugyanis csak a végrendeletben meghatalmazott zarándokokról találunk adatokat, köztük elsősorban azokról a rokonokról, akiket az örökség fejében köteleztek a testáló lelki üdve érdekében végzett zarándokút megtételére. A zarándoklatok céljaként a végrendeletekben összesen 13 kegyhely szerepelt, népszerűségük azonban közel sem volt azonos: Róma 160, Aachen 65, Sankt Wolfgang 22, Mariazell 15, Altötting 8 végrendeletben fordult elő, a többi zarándokhelynek már csupán 1-2 említés jutott. A számok Róma abszolút elsőségét mutatják: Szent Péter városát 2,5-ször többen választották, mint a szintén népszerű Aachent, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a pozsonyiak érdeklődési köréből — legalábbis a végrendeletek szerint — teljesen hiányzott két jelentős, igaz, nagyon távoli zarándokhely, Jeruzsálem és Compostela. A pozsonyihoz hasonló kép bontakozik ki a soproni végrendeletek alapján is:⁶ itt ugyan az 1393-1526 közötti időszakból fennmaradt 314 végrendelet közül csak 43 — vagyis minden hetedik — tartalmaz zarándokadatot, az első helyezettnek azonban Sopronban is Róma bizonyult, amelyet 30 végrendeletben jelöltek meg úticélként, míg Aachen már csak 15-ben, Altötting 3-ban, Sankt Wolfgang 2-ben, Mariazell csupán egy végrendeletben szerepelt. A két nyugat-magyarországi várostól alapvetően eltérő képet rajzolhatunk a zágrábi városkönyvekben fellelhető adatok alapján.⁷ E kötetek lapjain 1390-1513 között összesen 15-ször olvasható zarándokút említése. Az úticél Zágribban — egyetlen eset, egy 1430-ban Rómába, Aachenbe és Compostelába is zarándokló özvegyasszony kivételével — mindig ugyanaz volt: Róma. A három város zarándoklási szokásainak összevetése alapján úgy tűnik, a lakóhely földrajzi fekvése, az abból adódó gazdasági kapcsolatok jelentős mértékben befolyásolták a zarándoklási szokásokat: amíg Pozsonyból, Sopronból nagy számban keresték fel az osztrák és német kegyhelyeket, a szlavóniai Zágribból már főleg Itália felé orientálódtak.

A zarándokok — a forrásból kiolvasható — indítéka alapján a nemzetközi szakirodalom már rég kategorizálta a zarándoklatok leggyakrabban előforduló típusait, amelyekre Magyarországon is találhatunk elegendő példát.⁸ A zarándoklat klasszikus, tiszta alaptípusának a kegyes zarándoklat tekinthető, ilyen indítékból kelt útra a zarándokok többsége: ők az oklevelek tanúsága szerint *causa peregrinationis*, *causa devotionis* zarándokoltak, esetleg Isten vagy valamelyik szent iránti tiszteletből vagy ösztönzésére, lelkük megváltásáért. Volt, aki fogadalmat is tett: a Váradi regisztrum

⁵Ortvy Tivadar:

Pozsony város története. I–IV. Bp., 1892–1905. A forrás őrzési helye: Archiv mesta Bratislavy, fotómásolata: MOL DF 286772.

⁶Elsősorban Házi

Jenő: *Sopron szabad királyi város története*.

IV1. Sopron, 1930.

⁷J. B. Tkalčić (ed.):

Monumenta historica

lib. reg. civitatis

Zagrabiae...I-XIV.

Zagrabiae, 1889–1932.

A zarándoklatok típusai

⁸Pierre André Sigal:

Isten vándorai.

Középkori zarándoklatok

és zarándokok.

Bp., 1989, 7–44.

1216-ban kelt bejegyzése szerint például ilyen fogadalom kötelezte Scerben fia András, aki elhatározva, hogy a Szentföldről már nem is tér vissza, feleségét felszabadította házastársi kötelességei alól. Külön csoportot alkottak a vezeklő zarándokok, akik nem saját elhatározásból, hanem bírói döntés alapján indultak útjukra. A középkorban Európa-szerte elterjedt szokásnak számított, hogy a különböző bűnök elkövetőit tettük súlyának megfelelően hosszabb-rövidebb zarándokútra kötelezték. A németalföldi városokban a vezeklő zarándoklatoknak kialakult a bűnök teljes körére kiterjedő rendszere — ilyen struktúra Magyarországon nem létezett, ennek ellenére úgy tűnik, a büntetésnek ezt a módját hazánkban is gyakran alkalmazták: jelenleg több, mint 20 ilyen esetet ismerünk, legkorábbi adatunk 1300-ból, a legkésőbbi 1503-ból maradt fenn. Mivel példánk Pozsonytól Zágrábig, a Szepességig Erdélyig az ország legkülönbözőbb pontjain keletkeztek, biztosak lehetünk abban, hogy ezt a szokást az egész országban ismerték. A leggyakrabban a városok német nyelvű polgársága, illetve a szepesi szászok körében alkalmazták, kizárólag a legsúlyosabb bűnök elkövetőire.

Kiemelkedő eseménynek számított, ha egy uralkodó rangjának megfelelő kísérettel nagyobb zarándokútra indult. A politikai indítékból vállalt zarándoklatok közül Magyarországon főként az Anjouk utazásait érdemes kiemelni, amelyeket joggal tekinthetünk a mélyen átélt kegyesség és a kiválóan alkalmazott politikai propaganda ötvözetének. I. Károly özvegye, Erzsébet királyné 1343-ban azért utazott Itáliába, hogy kisebbik fia, András herceg nápolyi trónöröklését biztosítsa — római zarándoklatával a nápolyi királyság hűbérurát, VI. Kelemen pápát kívánta terveinek megnyerni. Ha Erzsébet utazása eredménnyel járt volna, vélhetőleg nem került volna sor fia, Nagy Lajos zarándoklatára. András herceg meggyilkolása azonban új helyzetet teremtett, a magyar király a sérelemért fegyverrel vett elégtételt. Lajos az 1350-es jubileumi évben Nápoly elfoglalása után érkezett az örök városba, emiatt római bevonulása a zarándokok hatalmas száma ellenére jelentős eseménynek számított. A harmadik Anjou-zarándoklat ugyancsak Erzsébet királyné nevéhez fűződik, aki 1357-ben IV. Károly német-római császárral és annak harmadik feleségével, Schweidnitz Annával Aachenbe, Marburgba és Kölnbe tett nagyszabású utazást. Feltehetőleg ehhez az úthoz kapcsolható az aacheni magyar kápolna létesítése is, melynek alapítását a hagyomány ugyan Nagy Lajos személyéhez köti, a gondolat azonban vagy Erzsébet útja alatt, vagy annak eredményeként fogantatott meg.

Az úgynevezett lovagi zarándoklat kategóriája jól elkülöníthetően a 14-15. század fordulóján tűnik fel. Habár korábban is előfordult, hogy valakit elsősorban a kíváncsiság ösztönzött távoli tájak felkeresésére, ekkor jelentek meg a forrásokban azok a zarándokok, akik nyíltan vállalták: utazásuk célja, hogy a világ kü-

⁹Tari Lőrinc
pokoljárása. Középkori
magyar víziók.
Szerk.: V. Kovács
Sándor.
Bp., 1985.

lönböző részeit bejárva, közben lovagi cselekedeteket végrehajtva, nagy megbecsülésre, hírnévre tegyenek szert. Ennek az új típusú zarándoknak egyik legtipikusabb képviselője épp a magyar Tari Lőrinc volt, aki 1411-ben előbb felkereste Szent Jakab compostelai sírját, majd tengerre szállva Írországba utazott, ahol — saját bevallása szerint — kíváncsisága kielégítése és kétségei legyőzése céljából bemerészkedett Szent Patrik purgatóriumába, egy látomások előidéző kengázós barlangba.⁹ Tari Lőrinc nem egyedül kelt útra, vele tartottak familiárisai, szolgálói is, akik a barlangba ugyan nem, de valamennyi egyéb uruk által felkeresett kegyhelyre eljutottak. Hozzájuk hasonlóan nem saját elhatározásból indultak hosszú és fáradtságos külföldi utazásra azok, akik mások helyett zarándokoltak. A megbízást teljesítő zarándokok egyrészt helyettesítették vagy útitársként kísérték a zarándokokra ítelt bűnösöket, másrészt végrendelettel jelölték ki őket zarándokút elvégzésére. Ez utóbbi esetre főleg a városi végrendeletekben találhatunk példákat nagy számban, de bárók, nemesek testamentumaiban is fel-feltűnik a hagyatkozó lelki üdvéért végzendő zarándoklatra hagyott összeg.

Amíg a jánosréti oltár tábláján látható zarándokok többsége gyógyulásért folyamodva kereste fel Szent Miklós sírját, addig az írott forrásokban ilyen információkat csak a hazai kegyhelyekre találunk. Árpád-házi Margit, Remete Szent Pál vagy Kapisztrán János miráculumainak tanúsága szerint sírjukat sokan keresték fel a különböző — főként gyógyíthatatlannak tartott — betegségekben szenvedők, a távoli külföldi zarándokcélok azonban számukra elérhetetlenek számítottak.

**A magyar zarándokok
száma**

Különösen nehéz annak megítélése, mekkora számban, más népek fiaihoz képest milyen arányban jelentek meg a magyarok a különböző kegyhelyeken. Egy biztos, a magyar peregrinusok száma a sokszorosra lehetett az oklevelekből ismert, félezernél is kevesebb személynek. Amíg az elszórt okleveles adatok alapján leginkább arra a következtetésre juthatunk, hogy a magyarok körében nem számított ismeretlennek a zarándoklás szokása, de tömeges jelenségnek sem volt tekinthető, addig a különböző időben, más-más szerzőtől, különféle kegyhelyeken írt munkákban egyaránt arról írtak, hogy a magyarok feltűnően nagy számban mentek külföldi zarándokútra: az 1350-es szentév alkalmából Matteo Villani firenzei krónikás arról tudósított, hogy *az óriási tömegekben és csapatokban érkező németek és magyarok a hideg miatt sűrűn összehaladva s nagy tüzekkel segítve magukon, a mezőkön töltötték az éjt.* VII. Károly francia király udvari embere, Gilles le Bouvier 1445-ben már a németek nélkül, csak a magyarokról írta, hogy *gyakran járnak zarándoklatra Rómába, többen, mint a világ bármely más országából.*

1475-ben Vetési László a Mátyás király által küldött magyar követség nevében IV. Sixtus pápa előtt elmondott beszédében — a folyó szentévre utalva — egyenesen azt jelentette ki, hogy *egy-*

len nemzet fia sem látogatják e szent ünnepeket nagyobb számban, mint a magyarok. Ugyancsak tömegesen jelentek meg a magyarok Aachenben — sőt, egy 16. századi forrás egyenesen azt állította, hogy sokkal többen voltak, mint Rómában. Az 1517-ben — épp a szentévi ünnepség idején — Aachenben tartózkodó Aragóniai Lajos bíboros azt tartotta feljegyzésre méltónak, hogy ezekre a hétvévenkénti ünnepekre a magyarok mindig oly tömegben érkeznek, hogy a levegő már mérőföldre búzlik tőlük. Ebben az évben is hatalmas tömegükkel találkoztunk Kölnben, ahol ez a hétvévenkénti ünnep lezajlik, ahol is ők Péter és Pál napján az összes fentebb említett, ott található relikviákat felkeresték. És habár ők azért, hogy Aachenbe jöjjenek, távolabbi utat kellett tenniük, mint hogyha Rómába mennének, azonban ők mégis nagyobb tömegben jönnek Aachenbe. Amíg Vetési beszédét önmagában talán olyan humanista túlzásnak tekintenénk, amely a pápa jóakarátának megnyerése céljából emelte ki a magyar zarándokok nagy számát, a külföldi szerzők esetében nem találhatunk ilyen indítékot. Ők mindhárman egyszerűen rácsodálkoztak a magyar zarándokok feltűnően nagy tömegére, olyannyira, hogy e tény fontosnak tartották munkájukban megemlíteni. Nincs okunk arra, hogy ne higgyünk nekik.

**A zarándokok
társadalmi
hovatartozása**

Amennyiben elfogadjuk, hogy a magyar zarándokok tömegesen keresték fel a külföldi kegyhelyeket, tulajdonképpen azt is feltételezzük, hogy ezek az emberek a teljes magyar társadalmat képviselték, hiszen az évről évre útnak induló sokaság már nem kerülhetett ki kizárólag a társadalmi elit soraiból. Hogy mi lehetett a valóság, az talán egyike a téma legnehezebb kérdéseinek, amelyre a zarándokok társadalmi összetételét firtató kutató forrástípustól függően más-más választ kap. Az okleveles források jellegükből adódóan főként bárók, nemesek, polgárok zarándoklatairól számolnak be. A Nagy Lajos vagy Zsigmond korából fennmaradt oklevelek alapján például úgy tűnik, a peregrináció különösen az udvari arisztokrácia körében volt népszerű: az 1340-50-es években több, Lajos király szűkebb környezetéhez tartozó lovag — például Gönyüi Tamás, Himfi Benedek, Poháros Péter, Kont Miklós — készült szentföldi zarándokútra, s ugyancsak több zarándokló báróról tudósítanak a Zsigmond-kor oklevelei is: a pokoljáró útvjáról híressé vált Tari Lőrinc mellett tudunk Lévai Cseh Péter lovászmester, Kanizsai István ajtónállómester, a leggazdagabb bárófiak, Salgói Miklós és ifjabb Stibor, valamint más előkelők szentföldi készülődéséről illetve utazásáról. A pozsonyi, soproni végrendeletek alapján úgy tűnik, a polgárság is jelentős mértékben kivette részét a zarándokutakból, az oklevelek ugyanakkor egyáltalán nem tudósítanak a mezővárosi vagy falusi jobbagynéesség ilyen jellegű mozgásáról. Ez a társadalmi kör ellenben — a hazai kegyhelyeken történt csodákról felvett jegyzőkönyvek szerint — nagy számban kereste fel a híres magyar ereklyéket, így például Kapisztránói János újlaki, vagy Remete Szent Pál

budaszentlőrinci sírját. Levonhatjuk-e e tények alapján azt a következtetést, hogy a jobbágyság (és az alsópolgárság) csak a hazai zarándokhelyeket látogatta, a nemesség és a (módos) polgárok mentek csak külföldre? Noha korábban magam is e véleményen voltam, ma már árnyaltabb képet vázolnék. A 16. század második feléből származó aacheni, római források egybehangzóan szegény magyar zarándokokról tudósítanak: az Aachenbe érkező magyarokról feljegyezték például, hogy a nők olcsó ruhát viseltek, a Rómában élő Szántó István jezsuita atya, magyar gyóntató pedig emlékirataiban egyenesen azt írta, hogy gyakran egész zarándokseregek mezítláb jöttek Magyarországról Róma szent helyeinek látogatására. Noha az útra készülők anyagi helyzete természetesen jelentős mértékben befolyásolhatta az úticél kiválasztását, a középkori magyar zarándokok közt valamennyi társadalmi csoport képviselői szerepelhettek.

Megállapításunk helyességét támasztja alá a római Szentlélek-társulat anyakönyve is, amely jelenlegi ismereteink szerint az egyetlen olyan forrás, amely módot ad a zarándokok társadalmi összetételének a vizsgálatára.¹⁰ A kötet — más nemzetek fiai mellett — 1253 magyar vonatkozású bejegyzésben 3833 olyan magyar nevét őrizte meg, akik az 1446-1523 közötti években beléptek a Szentlélekről elnevezett ispotályos rend római kórházának fenntartására szervezett testvérületbe, konfraternitásba. Köztük ugyan királyi követet, ügyeit intéző egyháziakat is találhatunk, többségük azonban zarándokként érkezhettek Rómába. Az új tagokat általában a legegyszerűbb, csak a lényegre korlátozódó módon jegyezték be az anyakönyvbe: a minimális szöveg az új tag nevét, egyházmegyéjét és a belépés időpontját tartalmazza, az esetek egy részénél azonban egyházi vagy világi tisztségüket, lakóhelyüket is feltüntették, néha pedig rangjukra, iskolázottságukra, a belépés módjára vonatkozó megjegyzést is találhatunk. A bejegyzések 30%-át írta vagy íratta egyházi személy, az összes belépőnek ők alkották a 12%-át (447 fő). A társulat világi tagjai többségükben családjukkal együtt jelentkeztek a konfraternitásba — az ő társadalmi helyzetüket tisztségük, szakmájuk, valamint a nekik járó megszólítás tükrözi. A kötet lapjain sorakozó magyarok közül azonosíthatóan csupán 161 személy származott bárói vagy nemesi családból, és a városi lakosnak — de nem feltétlenül polgárnak — számítók száma sem haladta meg a 400 főt. Leszámítva az egyháziakat, a nemeseket, a polgárnak tekinthetőket, a beiratkozók többségének társadalmi hovatartozása nem olvasható ki a kötetből, azonban ezek a személyek jórészt olyan falvakból származtak, amelynek nevét nem viselte nemesi család, jelentős részük nem lehetett más, mint jobbágy. Ahogy a társulatba lépett egyháziak lefedték a hierarchia teljes skáláját, az érsektől egészen az egyszerű falusi káplánig, úgy a beiratkozott világiak is a teljes magyarországi társadalmat képviselték, az ország irányításában

¹⁰*Liber confraternitatis Sancti Spiritus de Urbe. A római Szentlélek társulat anyakönyve 1446-1523. Mon. Vat. V. Bp., 1889. Elemzése: Csukovits Enikő: A római Szentlélek Társulat magyar tagjai. Századok 2000. 1. 211–244.*

**A zarándoklatok
középkorvégi
csökkenése**

szerepet játszó bárótól a falusi jobbágyig. Az a tény azonban, hogy a római zarándokút költsége mellett a pénzükből még arra is futotta, hogy az ott elnyerhető búcsú fejében egy bizonyos summát befizessenek a társulat kasszájába, arra utal, hogy a kötetbe beírt magyarok talán mégsem a hazai lakosság legszegényebb rétegeiből kerülhettek ki.

A magyar középkor hagyományos korszakhatárai (1000-1526) egyben a zarándoklatok első időszakát is pontosan körülzárják, mivel a peregrinációk kezdete Magyarországon közel egyidős a kereszténységgel, a zarándokok számának látványos csökkenése pedig egybeesik a középkori magyar állam bukásával. Ez utóbbi tűnik ki két részletesebben ismertetett forrásunkból is: 1523-ban véget ért Rómában a Szentlélek Társulatba lépő magyarok sora, s Pozsonyban is 1525-ben jegyezték be az utolsó ilyen rendelkezést tartalmazó végrendeletet. A zarándoklatok csökkenését a török előretöréssel és a reformáció megjelenésével szokták magyarázni, ez a magyarázat azonban némileg sántít. Azokon a területeken, amelyek a török terjeszkedés útjába kerültek, átmenetileg valóban visszaeshetett a zarándoklási kedv, a források alapján azonban azt tapasztaljuk, hogy a zarándoklatok nem csak ezeken a vidékeken, de az ország egész területén, még annak három részre szakadása előtt szinte teljesen megszűntek — vagyis a török hódítás ez esetben kevésbé lehetett meghatározó. Annál jelentősebb szerepet játszott ebben a folyamatban a reformáció, amely mind a zarándoklatokat, mind a pénz befizetésével elnyerhető búcsút elítélte. A zarándoklatok csökkenését elsősorban az okozta, hogy a korábbi zarándokok — vagy potenciális zarándokok — jelentős része a reformáció hívévé vált. A protestáns tanok ugyanis főként azokon a területeken terjedtek el a leghamarabb, ahonnan a források — elsősorban a római Szentlélek Társulat anyakönyve szerint — korábban a legnagyobb volt a zarándoklási kedv, például a Szászföldön, Biharban, Zemplénben és vidékén, valamint a Dél-Dunántúlon. Azok, akik korábban zarándoklással, ereklyék vagy búcsúlevelek vásárlásával igyekeztek gondoskodni lelkük üdvéről, ezután új utat választva, az egyház megreformálásának híveként remélték elérni ugyanezt. A jánosréti oltárképre a 15. század második felében festett zarándokok nem egészen egy évszázad alatt anakronisztikus jelenséggé váltak. Tömeges búcsújárásokra csak az ellenreformáció sikerei után, a 17. század végétől került újra sor, ekkorra azonban mind a zarándoklatok jellege, mind a látogatott kegyhelyek köre, mind a búcsúsók társadalmi megoszlása gyökeresen átalakult.

TARBAY EDE

Ha ott az itt

*Az a bretagne-i ház. Két szikla közt
megbúvó ember, vén fülesbagoly,
fehér az ajtó, két ablakkeret,
mandzardok rése, megcsökött
szemöldök-ívek, kémények, alól
felszáll a tűz, a tűzzel ételek
szelíd párája, póréhagyma és
a sercegő hús, olaj illata.*

*Kopár kövekből rakott védelem.
Tengerbe ível konok küldetés:
egy földnyalábnyi otthon és haza,
ha ott az itt, ha bennem életem:
nem kéne várni semmi tenger-csendre,
hol sűrűsödik vizek végtelenje,
örökké mozgó mozdulatlan áram.
A teliholddal fel-feltámadó
sugárnyalábok, megtört csillogásban,
sirály-suhintás. Kétkedés: rigó
ébreszt-e reggel? Már bizonytalan.
Csupán kívánom azt a mindenséget.
Maradni kell, akarva akaratban,
ahol a csend, a saját csendem éget.*

Egy bádogg-korpusz. Út. Már véget érhet.

TARBAY EDE

Ahogy

*Ahogy a gyorsúszó feje és arca
fel-felbukkan az uszoda vizéből,
a levegőbe, kenyérbe harapva,
és visszazuhan, karjával a félkör
ívét írja, s az izma cél felé tör.
Csobbanásban lelátók tompa hangja
hajtóerő. A feltolult elégtől
taszítja már, és vár a pillanatra,
mikor érinthet csempét megfeszülve,
mikor lesz az, hogy függhet már a vízben,
s mérőn teste mintha elmerülne,
majd visszarúgva magát, s a felszínen
kapaszkodik és elzuhan a fűbe.
Felnéz az égre. Semmi volt a minden.*

KELEMEN LAJOS

Napcsoda

„És megállta a nap, és vesztegtele a hold is...”
(Józs 10,13)

*Futni a bethoroni lejtőn,
akár egy kapun át, iszkoló hadnép,*

a nem kellők, százával a csapáson,

*hol végighánt ítélet s bosszú;
az égi harag jégeső-kövei csépelik a környezetet —*

*enyhületre esély; körén
a Nap nincs, elakadt,
vár fönn,
s ahelyett, hogy, váltakozva kelne-hunyna
ugyanaz ugyanúgy —
más mérték világa dereng a téren által,*

*és minden lassúbb,
nem tolong, nem rohan: hova vágnék,
s miként ítéltetik —*

csak visszajusson igaz helyére.

KELEMEN LAJOS

Mese volna?

*Fütyög a sűrűből
gyanús madárhang, ami hasonlít ugyan
mégse madaré —*

*vezeklő haramia lapul tán
fél-görbén egy fa mögött?
és félszében
a rengeteget szólongatja
most szajkó módra este kuvikuhogással —
a bocsanat
visszhangjára várva
s egyre átkívánczik a határon
amin túl csak a valós számít
a törvény meg a pecsétjei —*

*noha fényre csalva
emiat már a tények tiporta nyomon
inkább visszafelé futna oda
ahonnan története ered*

Bátori Miklós

Született 1968-ban Székesfehérváron. Egyetemi tanulmányait Szegeden és Párizsban végezte. Legutóbbi írását a 2000. 10. számunkban közöltük. A szerző ezúton is szeretne köszönetet mondani Mme Hélène Bajominak, Bátori Miklós özvegyének, amiért megajándékozta bizalmával és betekintést engedett az író hagyatékába.

Bátori Miklós (1919–1992) az 1945 utáni nyugati emigráns magyar irodalom egyik méltatlanul elfelejtett alakja. A hazai irodalmi lexikonok csak elvéve említik nevét, akkor is jórészt hibás, illetve hiányos életrajzi és bibliográfiai adatokat közölnek. Életútjáról valóban keveset lehet tudni (jóllehet néhány regénye életrajzi indíttatású, valamint francia lapokban jelentek meg vele készült interjúk), másrészt posztumusz életműve jó néhány filológiai jellegű problémát is felvet: a művek megírásának és publikálásának ideje általában nem egyezik meg, magyar és francia nyelvű írásai között számos átfedés létezik, néhány francia regénye a korábbi magyar változat részleges fordítása, illetve átírata, továbbá novelláinak jó része ma már szinte hozzáférhetetlen lapokban jelent meg, ahogyan kiadott köteteihez is csak nehezen lehet hozzájutni.

Az író (eredeti családi neve Bajomi, a Bátori az ötvenes években felvett írói álnév) 1919-ben született Bátaszéken egy középosztálybeli családban. Középiskolai tanulmányait a pécsi Nagy Lajos Gimnáziumban végezte, majd miután rövid ideig novícius volt Pannonhalmán, a budapesti egyetem bölcsészettudományi karára íratkozott be magyar-latin szakra. Tanulmányait nem tudta befejezni, mert a német megszálláskor mozgósították: Németországba került, majd hazatelepített francia hadifoglyokkal együtt Párizsba. Első franciaországi tartózkodása idején ösztöndíjként a Sorbonne-on hallgatott órákat, emellett „mindenesként” dolgozott a belga nagykövetségen. 1946 elején édesanyja betegségének hírére hazautazott Magyarországra, és az időközben megváltozott politikai helyzet miatt már nem tudott visszatérni a francia fővárosba. Egy közel 10 évig tartó „belső emigráció” korszaka kezdődött el ekkor számára. Tanulmányait csak nehézségekkel, önmagát átképezve tudta befejezni: magyar-orosz szakos tanári oklevelet és doktorátust szerzett, majd Győrbe költözött, ahol tanárként és kollégiumi igazgatóként dolgozott évekig. A forradalom idején közéleti szerepet vállalt, ezért az orosz megszállás után feleségével és kislányával együtt Nyugatra menekült. Franciaországban kezdetben alkalmi munkákból tartotta el magát és családját, így például nevelő volt egy Strasbourg környéki kastélyban, ahol magyar menekült fiatalokkal foglalkozott, de dolgozott minisztériumi kifutóként, sőt kazánfűtőként is. Végül egy párizsi jezsuita líceumban talált állást, ahol néhány éves megszakítástól eltekintve évtizedekig, egészen 1986-os nyugdíjba vonulásáig dolgozott titkárként, illetve iskolafelügyelőként.

Párizsban kezdetben aktívan részt vett a magyar emigráció szellemi életében, mindenekelött az *Ahogy Lehet* című lap körüli

írói csoportosulás tagjaként (a lap szellemi irányítója, Rezek Román bencés szerzetes már évek óta jó barátja volt, együtt voltak novíciusok Pannonhalmán). Számos magyar nyelvű írását publikálta ezekben az években, ugyanakkor ezzel párhuzamosan már francia fordításban is kezdtek megjelenni első regényei. A hatvanas évek második felétől kezdődően egyre inkább eltávolodott, majd később végleg el is szakadt a párizsi magyar emigráció csoportosulásaitól, és regényeit a befogadó ország nyelvén írta. Franciául megjelent nyolc regényét (amelyből három fordítás, egy újraírás, négy pedig már közvetlenül az adoptált nyelven született) a francia irodalmi kritika jórészt elismeréssel fogadta. Műveit számos európai nyelvre lefordították, amelyekkel több irodalmi díjat is elnyert, így például *Le vignoble des saints* (A szentek szőlőskertje) című regényét 1965-ben a Francia Katolikus Irodalom nagydíjával jutalmazták. Élete utolsó éveiben mégis felhagyott az írással, ismeretlenül halt meg Párizs egyik elővárosában.

Írói gondolatvilágának középpontjában kétségtelenül a hit, a katolikus vallás központi kérdései állnak, amelyek rendre visszatérnek regényeiben (például az evilág és túlvilág, a halál utáni élet). Világképének ugyanilyen hangsúlyos eleme a hit vállalásának és megélésének problematikája a történelem különféle századaiban, mindenekelőtt a kereszténység legelső századaiban és napjainkban. Ezért mindig is kitüntetett figyelmet szentelt a bibliai időknek, és e látszólag távoli korokat és személyeket választva témául, hangsúlyosan rámutatott arra, hogy a hit és a kegyelem mennyire időtlen. Ugyanakkor az életmű magán viseli korunk, a politikai és történelmi valóság kényszerítő erejének nyomát is, továbbá a szerző személyes életútjáról is vall. Számos írásának központi témája az ötvenes évek sztálini Magyarországa, a hétköznapi élet torzulásai a diktatúra idején. Emellett külön regényt szentelt az 1956-os forradalomnak, ahogyan elbeszéléseiben az emigráns élet, a kivetettség és hontalanság ábrázolására is vállalkozott.

Első regénye 1944-ben jelent meg Budapesten *Ingovány* címmel.¹ A regény, amely még magán viseli az első írások jellegzetes hibáit, különös lélektani krónika: egy kishivatalnok, Ambrus István látszólag érthetetlen talajvesztésének és bukásának története, egyben parabola, amely a mindannyiunk életében bekövetkező sorscsapások fenyegető erejét példázza. A pályázati felhívásra született könyv után a bibliai tárgyú regények megírásának időszakát követte, amelyek az életmű meghatározó darabjai. A *Júdás és János* (1945) című mű első részében maga Júdás, a másodikban pedig János a narrátor.² Velük együtt, az ő elbeszélésük nyomán az olvasó újraéli a jézusi történetet, a szereplők is új megvilágításba kerülnek, mindenekelőtt Júdás alakja. 1955-re elkészült a másik nagy bibliai tárgyú mű is *Márk* címmel³, amely az előbbihez hasonlóan az evangéliumokból merít: maga Márk evangélista

¹Bajomi Miklós: *Ingovány*. Uranus, Budapest, 1944.

²A regény csak évekkel később, az *Ahogy Lehet* 1960-61-es számaiban jelent meg folytatásokban, majd a lap kiadásában sokszorosított, litografált formában is.

³A regény magyarul máig kiadatlan, rövidített francia fordítása *Les va-nu-pieds de Dieu* címmel jelent meg (Paris, 1967, Robert Laffont); magyar nyelvű gépirata megtalálható a Pannonhalmi Főapátság könyvtárban.

az elbeszélő, és az apostolok korának történetét dolgozza fel regényes formában, mintegy az Apostolok Cselekedeteit írja újra.

Bibliai tárgyú regényeinek írása közben Bátor Miklós kénytelen volt számot vetni korának realitásával is, az időközben bekövetkezett politikai változásokkal, s az ötvenes évek Magyarországnak erkölcsi és szellemi légkörével. Erről tanúskodik számos novellája, amelyekben nagyfokú éleslátással, sőt helyenként humorral ábrázolja a magyar valóságot. E csoportból kiemelkedik az 1953-ban született *Kálvária* című regénye: egy magyar kisvárosban holtan találunk egy kislányt, és a gyilkosság kapcsán a szerző felvázolja a korszak teljes panorámáját, megelevenedik előttünk a korabeli hétköznapi realitás. A regény 1958-ban elnyerte a költői Vörösmarty Kör Madách-díját, ám kötet formájában magyarul mégsem jelent (jelenhetett) meg. Ugyanakkor Bátor Miklós francia írói karrierjének első állomását jelenti, ugyanis a regény francia fordítása⁴ tette ismertté nevét.

⁴*Un étrange paradis.*

Roman traduit par
Ladislav Bolgar. Paris,
1961, Plon.

⁵*Les briques.* Paris,

1963, Robert Laffont;
2. kiad.: uo. coll.:
„Pavillons”, 1984.

Következő regénye (amely magyarul íródott, ám szintén csak francia fordításban jelent meg) a *Les briques (Téglák)*.⁵ A könyv az 1956-os forradalomról szól, azonban nem történetírói szerepre vállalkozik vele a szerző, hanem csak egyetlen történeten keresztül ragadja meg a tragédia lényegét, egyetlen eseményt emel szimbolikus értelművé: Elek október 31-én a Kerepesi úton felismeri egykori megkínzóját, az ávós Laposát, aki éppen menekülni próbál, és egy lakóház padlásán barikádozza el magát. A fiatal munkás napokon át őrt áll Laposá rejtekhelye előtt, egészen november 4-ig, az oroszok visszajöveteléig, akik szétlövik az épületet, így módon vetve véget a személyes jellegűnél mélyebb értelmű leszámolásnak. Időközben további szereplők is felvonulnak előttünk, Elek sorsa mellett más személyes tragédiák is felvillannak, azonban a középpontban az embereket egymástól elválasztó „téglák”, a korszak hazugsággal és félelemmel teli légkörének szimbólumai állnak.

Miután francia fordításban megjelent regényeit a francia kritika elismeréssel fogadta (például André Billy, a Figaro neves kritikusa reményét fejezte ki, hogy talán hamarosan közvetlenül franciául fog írni — a francia irodalom javára)⁶, Bátor Miklós következő regényét már a befogadó ország nyelvén írta. A *Le vignoble des saints (A szentek szőlőskertje)*⁷ története szintén a korabeli Magyarországon játszódik, valahol vidéken, Falaky grófnő szőlőjében, ahol időről időre összegyűlnek a környék hívei (a „szentek”), akik az elnyomatás időszakában is vállalni merik hitüket, és az őskeresztény egyház életéhez hasonló körülmények között, elleneséges közegben, még a hivatalos egyház rosszállását is vállalva szeretetközösségben élnek. A regény az egyik első híradás volt a vasfüggönyön túli hallgató egyházakról.

Márk című regénye francia fordításának 1967-es megjelenése után, amelyet a Francia Akadémia Claire Virenque-díjával jutal-

⁶André Billy: *Dans une
rue de Budapest... en
1956.* Le Figaro,
1963. november 27.

⁷*Le vignoble des saints.*
Paris, 1965,
Robert Laffont.

mázták, Bátor Miklós egy magyar emigráns történetének megírására vállalkozott. A *Le lièvre a pleuré* (*A nyúl sírt*) című regény⁸ — amelynek hőse, Kolosy György 1956-ban hagyta el Magyarországot, majd tíz év után hazalátogat, ám utazása öngyilkossággal végződik — kevéssé sikerült alkotás, ahogyan *Bakfitty* című regénye⁹ is, amelyben egy párizsi alapítványi iskola belső életét ábrázolja. Viszont utolsó könyvében viszontlátjuk Bátor Miklós írói tehetségének minden erényét. A *Notre ami, Lazare* (*Barátunk, Lázár*) című könyv¹⁰ egyik jezsuita tanártársa, P. Morley utolsó hónapjainak vázlatos krónikája, ugyanakkor elmélkedés hitről és hitetlenségről, s mindenekelőtt a halál utáni életről a bibliai Lázár alakjának megidézésével.

Bátor Miklós magyar-francia életművének kétségtelenül legmaradandóbb alkotása *A halál a szőlőskertben* című regénye¹¹ (az író 1973-ban elkészítette a regény francia változatát¹² is, ezzel is mintegy jelezve fontosságát). A könyv önéletrajzi mű, amelyben nem a fikció, hanem a mélyen megélt, megszenvedett valóság szolgál alapul. Első párizsi tartózkodása idején, 1945 telén családja arról értesítette, hogy édesanyja súlyosan beteg. Jóllehet tanulmányai befejezése előtt semmiképpen sem készült hazatérni, a hírré azonnal Magyarországra utazott. Édesanyja betegága mellett, a felvillanó emlékképek és lázálmok, az együtt nézegetett fényképek segítségével megelevenedik előttünk egy család sorsa a harmincas-negyvenes évek Magyarországon. Azonban a család-történetnél és a történelmi korrajznál végtelenül fontosabb e gyötrelmes látomásokkal teli regény vallomása életről és elmúlásról, együttérzésről és együttszenvetésről, a szeretett lény elvesztéséről, aki mégis örökké velünk marad. Bátor Miklós a regény francia kiadásának előszavában ezt írta: „Sohasem fogom elfelejteni azt a közel tíz napot, amit együtt éltünk át, egy oly irreális és oly sok emlékekkel teli légkörben, hogy képtelen leszek valaha is mind-
 azt elmesélni.”

⁸*Le lièvre a pleuré.*
 Paris, 1969,
 Robert Laffont.

⁹*Bakfitty.* Paris, 1977,
 Fayard.

¹⁰*Notre ami, Lazare.*
 Chronique. Paris,
 1983. Le Cerf.

¹¹*A halál a szőlőskertben.* Köln —
 Detroit — Wien, 1961,
 Amerikai Magyar Kiadó.

¹²*La vie est un océan.*
 Paris, 1973,
 Robert Laffont,

A halál a szőlőskertben

(részlet)

Anyám a belső szobában feküdt. Ez volt a nagyobbik helyiség, és ide került szüleim hálóbútora, szecessziós stílusú vörösesbarna fából készült ágyak, szekrények és kinyitható tükör, amelynek háta mögött annyit kerestem kiskoromban saját magamat. Az ágyak előtt állt az asztal, körülötte székekkel, az ablak melletti sarokban pedig a csempézett kályha.

A meleg fojtó volt, anyám mégis a nagydunyhával betakarva feküdt az ágyon.

Mikor az ajtó nyílását meghallotta, erőlködve oldalt fordította a fejét és rámnézett. Nem ismert meg rögtön.

— Kis franciska — kiáltotta, de rögtön ki is javította magát: Kis franciám, végre, hogy megjöttél.

Mire az ágyhoz értem, már könnyezett. Sokszor láttam sírni anyámat, de így még soha. A betegség úgy lesoványította az arcát, bőre úgy elszáradt, hogy a zokogástól felhúzódott felső ajkára, és ijesztően látszottak fogai. Mindig egészséges, fehér fogai voltak, de most talán a homály miatt, vagy mert megváltoztak, kísértetiesen sárgáknak tetszettek. Előhúzta karjait, hogy megöleljen, amikor följe hajoltam. Belekapaszkodott nyakamba, és ujjai reszkettek, nyirkosak voltak.

— Tudtam, hogy megjössz — suttogetta és ügyetlenül hátrébb tolt, hogy megnézzen. — Megváltoztál... Sovány vagy.

Percekig néztük egymást. Életemnek talán ezek voltak legmegdöbbentőbb pillanatai. Soha nem mutattam nyíltan, de anyám érezte és tudta, hogy mindennél jobban szeretem. Emlékszem, hogy a háború utolsó hónapjaiban, amikor a front egyre nyugatabbra sodort és falunkat az oroszok már megszállták, sokszor ébredtem azzal a szorongó érzéssel, hogy hátha baja eshetett anyámnak. Senki sem jutott úgy eszembe soha, senkire se gondoltam annyi aggodalommal. Csak egy év múlva, amikor Párizsban az első levelet megkaptam, nyugodtam meg igazán. Végtelen könnyebbség fogott el, és úgy éreztem, hogy anyám végleg megmenekült. Épp ezért irtózatosnak tetszett, hogy annyi veszély után, éppen most, amikor talán nyugodtan élhetne, most veszttem el végleg.

* * *

A sötétség fájó durvasággal hullott rám. Kívülről semmi zaj se hallatszott, a kutyák se kezdtek el még ugatni. A Párizsban töltött két év után már ez a csönd magában is kétségbeejtőnek tetszett.

És akkor hirtelen, mintha csak erre az alkalomra várt volna, ki-

buggyant belőlem a gondolat: Hisz anyád halálán van (...) és akkor jöttem rá, hogy hiába próbáltam egész napon át megemészteni ezt a hírt, képtelen voltam rá. Egész valóm, minden sejtem külön-külön tiltakozott a befogadása ellen. Nem tudott, mint tény és valóság belémhatolni. Most a sötétben egyszerre belémfűrődött, nyílegyenesen a szívem közepébe, hogy belerándultam.

Anyám akkor a huszonkettedik éve volt mellettem. Huszonkét éve szinten napról napra, óráról órára, mikor kisgyerek, diák, egyetemista voltam, és most, hogy a válás előtt álltunk, most vettem csak észre, hogy ebből a huszonkét évből csak elenyésző töredékeket szenteltem neki.

Pillantások, mondatok, apró, mindennapi események, ennyi az egész. Végeredményben semmi. Ha tudtam volna, hogy ilyen rövid lesz... ha még egyszer előlről lehetne kezdeni... Eszembe jutott-e valaha is, hogy úgy néztek anyámra, mint akit másnap nem látok már? Mindig elszakított tőle valami... az iskola, a délutáni szórakozások... Rohantam az életben ide-oda kapkodva, rohantam anyám mellett is. Mintha űzött volna valaki...

Lázasan kezdtem kutatni emlékeimben, amik hozzáfűztek, és amiket magammal vihetek majd, ha egyszer nem lesz már. És akkor eszembe jutott a búcsúzás az állomáson.

Tizennyolc éves voltam akkor. Augusztusban történt, az érettségi után. Egy teljes esztendőre távoztam el hazulról és anyám kísért az állomásra. Nem nagyon volt az ilyesmi szokásban nálunk, emlékszem, magam is meglepődtem, amikor bejelentette. Igaz, hogy egyedül voltunk otthon. Testvéreim el voltak foglalva, apám már két éve vidéken alapozta az új üzletet, magányosan töltöttük a nyarat anyámmal. Villamoson mentünk az állomásig és útközben közömbös dolgokról beszélgettünk. Rajta valami vi-rágos, könnyű ruha volt, sűrű haja kontyba fésülve tarkóján.

Kánikula volt. Mikor az állomás előtt leszálltunk, már csurom víz voltam, mert a csomag-csökkentés kedvéért magamon vittem vastagszövetű öltönyömet, karomon pedig télikabátomat. A nap teljes erejével sütötte a széles utcát, amely az állomás felé vezetett a városból. Kétoldalt, a napfényben akácok kókadoztak, a házak előtt virág-ágyak. Anyám nem jött már be velem az állomásra és nem tudom miért, ott búcsúztunk az utca végében. Hátam mögött az állomás cifra épülettömbje, előttem a ragyogó utca a sárga villamossal és mindenek közepén anyám, amint az utolsó pár szót váltja velem:

— Csomagoltam be körtéket... Jó levesesek. Ha szomszjas vagy, csak egyél belőlük.

És abban a pillanatban sírvafakadt és átölelt. Megleپödtem.

— Ne sírj, Anyi. Hazajövök jövő nyárra...

De csak zokogott tovább. Visszanéztem az állomás bejáratából, még akkor is ott állt és nézett utánam. Mélyen megrendített ez a jelenet.

Az ágyban, a csendre figyelve, újra meg újra lepergett előttem, mindig más és más részletre terelve figyelmemet. Olyan éles,

olyan való volt, hogy még a börönd fogantyújának nyomását is éreztem az ujjaimon.

Így aludtam el, de még álomban is ezt a képet láttam, újra meg újra előlről kezdve, míg egyszer csak azon vettem észre magam, hogy én állok anyám helyén és ő az, aki megy az állomás felé.

— Ne menj el, Anyi — kiáltottam utána kétségbeesve. De ő könnyes mosollyal csak ezt suttogta:

— Ne sírj. Jövő nyárra majd hazajövök.

És ment vissza-vissza integetve, míg el nem nyelte az állomás díszes bejárata.

* * *

Egy pillanat múlva megint az ürességben voltam, a kutyaugatással körülvevett néma ürességben és egyszerre belémdöbönt, hogy milyen iszonyatos dolog az élet. Voltaképpen a megsemmisülésre való előkészület. Az ember gyűjti az emlékeket, helyet foglal a világban, és aztán egy nap minden megszűnik. Megsemmisül az öntudat, semmivé válik a család, megszűnnek a kapcsolatok. Az emlékkönyv egy darabig hányódik a szekrényfiókban, padláson, aztán egyszer csak eltűzeli valaki. Még emlék se marad. Hol van már a szőlő, a palaköből, lávából és szőlőből formált domb. Még élek, de már megsemmisült számomra. Nem a szőlő, nem a domb, hanem én. Tudja-e az, aki most benne lakik, hogy valaha kik borozgattak a présház előtt kirakott asztalon? Nem létezőnk már a szőlő számára. Pár nap múlva anyám sem létezik, aztán megsemmisül apám és az egész család. Még az emlékek is megsemmisülnek. Lesz-e emléke pár száz év múlva, hogy léteztem? Más szem fogja nézni a tájat, más lábak másszák meg a lávadombot. És akik előttem voltak, hová lettek? Ki tud róluk?

Tudjuk-e egyáltalán, mi az a megsemmisülés? Nem látni ezzel a szemmel, amely most lát, nem létezni ezzel a testtel, amely most él. Megszűnni hirtelen és semmivé válni? Kilépní véglegesen a kapcsolatokból, amiket magam körül alakítottam.

És ott a szoba sötétjében egyszerre megéreztem az elmúlás minden iszonyatosságát, amit emberi nyelv kifejezni nem tud, de amivel mindenki találkozik előbb-utóbb és mindenki megérzi iszonyatosságát legutolsó sejtjéig.

Menekülni akartam ebből a borzalomból. Utat keresni, amin szökhettek előle, és egyszer csak belémdöbönt, hogy nincs más kiút, mint a hit. Hinni kell, még ha öntudatunk tiltakozik is ellene. Hinni kell, Istenbe kapaszkodni görcsösen. Foggal, körömmel, még ha agyunk mélyén, elnyomhatatlanul, makacsul ott gubbaszt is a kétely. Hinni kell, hogy anyám nem hal meg. Hogy csak ellibben a földről, de továbbra is köztünk marad. Örökké válik, mint a szőlő, a présház. Megy fiatalon a tőkék közt egyiptomi selyemruhájában és mi örökké gyerekek maradunk mellette.

* * *

Ahogy múlt az idő, úgy vált a csend és a némaság mind idegfejlesztőbbé a szobában. Szólni, beszélni akartam volna. Kiáltani, hogy felébredjen, de nem mertem.

Egy bizonyos idő múltán az a gondolat vett erőt rajtam, hátha anyám nem is alszik; hátha hall mindent, csak a gyengeségtől nem tudja felemelni szempilláit, nem tud hangot adni, hogy kérjen valamit.

A sötét szobában úgy rohant meg a félelem, hogy felugrottam, mintha belémcsíptek volna.

— Anyi, mit akarsz? Szólj valamit...

Nem válaszolt, meg se moccant.

Felgyújtottam a kis lámpát az éjjeli szekrényen. Az ernyő alól a narancsszín fény az arcába sugárzott, de szeme meg se rebkent. A szemhéj a fénytől még áttetszőbb lett, úgyhogy az ide-oda mozgó szembogarak átsötétlettek alóla. Akkor vettem csak észre először, hogy szája sarka időnként megrezdül, mintha mosolyogna, és lélegzése gyorsul kissé. Mintha valami szépet látna, meglepődne valamin.

— Nem akard a fényképes dobozt?

Nem válaszolt. Vártam egy kissé, aztán fogtam és odatettem a dunyhára. Keze élettelenül feküdt kétoldalt, nem nyúlt utána.

Találomra kivettem egy képet, és a doboznak támasztva odaállítottam szeme elé.

— Nézd Anyi. Emlékszel, milyen szép volt?

Szembogara másfelé mozgott, nem nézte a képet. Előrehajoltam, hogy megnézzem, mit tettem oda.

— Emlékszel, amikor felvették? Szaladtál fel az emeletre, hogy felhúzzad az indiánmintás ruhádat. Hiited volna, hogy valaha így nézzük ketten ezt a képet?

Hangom először süketen csengett a szobában, aztán lassan megszoktam. Beszéltem mindig többet, mindig gyorsabban, és ez megnyugtató. Valami határozott bizonyosságot éreztem, hogy mindent hall, mindenre emlékszik, sőt mintha épp akkor mosolyodna el, amikor a visszaemlékezés mulatságos pontjaihoz értem.

A fényképet az utolsó nyáron vették fel, közvetlenül a szőlő végleges elvesztése előtt. Anyám a présház melletti virággrupp előtt állt, kezait zavartan dugta háta mögé és egyik lábát előbbre, mint a másikat. Kis, régimódi cipő volt rajta, az indiánmintás ruha is kiment már a divatból, de anyám nagyon szerette. Hátralátásként rakott fal volt, amögött lépcsőzetesen a szőlőpászták teraszai, napfényen aszalódó, fekete göresös szőlőtőkékkel és ritkás, apró levelekkel. A szélsőn látszott a nagy fűrt. Kecskecsöcsű, szagos szőlő volt. Kedvenc tőkénk. Azon próbáltuk mindig egy-egy szemet lecsípve, érik-e már a szőlő. És attól felfelé áttüzesegett forró lávadomb, néhány aszalódó mandulafa, hogy a hőség csak úgy vibrált rajta és legfelül az erdő sávja a csenevész vörösfenyővel a szélén.

Anyámat szembevágta a dárdázó nap. Nem tudott a lencsébe nézni. Hunyorított, szája szélét felhúzta, orra mellett ráncok képződtek, arca tele volt sötét árnyfoltokkal és egy elszabadult hajszál éles árnya a homlokán is látszott, mintha ceruzavonással húztak volna át rajta.

* * *

Anyám éjfél után felébredt.

Apámmal este sokáig virrasztottunk ágya mellett, de tíz óra után már csak küszködünk a kimerültségtől. Apám végül hallgatott rám, lefeküdt, én meg az ajtóba húztam ágyamat és arra dőltem, mert hátamban már fájdalmat éreztem. Jól láthattam onnan anyám megvilágított arcát.

Apám, ahogy ledőlt, azonnal elaludt, és hangos hortyogásba kezdett. Én még sokáig küszködtem magammal.

Van egy bizonyos pont, amin túl az ember elfásul a kínlódástól, idegei megmerevednek, hogy már nem tud uralkodni magán rendesen. Én is azt hittem, hogy ébren vagyok, küszködöm az álomossággal, pedig észrevétlenül már elaludtam, és álomban gondoltam mindezt. Annyira tudtam ezt, hogy mikor anyám kiáltására felriadtam, meg voltam győződve, hogy csak egy pillanatra szundítottam, pedig közben órák teltek el. Nem is hittem először, hogy anyám kiáltott, azt gondoltam, hogy álmodtam.

— Ne engedjetelek... ne engedjetelek – hörögte irtóztatós hangon.

Felugrottam és ránéztem. Megdermesztett az elém táruló látvány. Últ az ágyon, talán utolsó életerejét összeszedve, és eltorzult arccal, kimeredt szemekkel meredt rám.

Egy pillanatig azt hittem, hogy tényleg lát valami borzalmasat, csak aztán jutott eszembe, hogy lázáлма lehet. Odafutottam, hogy felébresszem.

— Anyi! — kiáltottam rá. — Itt vagyok melletted, ne félj.

Nem vette észre. Akárhogy is hadonásztam előtte, nem látott meg. — El akar temetni... Az előbb belenyomott a koporsóba... Rálépett a mellemre, úgy nyomott...

Megragadtam az arcát, felém fordítottam, hogy szemei kényyszerüljenek mást látni. De láttam, hogy nem néz velük kifelé.

— Átvitt a temetőkerítésen és beledobott a gödörbe. Ne hagyjatok. Nem akarom, hogy eltemessen.

Percekig küszködtem vele, ő meg tovább hörögött, kiáltozott, látzott rajta, hogy valóságosan végigéli az egészet. Kétségbeestem. — Anyi, ide nézz. Rám nézz. Itt vagyok melletted... Csak álmodsz. Amikor semmi sikerrel se jártam, az az ötletem támadt, hogy a lázálomból csak valami erősebb inger ébresztheti fel. Megragadtam vállait és megráztam. Szegénynek úgy ingott a feje, hogy majd a szívem hasadt meg tőle. Egy villanásnyit megrezdült a szeme, mintha összezilálódott volna benne a rettenetes kép. De csak egy pillanatig tartott. Kirántotta kezemből az arcát és újra az ajtóra meredt.

— Ott van megint — sikoltotta. — Ott hozza a koporsót...

Akaratlanul is odanéztem. Apám állt ott hálóingben, kalappal a fején. Talán régebben felébredt már, csak a megdöbbenéstől nem tudott mozdulni.

— Az Api az, nézd csak Anyi... Az Api az...

— Benyomott a koporsóba az előbb, a gazember. Most is ezt akarja.

— De nézd meg jobban, hisz Api áll ott...

— Átdobott a temetőfalon... Átdobott.

Apám ijedten toporgott az ajtóban. Mélyen meg volt rendülve, és nem tudta, mit is tegyen. Végülis rákiáltottam.

— Miért nem mész onnan? Nem érted? Menj, mert rosszat lát. Hunyorgott és eltűnt az ajtóból.

— Látod? — ráztam meg anyámat. — Nincs már ott.

— De visszajön. A koporsóért ment csak.

— Nincs ott semmi. Itthon vagy, Anyi.

Sokáig tartott, mire apránként visszanyerte öntudatát. Sójájtott, kimerülten visszahult a párnára. Akkor ismert meg csak igazán. — Te vagy az? Azt hittem, az a gazember fojtogat.

— Én voltam itt melletted, Anyi. Itt vagyok mindig, ne félj.

— De volt valaki az előbb az ajtóban...

— Api volt az...

Nem akarta elhinni. Behívtam apámat. Riadtan, büntudattal jött be, mintha tényleg ő lett volna az oka mindennek. Közben felhúzta nadrágját meg bekecsét. Mintha futni akart volna valamerre.

— De Rózsika... De Rózsika — motyogta egyre.

Anyám pár percig még gyanakodva méregette, mintha várná, hogy átalakul megint minden a borzalomba. Végül újra sóhajtott és alig hallhatóan suttozta:

— Akkor csak álmodtam...

— Igen, rosszat álmodtál...

— Pedig szinte éreztem, ahogy a mellemre lépett...

Szeme újra fátyolosodni kezdett. Megráztam.

— Nem szabad erre gondolni... Nem szabad.

Felriadt.

— Fáradt vagyok — motyogta — nagyon fáradt.

— Pihenj szépen. Itt maradunk melletted. Fogom a kezedet.

Mosolyogni próbált, majd lehunyta a szemét. Egy pillanat múlva már aludt is. Mi apámmal reggelig gubbasztottunk mellette.

* * *

Minden csendnek van valami zaja. Nincs üres csend, csak akkor, ha az ember nem figyel rá. Ha figyel, akkor rájön, hogy a csend maga is két-három egyszerű alapzajból van összetéve.

Hallottam anyám lélegzését ütemesen, torkában a kis zörejjel, és sokáig én is abban az ütemben vettem a levegőt. Magam se tudom, miért. Ezekben a túlfeszített órákban sok mindent csináltam, amit sose fogok tudni megmagyarázni. Aztán ehhez a zajhoz kapcsolódott

az ingaóra ketyegése. Szüleim hálószobabútorához tartozott ez az óra. Ugyanolyan vöröses fából készült doboz volt, mint a szekrények, elől üvegajtóval, hogy látni lehetett a rézkorong ide-odajárását. Egész életemen végigkísért ez az óra. Valamikor az órakat is ütötte, de elromlott a szerkezete és szüleim nem javíttatták meg.

— Legalább nyugodtan alszik az ember — mondotta anyám.

Fémes, ércesen zengő kis kattanási voltak. Egyenletesen, másodpercről másodpercre ütötte az idő múlását. Mióta hazakerültem, soha nem hallottam ilyen tisztán a ketyegését. Talán nem figyeltem rá... vagy már úgy megszoktam, hogy észre se vettem.

A karosszékből jól láttam. Ott lógott a kisszobában, az íróasztal felett, de csak a korong csillanását tudtam kivenni, a mutatók állását már nem.

Órák teltek el így. Küszködtem a fáradtsággal, megfogadtam, hogy nem alszom el. Nem is aludtam.

Időnként anyámat néztem, amint feküdt nyugodtan, aztán lehunytam szememet, mert már reszketett az erőfeszítéstől. Ilyenkor az óra ketyegése hangosabb lett és meggyorsult, mintha anyám lélegzésével tartana versenyt. Szinte betöltötte az egész házat, tűrhetlenné vált, de mikor felnéztem, rögtön elhalkult, visszahúzódott a szomszéd szobába.

Nem tudom, min gondolkoztam ezekben az órákban. Mintha agyam kiürült volna, képtelen voltam akár egy mondatot is képezni. Képek rohantak szédületes sebességgel szemem előtt, de amikor meg akartam nézni őket, hirtelen semmivé váltak. Talán még mindig a valóság ellen védekeztem. Nem akartam még mindig elhinni, hogy anyám haldoklik, ezért üldözött ki minden gondolatot az agyam a fejemből.

Így himbálóztam a dörömbölő óraketyegések és felriadások közt sokáig. Már-már azon voltam, hogy megadom magam, elernyedek, mint a tarkónütött állat, mikor valami felriasztott.

Az óra volt az. Megállt, csak anyám alig észrevehető, iszonyatosan hosszú szünetektől szaggatott lélegzését hallottam.

Abban a pillanatban eszembe jutott az órával kapcsolatos történet, amit anyám szokott mesélni, és felordítottam.

— Api... Api... Anyi meghalt!

Magam is megrémültem hangomtól, annyira idegenül és olyan irtózatossá erővel harsogott a házban. Apám felugrott a díványról és futott befelé. Csak akkor tudtam magam is megmozdulni. Az ágyhoz már együtt értünk.

Anyám ajka akkor mozdult meg utoljára. Mintha még egyszer levegő után akart volna kapni, de közben meggondolta volna. Félig lehunyt szeméből két nagy könnycsepp gördült le az orra mellett. — Sírt... Látod, sírt...

Akkor láttam csak, hogy apám is sír, és ez lelkem mélyéig megrendített. Sohase láttam még apámat sírni. Most csak néztem,

ahogy furcsa módon eltorzult az arca, és egy mukkanás nélkül gördülni kezdtek szeméből a könnyek.

— Miért sírt? Miért sírhatott?

— Hallgass — felelte.

Lenyúlt, befogta anyám szemét, aztán hangosan imádkozni kezdett. Nagyon régen hallottam apámat hangosan imádkozni. Darabosan, nehezen képződtek szájában a Miatyánk szavai.

Amikor elhallgatott és hirtelen újra csend lett a szobában, akkor rohant csak meg igazán a kétségbeesés. Futni szerettem volna, és az volt az érzésem, hogy valamit gyorsan tenni kell, amit nem szabad elmulasztani. De mit?

Szaladtam a székhez a gyertyákért, de a gyufák eltörtek sorjában ujjaim között. Kitéartam az ablakot, hogy a füstöt eloszlassam, és a hó bevert a szobába.

* * *

Kikanyarodott a menet a kápolnából. Anyámat elől négy ember vitte. A havat ellapátolták az útból, nem volt a kripta messze. A kőművesek ott álltak a félretolt márványlap mellett és a vödörben elő volt készítve a cementhabarcs.

Könnyedén, simán engedték anyámat a köteleken a helyére. Amikor a sír fölé hajoltam, hogy hantot dobjak be, láttam, hogy lenn, anyámé mellett, egy másik, megfeketedett koporsó áll, arasznyi penészel körülvéve. Megszédültem.

Nyikordult a kötömb a vasgörgőkön, és a kőművesek lapátja sebesen, meg-megreccsenve rakta a habarcsot a helyére.

Apám féloldalt állt a behavazott ciprusok előtt és kábán, szótlanul fogadta a hosszú sorban jövő ismerősök és ismeretlenek részvétkívánságait.

Hallottam, amikor valaki ezt mondta neki:

— Igazán, Dobos úr, nagyon szépen temették el a feleségét.

Láttam, hogy szemén megkönnyebbülés ragyog fel. Erre várt talán, szegény, már hetek óta. Erre, hogy valaki elismerje, amit ebben az időben tett. Most megkönnyebbült.

Amikor a kő már a helyén volt, mintha árnyék borult volna a világra, a nap elhalványodott.

Felnéztem, és akkor ütött belém, mit is látok.

Az ég kék volt. Tiszta, makulátlan kék, mint a tenger vize, és fehér, szakadozott felhők úgy futottak benne, akár a jól vezetett vitorlášhajók.

És abban a pillanatban biztosan tudtam, hogy anyám fenn van köztük. Vezeti tovább hajóját, ahogyan nagyanyám a lelkére kötötte: vezeti boldogan, békésen.

In: Bátor Miklós:
A halál a szőlőskertben.
Vörösmarty Kőr, Magyar
Szépirók sorozata 13.,
Köln – Detroit – Wien,
Amerikai Magyar Kiadó,
1961. 9–10.; 19–21.;
72.; 114–116.;
128–130.; 137–139.;
148–149.

Szent Erzsébet rózsái

1942-ben született Budapestén. A Ruttkai Éva emlékszoba igazgatója. Irodalom- és színháztörténész.

Századunkban jönnek-mennek a talmi szentek, alighogy megmelegednének talapzatukon, már süllyesztőbe is küldik őket.

A legendák nem párthatározatok alapján születnek.

Az igazi legendáknak nincs hivatalos változata, s legendás alak az, aki már legalább száz éve nem tud meghalni az emberek szívében, emlékezetében.

II. Endre magyar király leánya, Erzsébet 1207-ben született, feltehetően Sárospatakon, de ezt sem lehet bizonyítani. Anyja Gertrúd meráni hercegnő, II. Endre első felesége. (Az ő *legendáját* Katona József írta meg *Bánk bán* című tragédiájában.) Erzsébet négyéves volt, amikor gazdag nászajánlékkal útnak indították Tübingiába, mint I. Hermann tartománygróf legidősebb fiának eljegyzett menyasszonyát. Ennek korai halála után öccse, Tübingiai Lajos vette feleségül 1221-ben Erzsébetet, s a följegyzések tanúsága szerint boldog házasságban éltek IV. Lajos 1227-ben bekövetkezett haláláig. Amikor Lajos idegen földön meghalt, Erzsébetet özvegyi állapotában megaláztatások s bántalmazások érték, nyomorult sorban Eisenachban élt, majd a rokonokkal történt egyezkedés után — miután Erzsébet lemondott minden földi vonzalomról s magára öltötte a penitenciások szürke ruháját — megszűnt hercegnő lenni. 1228 nyaratól Marburgban élt, az itt fölépült kórházban betegek és nyomorultak ápolása töltötte ki élete minden pillanatát. 1231-ben halt meg. IX. Gergely pápa 1235-ben iktatta a szentek sorába.

Legendák, vallomások, imádságoskönyvek, történeti munkák, a kanonizációs eljárás dokumentumai örökítették meg s őrizték alakját. Prédikációkban, irodalmi példákban elsősorban csodatételei határozták meg Árpád-házi Szent Erzsébet arcképének legjellemzőbb — koroktól, történelmi pillanatoktól függően alakuló, árnyalódó — vonásait az elmúlt évszázadokban.

Legendája több mint hétszáz éves. Szent Erzsébet már halhatatlan.

Életéről biztosat keveset, lényegeset sokat tudunk: csodatételeit ahányan elmesélik, annyiféleképpen mesélik el.

Erzsébet életének varázslatos pillanatát, a *rózsacsodát* a 16. század elején régi magyarságunk remekírója, a Karthauzi Névtelen így örökítette meg: „Történék egy napon, mikoron nagy hideg volna, hogy úgy, mint senki ne láthatná, vinne apró maradékokat az vár kapuja elében az szegényeknek. És íme elől találá az ő attya csodálkozván rajta ennen maga, mit járna és hova sietne. Meg szólojtá őtet: »Fiam, Erzséböt, hova mégy, mit vissz?« Az nemes királ leánya, miért felette szemérmes vala, nagyon megszé-

gyenlé magát és meg ijede és nem tudta félelmében egyebet mit felelni: »Ím rózsát viszök.« Az ő atya kedég, mint eszös embör, meg gondolá, hogy nem volna rózsza virágnak ideje, hozjá hívá és meglátá kebelét, hát mind szép rózsza virág az asszú apró portéka. Ó, nagy ártatlanság, ő szeplőtelenységnek halhatatlan malaszttya, íme az áldott mennyei királ nem hagyá az ő szerelmes szolgáló leánya beszédét hamisságban, hogy szemérmöt ne vallana, de inkább szentséges voltát isteni irgalmasság követné. Azt látván az ő atya, el csodálkozóék rajta. Ez leánzó, ha élhetend, valami nagygyá leszen!”

Lehet, hogy a mennyei király akkor és ott valóban rózsává varázsolta a szegényeknek szánt elemózsiát, s amikor szigorú atyja szavára Erzsébet megbontotta kötényét, abban valóban rózsák nyíltak télvíz idején. Az sem elképzelhetetlen, hogy mindez nem háromszáz évvel későbbi írói lelemény, de II. Endre — akár égi jel alapján, akár földi bölcsességéből következően — már 1211-ben megsejtette: furcsán égő szemű kislánya többre, jobbra hivatott itt a földi létben, mint unalmas és kötelezettségek között elpergetett királyasszonyi életre.

Vagy csak annyi történt, hogy a király meghatottan csöppnyi lánya nagy igyekezetén, ahogy a szegényeken segíteni akar, nem akarta hazugságban hagyni őt, s őszintén úgy gondolta: ha lánya a szegényeknek szánta a királyi asztalról származó kenyeret, akkor az a kenyér valóban *rózsza*: öröm és gyönyörűség az éhezőknek.

Egy régi, népi imádság, amely áhítattal és mesélőkedvvel őrizte Szent Erzsébet emlékét az elpergő évszázadok során, így rajzolta meg e csoda varázslatát s Erzsébet varázslatos alakját:

1. Szent Erzsébet asszony életéről

Emlékezzünk sok jótételéről.

Mi is őtet kövessük, azon legyünk,
Amit benne dicsérünk, cselekedjük.

2. Születék Erzsébet jó órában,

Királyi atyátul székes várban.

Mikor kezdett szólani nevekédvén,
Első: Jézus szent neve vala nyelvén.

3. Szegényeknek egyszer télidőben

Alamizsnát hordott kötényében;

Mikor atyja korholá, ő szavára
Kenyérkéből csupa friss rózsza vála.

4. Mindenét elosztá szegényeknek,

Alamizsnát adván mindeneknek.

Hogy kiveték özvegyen jószágából,
Mégis jót tett másokkal fonásából.

5. Boldog szent halálán örülének
Az angyalok s szépen éneklének,
Háza felett daloló madárképben
Dicsérték a jó Istent nagy szentjében.

A legendák hősiüktől s történetüktől függetlenül mindig rólunk szólnak.

A rózsacsoda régi változataiban mindig a gyermek Erzsébet és szigorú apja állt egymással szemben, a gyermek tisztasága és az érett ember megrendült felismerése: a mennyei király akaratával szemben tehetetlenek vagyunk. Csoda az, ami megtörténik, de nem értjük — téli fagyban, hóluccskos januárban rózsák nyílnak Erzsébet kötényében —, mert a mennyei király így akarja.

Szent Erzsébet legendája: füzérbe kötött sok csoda; egyik különlegesebb, varázslatosabb, mint a másik. Hitünkben erősít — ha akarjuk — valamennyi.

Idő múltával — az évszázadok során sokat változott a világ, másképpen gondolkodnak az emberek — Erzsébet legendájában már nem a csodák az igazi csodák, hanem Erzsébet élete. Egy derék magyar szerzetes, Noszkó Aloysius 1790-ben már úgy írja meg Erzsébet élettörténetét, hogy egyetlen vele kapcsolatos csodáról nem tesz említést. Erzsébet *életszentsége* az igazi csoda; már hitünket erősíteni sincs szükség mesés történetekre. Számára a múlt, Szent Erzsébet *életszentsége*, az erkölcsi példa: tükör, amelyben hitét nem veszítve, de kétségbeesetten szemléli kora s kortársai silányságát. „Az olyat, aki a testének heveskedő, ártalmas gyönyörúségekre vágyódó indulatit kemény sanyargatásokkal mindenkor oly erős zabola alatt tartotta, hogy azokat kények-re szabadjában soha nem eresztette: úgy vélem, hogy az olyat, aki a világnak hívságát nem csak nem óhajtotta, hanem azt minden kincseivel, s dicsőségével együtt meg is utálta: úgy vélem, hogy az olyat, aki a pokolbéli dühös seregek ellen, mindaddig, míg e siralom völgyéből ki nem ragadtatott, szerencsésen vitézkedett, egy híres-nevezetes jámbornak méltán mondhatjuk lenni. Ezekon kívül a világnak minden dicsőségét, gazdagságát, gyönyörüségét, annyira megvetette, hogy ő ámbár mint egy koronás felségnek leánya, minden nap ujjabb meg ujjabb, a cifrának legcifrább, selyemből, bársonyból szőtt-vont gyenge varrásokba, talpig arannyal borított páncélba öltözhetett volna; ámbár sok várasokat érő válogatott napkeleti gyöngyökkel nyakát felékesíthette volna; ámbár minden világi örömben torkig úszhatott volna, ő mégis szántszándékos szegénységben akart az Uristennek szolgálni: Örvendek teljes lelkemből szerelmes Istenem! hogy egy felséges fejedelemnek leánya a te szeretetedért oly keményen sanyargatta testét, hogy még a legalábbvaló falatokból sem evett kedvére. Örvendek tiszta szivemből mennyei Teremtőm!, hogy egy világi gyönyörúségek között nevededett királyi magzat a te szent nevedért a vilá-

gi hívságot megtapodván és a legkeservesb szegénységnek nyomoruságát örömmel elbírván, leginkább dicsérte szent Felségedet. Örvendek minden erőmből, óh kegyes Atyám!, hogy egy uralkodó személy a te kedvedért magát mélyen megaláozván, éppen akkor, midőn legnagyobb, s legcsúfosabb gyaláozattal illetetett, leginkább vigadozott lelkében.

Oh mely távol vannak ettől azok a mostani keresztények, akik a jámbor étellel nem sokat gondolnak, még a kényes falatok közt is mindennap finnyáskodnak; a hús eledelért annyira reszkednek, hogy bőjti napokban az arravaló megengedést himes, képes mentségekkel erőn-erővel kifacsarják; a boritalban oly mértéktelenek, hogy midőn igen feltöltöttek a garatra, itt is, amott is megütközvén, véresen viszik fejeket éjfélt után egy óraker vacsorára; a fedeles ágyban nyolc, kilenc óráig is pelyhek között nyujtózkoznak. Mely távol vannak ettől azok a mostani keresztények, akik e világ kincsein möhön kapván, hat, hét forintokért készek hétszer, meg tizenhétszer is fejekre, lelkekre hamisan megeskünni; akik egy megtört kormos fazékért majdcsaknem tüzes nyárssal mennek a szolgálólányiknak. Mely távol vannak ettől azok a mostani keresztények, akik megrögött, halálos, eskütt ellenségei az alázatosságok.”

A tudós, ifjú Vasvári Pál, amikor 1846-ban papírra veti Erzsébet életrajzát, már tudatosan kerül minden csodás elemet. Történeasz, történettudományi munkát ír, ellenőrizhetetlen csodákkal nem foglalkozik; nem a *szent* életrajzát írja, hanem egy esendő, nagyszerű emberét: „Élethajóját legdühögőbb hullámok hánykódtaták: de biztosan állt az; horgonya — mely fönttartá — mozdíthatlan gyökerű sziklába kapaszkodék, s e rendíthatlen szikla a *hit* volt. Csak Istenében rendületlenül bízó tűrhetett anyyi sorscsapást anélkül, hogy a végzet ellen zúgolódnék.”

Kockázatos vállalkozás szenteket földi halandóknak nevezni. Ha életünket elviselhetővé az teszi, hogy hiszünk, fenntartás, kételkedés nélkül hiszünk a másokkal megtörtént csodákban, darabokra törhet a lelkünk, ha valaki okosan azt bizonygatja nekünk: csodák pedig nincsenek, s a szentként tisztelt lány csak ember volt, földi, halandó, esendő ember, bár annak különleges.

De a legendák hőstüktől s történetüktől függetlenül mindig rólunk szólnak. Vasvári Pál nagyon kevesek által olvasott tudós dolgozatával egy időben Garay János akkoriban sokaktól kedvelt verses mesét írt Szent Erzsébetről. Megbocsátható költői szárnyalással szentből szűz asszonyt faragott a poéta, s az eredeti legendában a gyermek Erzsébettel apja királyi udvarában történt rózsacsoda hitfakasztó emelkedettsége a reformkeri költeményben a zord férj ellenében jó és alázatos feleség biedermeier példázatává szelídült.

Akkoriban ilyen csodára vágytak az emberek, az olvasók.

Erzsébet, aki mindig jót hoz,
Útban van immár a családhoz.
Vigaszt, szerelmet hoz szívében,
Tápot, segílyt köténykéjében,
Mellyel kertén át maga fut,
Hogy elkerülje a gyanút.

De ah, nyomában éber őre,
Mindenütt s mindig vigyáz a nőre!
Zord férje áll rémként utába...
A nőnek földbe sülyed lába.
„Mit — kérdi tőle — mit viszesz?”
„Rózsákat” mond ijedve ez.
S első, mondott hazug beszéde
Bibort kerget szűz arcegébe.
Ám hitlenül és gúnykacagva
A férj, kötényét feltakarja...

„Lássuk” kiált, de jéggé fagyva,
El, visszapattan róla karja.
A hölgy kötényéből elé,
Legszebb rózsák viritanak.
S mint fűszer-ámbra ég felé
Bájjillatot bocsátanak...
S ki szégyenitni vágyta őt,
Kérlelni most ő száll a nőt,
S előle szégyen lángitul
Pirongva a gróf elvonul.

Nem könnyű a szentek élete. Utóéletük sem az. Szent Erzsébet legendájának az évszázadok során számos változata született: prédikáció, népi imádság, latin nyelvű fohász, biedermeier verses elbeszélés, politikai publicisztika, hittankönyv részlet, tudós magyarázat... Ahány kör, annyi legenda. A szentek életéből is arra emlékezünk, arra hivatkozunk szívesen, ami bennünket igazol.

Ha a gyermek Erzsébet kötényében apjaura, a magyar király talál télvíz idején alamizsna helyett friss rózsákat, rögtön tudja: nagy terve van Isternek bájos leánykájával. A Karthauzi Névtelen meséli így a történetet a 16. század elején: a magyar király bölcs, megértő és előrelátó. Amikor a tudós pap ezt írta, *már éppen nem magyar ember volt a magyar király*. Talán ezért írta így. Biedermeier poétánk, Garay János versében Erzsébet ifjú királyasszony, gonosz férje, a német fejedelem akarja megalázni, s ezért — hogy kedvelt híve a hazugság szégyenében ne maradjon — Isten a nélkülözőknek szánt étkeket rózsacsokorrá változtatja át. Amikor Garay János ezt írta, *még mindig nem magyar ember volt a magyar király*. Talán ezért írta így.

A tudós történészek mindkettejünkkel vitatkoznak: II. Endre magyar király, Erzsébet apja nem volt ilyen bölcs, Lajos német fejedelem, Erzsébet férje nem volt ilyen gonosz. A legendáknak semmi köze a történelmi igazsághoz — mondják.

Ami biztos: élt nyolcszáz évvel ezelőtt egy tiszta szándékú, őszinte hitű, melegszívű lány, akinek nem volt ereje megváltoztatni az őt körülvevő elviselhetetlen világot, s úgy próbált menekülni reménytelen helyzetéből, hogy a kötelező hitet szenvedélyes hitté fokozta: volt bátorsága mértéktelenül hinni Isten mindenhatóságában.

Kövessük? Irigyeljük? Legyintsünk?

Mit kezdjen ezzel a mértéktelen hittel a tépett lelkű utókor?

Követni nem merjük, nem tudjuk. Nem is akarjuk.

De hivatkozunk, hivatkozhatunk rá, mert Erzsébet helyettünk volt erőnyes, helyettünk volt becsületes, helyettünk áldozta fel másokért az életét. Megfelelő körítéssel minden korban mindenki zászlajára tűzheti Szent Erzsébet nevét. Kinek példaértékű szent, kinek példamutató szociális munkás.

Lelkünk megnyugodhat: *helyettünk az.*

De Szent Erzsébet élettörténetét olvasva ráébredhetünk: zivataros évszázadainkat túlélte, túlragyogta egy ember emléke, aki minden körülmények között mert becsületesen élni.

Hitet, erőt adó példa.

(Csak az Isten szerelmére, tudós történészek ne kezdjenek el azon vitatkozni: Erzsébet nem is Sárospatakon született.

Egy ember, aki a tisztaságot, a jóakaratot, az erkölcsi tartást képviselte életében, képviseli életünkben — nem születhetett sok helyen?)

Szent Erzsébet legendája több mint hétszáz éves. Szent Erzsébet már halhatatlan. Mosolyoghatunk a bájos idillé facsarodott biedermeier legendaváltozaton, elutasíthatjuk a tudós történész okos logikáját, de Szent Erzsébet igazi legendájának aligha árt, ha költő, tudós, politikus nagy igyekezettel korszínűre szűrkiti varázslatos alakját. Aki már hétszáz éve él, ezt is túléli.

Az igazi legendákat nem lehet egy mozdulattal letaszítani trónusokról.

A bebalzsamozott tévedéseket kitakarítják a mauzóleumokból, a bronzba öntött gazembereket beolvasztják, jobb esetben a szörnyűségek panoptikumában mutogatják, a sok négyzetméteres olajmázolmányokat és plakátokat a falakról letépi a szél, elmossa az eső; a törpékről írott hősköltemények s ódák vaskos köteteit lassan, vastagon belepí a por.

De több mint hétszáz évvel ezelőtt élt a magyar király udvarában egy égő szemű kislány, aki a hideg télben ennivalót vitt a kapuk előtt fagyoskodó éhezőknek, s amikor apja megkérdezte őt, mi van a kötényében, ijedten azt felelte: rózsák.

És azok a rózsák most is nyílnak, azóta sem hervadtak el.

SEYMOUR GLASS

Távoli vers

Seymour Glass (1917-1948), költő. A második világháborús amerikai nemzedék egyik legjelentősebb, irányzatokhoz, csoportokhoz nem sorolható lírikusa. Költészete nagyon erősen hatott a beat-nemzedékre. Életműve összesen 148 vers, többnyire japán versformákban dolgozott.

*Hideg éjszaka.
Magasló fenyőfacsúcsok:
megsápaszt a hold.*

Futásod története

*Szél körülötted,
ahogy végig a Broadway-n:
győztesen, győztesen.*

Idő

*Most minden, mint ott,
egészen miként akkor,
és mégis másképp —*

Találkozásra várva

*Nem elég megpillantanod,
de felismerned kell,
hogyan tovább tudj lépni.*

Petőcz András fordításai

MONORY M. ANDRÁS
— TILLMANN J. A.

Somfai Béla teológussal

Mit jelent ma keresztény etikát tanítani?

1969-től tanítok keresztény etikát Torontóban, illetve a 90-es évek elejétől Magyarországon is. Ez állandó kihívást jelent, mert az egyházi tanítás a gyorsan változó és mozgó világban lépten-nyomon szembesül azzal a problémával, hogyan képviselje és írja le érthető nyelven a zsidó-keresztény erkölcsi hagyomány lényegét.

Milyen problémák jellemzik az ezredforduló kultúráját?

A kínaiak, ha valakinek nem a legjobbat kívánják, a nálunk megszokott kifejezések helyett azt mondják: élj érdekes időket. Az érdekes időnek ugyanis az a sajátossága, hogy állandóan változó, kiszámíthatatlan és bizonytalan. Ezt el lehet mondani a mai világról is. A posztmodern világban megvan a hajlandóságunk arra, hogy a valóságot részekre bontsuk, és más módon újra összerakjuk. Ez hol sikerül, hol nem: összeillő és össze nem illő tényezők jelennek meg például a házasságról, a szexuális életről vagy az élet végéről kialakult álláspontok újramagyarázásában. Példaként Picasso nevét említhetném, aki már a század elején a maga művészi alkotásaiban részekre bontotta a valóságot, az emberi testet, és a különböző testrészek különböző módon kerültek újra egységes képbe. Ebben azután az, amiből kiindult, vagy fölismerhető, vagy nem, de mindenképpen szép és érdekes üzenetet közvetít. Ami az erkölcszteológiát illeti: a mai világban a rohamosan gyarapodó ismerethalmaz rákényszerít bennünket, hogy újra és újra fölvevessük az alapkérdéseket, amelyeket egy egészen más világban vetettek föl először, és amelyekre a válasz egy más világban született meg. Ennek az újramagyarázása, újraértékelése és érthetővé tétele az, ami érdekessé teszi a szakmánkat, beleértve a veszélyeket is.

Az utóbbi évtizedek kutatási eredményei és technológiai nyomán mennyiben kellett átértelmezni a hagyományos megközelítéseket?

A 20. század második felében az élettudományok területén robbanásszerűen fölhalmozódó új ismeretek megváltoztatják az emberképet, gazdagítják és sok szempontból befolyásolják az emberi közösségeket. Számunkra különösen érdekesek az élet kezdetével és végével kapcsolatos kérdések. A hagyományos erkölcszteológia kiindulópontja ugyanis mindig a kinyilatkoztatás, tehát amit Isten, a teremtő Isten számunkra közölni akart, és amit Jézus Krisztuson keresztül a keresztény egyház megismert Isten jóságáról, igazságáról. Az élettel és a halállal kapcsolatos kérdésekről kialakult tradicionális keresztény tanítás, erkölcsrendszer azonban egy más ismerethalmazra épült. Manapság tudjuk, hogy a DNS vágható, manipulálható, egyes sajátosságok átültethetők növényekből állatokba,

állatokból növényekbe és így tovább. A történelem tanúbizonyossága szerint amit az ember meg tud tenni, azt előbb-utóbb meg is próbálja. A teremtéstörténetben ezt a bűnbeesésről szóló tanítás jeleníti meg. Az étellel kapcsolatos alapvető etikai kérdés tehát számunkra az, hogy ha lehetőség nyílik például az ember klónozására, akkor ez megtehető vagy sem. A modernebb kérdésfelvetés viszont azt firtatja, lehet-e valamilyen irányt szabni a fejlődésnek ezeken a területeken a célból, hogy az ember a maga emberi gazdagságában biztosan fejlődhessék és gazdagodhassék.

Az élet alapjait érintő beavatkozásokkal ma már külön szakág, a bioetika foglalkozik. Mi történik ezen a területen?

Három lényeges problématerületet tudnék kiemelni. Az első a genetikus terápia, mely a fölismert rendellenességek genetikus meghatározóit igyekszik korrigálni az érintett egyén, de még inkább a születendő leszármazottak esetében. Ennek elvben nincs erkölcsi akadálya, II. János Pálnak az élet evangéliumáról szóló enciklikája is megengedi a terápiát, föltéve, hogy az a veszélyek és a haszon kedvező arányának lehetőségére épül, és kizárja, hogy emberi életet csakis kísérletezés céljára használjon föl. Tehát a genetikus terápia lényegében az orvosi terápia elismert és már elfogadott céljait igyekszik megvalósítani, és az abban kialakult feltételek szerint szabályozható, irányítható.

A másik terület a kívánatos tulajdonságok kifejlesztésén munkálkodó eugénia. E körül már komoly viták folynak. Védelmezői szerint az eugénia céljai megfelelnek a nevelés általános céljainak. Végső soron a nevelés is arra irányul, hogy kedvezőbb sajátossággal rendelkező újabb nemzedékeket vezessünk be a társadalomba. A genetika is ezt iparkodik elérni, csak más eszközökkel, biztosabban és hatékonyabban. Én a köztük lévő lényegi különbségek közül kettőt emelnék ki. Egyrészt minden nevelő tudja, hogy igyekezete eredménytelen, ha a nevelendő alany szabad beleegyezését nem sikerül valahogyan megnyernie. A pedagógiai munka tehát személyek kölcsönös kapcsolatának keretei között folyik, és csak úgy ér el eredményt, ha a fiatal nemzedékek tagjai belátják, hogy ez az ő érdeküket szolgálja. Genetikus manipulációval kifejlesztendő kedvező sajátosságok esetében ilyen szabad beleegyezésről nincs szó, mivel az egyén, az egyed még nem jött létre. Másrészt mik azok a kívánatos sajátosságok, amiknek társadalmi és egyéni haszna ajánlatossá tenné ezeknek a céloknak a megvalósítását? Minden szülő fejében megfordul, milyen jó is lenne, ha a gyermeke Einstein intelligenciájával rendelkezne. Ugyanakkor mit érünk el vele, ha ezek a módszerek hatékonyra és elérhetővé válnak, s az általános intelligenciahányados egy adott társadalomban a korábbinál jóval magasabb lesz? Bizonyos, hogy megnövekszik a szociális rétegek közötti különbség: azok, akik szert tudnak tenni erre a genetikus előnyre, sokkal kedvezőbb helyzetben lesznek, mint azok, akik ennek lehetőségétől elesnek. A gazdasági élet rohamos fejlődésének — ez ma már nagyon jól látszik — egyik leg-

nagyobb terhe pontosan szegények és gazdagok közötti rohamosan növekvő szakadék.

A harmadik terület, amit említenék, az emberklónozás. Itt nem gyakorlati célokról, inkább a kutatók elméleti kíváncsiságáról van szó. Elképzelhető, hogy valóban szükség van az ember fejlődéséhez, az emberi személy létrejöttéhez szükséges körülmények mesterséges reprodukálására, netán megváltoztatására, mert így közelebb kerülünk a titok nyitjához. E ponton azonban a zsidó-keresztény hagyománynak egy nagyon lényeges, alapvető meggyőződését kell a végsőkig védeni: az emberi méltóság legfőbb garanciája nem az ember létrejöttének előnyös feltételeit biztosító technikai ismeret, hanem az a tisztelet és megbecsülés, amivel a társadalom jövőbeli tagjait várjuk, befogadjuk. Ehhez viszont szeretetre van szükség, ezért kap olyan komoly hangsúlyt a férfi és nő közti szeretetkapcsolat kifejezése és megünneplése. Az ember születéséhez egyedül méltó feltétel, hogy szeretet kifejezésének a gyümölcse legyen, amint Isten is szeretetből teremtette a világot és benne az embert. Ez az egyik alapköve a zsidó-keresztény erkölcsfelfogásnak. Így azután szétválaszthatatlanul összekapcsolódik a bioetika, ennél fogva a genetika, de a reprodukciós technológia alkalmazása is a kinyilatkoztatásból tanult értékszemlélettel, és annak a mai kor számára érthető kifejtésével.

Ez utóbbi tekintetében feltehetően nem csak a tradicionális nyelvezet jelent nehézséget.

Míg az ártatlan emberi élet kioltására nagyon sok kivételt engedett meg a vallásos közösség, a jogos önvédelemtől kezdve az igazságos háborúig, halálbüntetésig, addig legalábbis a legkonzervatívabb és legkövetkezetesebb hagyományrendszer, a római katolikus és lényegében a bizánci keresztény erkölcs szemlélet ma is látszólag me-reven ragaszkodik ahhoz, hogy az életadás és a házastársak közti szexuális aktus elválaszthatatlan egymástól. A hagyomány a kérdést lényegében egy dimenzióban látta. A házasságot a reneszánszig — ekkor jelenik meg Petrarca verseiben az egyéni öntudat és szerelem — nem kötötték a szerelemhez. Előtte az emberek, ahogy a japánok még ma is, egy törzsnek, egy vallásos közösségnek vagy egy nemzetnek a tagjaiként értelmezték önmagukat, és ennek az érdekei szabták meg az erkölcsfelfogásukat is. A zsidó társadalomban, a patriarkális társadalmi rendszerben az asszony, a feleség a férje tulajdona, gyermekeivel, állataival, jószágával és házával együtt. Hosszú fejlődési folyamatot igényel, hogy innen eljussunk a modern szexuális felfogásig.

A modern gondolkodásmód kialakulásában két meghatározó tényezőt lehetne megjelölni. Az egyik a freudi emberkép, amely kétséget kizáróan bebizonyította, hogy az ember szexualitása nem egyrétegű jelenség, képesség, nem csak a reprodukciót, nem is csak a gyönyört, a kielégülést, sőt nem is csak a szeretetet szolgálja, hanem olyan tényező, mely minden emberi kapcsolatban szerepet játszik. Manapság a teremtéstörténetet is ennek fényében

magyarázzuk. Isten férfinak és nőnek teremtette az embert, a kettőt együtt alkotta saját képmására, együtt áldotta meg, és mondta: sokasodjatok, szaporodjatok. Őrök mondta, hogy a férfi elhagyja apját és anyját, és a kettő egy testté lesz. Ebből kell kiindulnunk, tehát vissza kell térnünk a legelső megnyilatkozásra ahhoz, hogy megértsük a mai helyzetben a zsidó-keresztény etika alapfeltevését.

A freudi elmélet mellett a másik kiváló tényező az orvostudomány ismereteinek rohamos gyarapodása. Ma már tudjuk, hogy nem minden szexuális aktusnak természet adta célja a fogamzás. Az 1920-as évektől kezdve bizonyítható, hogy az emberi termékenység ciklikus természetű, és egy termékenységi ciklusban csak 3-4 olyan nap van, amikor adott a fogamzás lehetősége. Ennek az ismeretnek a birtokában nem könnyű megmagyarázni a modern világ számára, hogy a szeretetet, a szexuális szerelem kifejezését és az életadást ezután is egységes problémának kell tekinteni. Erről nem mondunk le. A kérdés csupán az, hogy le lehet-e bontani a házassági szerelme kapcsolatot egyetlen vagy sorozatos szexuális aktusra, vagy az egész kapcsolat természetét kell tekinteni, és azon belül megítélni vagy kiértékelni, hogy megvannak-e azok a feltételek, amelyek a gyermek méltóságát, biztonságát szavatolják. Itt elmondanék egy Kaliforniában történt esetet. 1992-ben vagy 93-ban egy házaspár tizennyolc éves leánygyermekére egy egészen sajátos immunológiai probléma következtében életveszélybe került. Kizárólag a csontvelő-átültetés segíthetett rajta. Donorként csak közvetlen, női hozzátartozó jöhetett szóba, akinek hasonló genetikus információrendszere van. Csakhogy ilyet nem találtak. A szülők ekkor úgy döntöttek, hogy világra hoznak egy leányt testen kívüli mesterséges megtermékenyítéssel. Ahhoz, hogy valóban lány foganjon, ma már rendelkezésre áll a megfelelő technika. A terhesség 12-16 hete között szűrővizsgálattal megbizonyosodtak arról, hogy a magzat a csontvelő-adományozáshoz szükséges genetikus feltételeknek eleget tud tenni. Ez volt a szerencséje: Alissa világra jöhetett. Később megtörtént a csontvelő-átültetés, így a nővére is megmenekült. Az eset óriási port vert fel a sajtóban, de a szakirodalomban is. Erősen támadták a szülőket, mondván, hogy nem lehet valakit ilyen célnak alárendelve világra hozni. Ők azzal védekeztek, hogy egyrészt ennek ellenére nagyon szeretik kisebbik leányukat, másrészt Alissa már kisgyermekként nagy jótéteményt, hősi cselekedetet hajthatott végre, amire mindig büszke lehet. Ez igaz is. Mindamelllett az ember méltósága csorbulhat úgy is, hogy fizikai kár nem éri, sőt szolgálata jutalmaként bizonyos előnyökre tesz szert, létét azonban nem önmaga értékének, hanem annak köszönhetette, hogy más élete megmentéséhez alkalmas eszköznek bizonyult. Itt a probléma lényege, és ezért hangsúlyozza a hagyományunk, hogy az életadást össze kell kapcsolni a szeretet spontán kifejezésével. Ez azonban nem

jelenti azt, hogy a modern világ minden szexuális kérdésében kialakítottuk azt a nyelvet, melynek segítségével sikerül megértetnünk, hogy a szexualitás más megnyilvánulási formái mögött is emberi kapcsolatteremtés a cél.

A párkapcsolatok problémái legélesebben a családok felbomlásában jelentkeznek. Milyen tanácsokkal tud a morálteológia e téren szolgálni?

A modern gondolkodásmódra igen jellemző a Clinton-perben vagy a pornográfia és a hirdetések területén megjelenő ellentmondás. Egyfelől a szexualitás minden megnyilvánulását a magánszféra területére utaljuk. Legyen az homo- vagy heteroszexuális kapcsolat, a társadalom egyre inkább elzárkózik attól, hogy ezeket a viszonyokat valamilyen módon értékelje és szabályozza. Azaz a szexuális életet magánügynek tekinti. Ugyanakkor ennek legintimebb elemei kerülnek napvilágra: a Clinton-botrány, Diana hercegnő esete, Károly herceg viselt dolgai a bulvársajtó címlapjára kerülnek. A pornográfia üzleti érdek lett, tehát az emberi szexualitást kivesszük természetes keretei közül, és a piacra dobjuk. Az ezzel okozott kár nem anyagi jellegű — a gondolkodásmódunkat, érzelmi világunkat torzítja, különösen a fiatalabb korosztályokét. A család nincs felkészülve arra, hogy megfelelő tájékoztatást nyújtson és értékítéletet közvetítsen a számukra, az iskola pedig nem foglalkozik vele. Itt feszül az ellentmondás: szétszedünk egy emberi kapcsolatot, azt részekre bontjuk, és másképp rakjuk össze. Ebből nagyon sok probléma származik, amit meggyőződésem szerint nem lehet megoldani anélkül, hogy a zsidó-keresztény erkölcsi hagyomány bölcsességéből merítenénk. Ahhoz azután, hogy ezt megfelelően mutassuk fel a világ számára, ugyancsak kellő bölcsességre van szükség. A másik probléma az, hogy hiányoznak az eszményképek. Normális esetben a gyermeknek a saját családja, szülei harmonikus és boldog házasságlelete adja a példát. Ez azonban legtöbbször hiányzik. A templomban és a tanteremben egyaránt abból kell kiindulni, hogy a hallgatóság harmada, ha nem fele olyan környezetben él, amelyben ez a harmónia megbomlott. Ez nehezíti annak megértését, hogy mi is a szép, a jó a szexuális életben.

Ma nem csak az élet kezdete, de a vége is viták keresztüztüében áll. Morálteológusként hogyan tud érvelni a különböző, alkalmasint eltérő kultúrákon alapuló felfogásokkal szemben?

A zsidó-keresztény erkölcsi hagyományban két alapértékből indulok ki. Az egyik az, hogy az élet kezdete, a másik, hogy az élet vége Isten kezében van. Igaz, hogy mindkettőnek biológiai feltételei is vannak, de a kereszténység, s már korábban a zsidóság is meg volt győződve arról, hogy Isten külön teremti az ember lelkét. Manapság ezt nem választjuk szét ilyen élesen, inkább arról beszélünk, hogy az emberélet fejlődése folyamán mikor valósulnak meg azok a feltételek, amelyek az egyén létrejöttéhez szükségesek. Egyik álláspont szerint akkor, amikor az ivarsejtek egyesüléséből kialakuló új sejtmagrendszer a harmadik sejtosztódást követően átveszi a fejlődés irányítását. Mások arra az időre teszik, amikor az osztódó zigóta megtapad az anyaméhben. A harmadik felfogás — és ez még összeegyeztethető a zsidó-keresztény hagyománnyal — lényegében

azt tartja, hogy addig nem lehet egyénről beszélni, amíg az ikresedés lehetősége fennáll. Az ikresedés jelentős százalékban az első napokban jön létre, de megtörténhet a 12-14. napig, egyesek szerint még egy kicsit később is. Egyes katolikus teológusok is úgy vélekednek, hogy létrejön a fajnak egy tagja, genetikus sajátosságainak kialakításával megteremti helyét a fajban, az általános emberi természet hordozójává válik, de amíg el nem dől, hogy egy vagy kettő lesz belőle, addig nem lehet egy meghatározott személyről beszélni. Az emberélet létrejöttéhez a meghívás a szülők szeretetének kifejezésén keresztül valósul meg. Ezzel válnak ők társteremtőkké. A másik olyan esemény, amit nem választunk, hanem elfogadunk: a halál. Ez nem azt jelenti, hogy nem kell küzdenünk a halál ellen, hanem azt, hogy nem lehetünk szándékos okozói a halálnak. Ebből a meggyőződésből adódik azután az eutanázia, az öngyilkosság, a jogos önvédelem kérdésének megítélése, a halál okozásának megengedett és meg nem engedhető eseteinek szétválasztása. E meggyőződés híján, mely szerint az élet vége és végső kimenetele a megváltó és irgalmas Isten kezében van, nagyon nehéz döntő érveket felhozni a fölösleges és megalázó szenvedés szándékosan okozott elkerülésének lehetőségéről szóló vitákban. E nélkül az eutanáziával szemben csak a veszélyes következményekre lehet hivatkozni. Hol van a határ? Mi az, ami még elviselhető, elviselendő, és mikor mondható ki, hogy az életnek már nincs értelme? Ezekről a kérdésekről lehet vitatkozni, a halál okozás lehetőségének skáláján különböző pontokon lehet meghúzni a megengedett és megengedhetetlen közti határvonalat, de stabil pontot nem lehet kijelölni, ha nem tesszük föl, hogy Isten kezében van az élet vége is.

Szerintem a közös út alapköve az emberről alkotott felfogásunk, az emberi értékek védelme, érthető nyelven történő kifejtése, megvalósításának biztosítása, az, hogy szeretjük egymást. Ez a legegyszerűbbnek látszó, de valószínűleg legnehezebb feltétele annak, hogy megtaláljuk az utat egymáshoz, kapcsolatot teremtünk különböző vallási és kulturális hagyományok között.

KAPUZÁRÁS

„A jubileumi szentév bezárul, de nyitva marad az isteni irgalmasság ajtaja: az egyház, amint kétezer évvel ezelőtt Betlehemben történt, folytatja az emberek üdvösségének bemutatását, Urunk dicsőséges visszatérésére várva. Péterrel együtt valljuk meg hitünket Krisztusban, az Isten Fiában, aki jelen van egyházában tegnap, ma és mindörökké!”

A Szentévet meghirdető pápai bulla a jubileum kezdetét 1999. karácsony éjféle szentmiséjére jelölte ki, befejezését pedig 2001 vízkeresztjére. A szentévek történetében első alkalommal a pápa maga nyitotta meg mind a négy patriarkális bazilika szentévi kapuját Rómában. Most pedig a Lateráni-, a Santa Maria Maggiore-, a Szent Pál-bazilika szentévi kapuját zárta be egy-egy bíboros, pápai legátus, majd legutoljára az a kapu zárult be, amely a szentév kezdetén legelőször tárult fel, a Szent Péter-bazilikáé.

Amikor a kapuzárás most használt rituáléját kialakították, figyelembe kívánták venni a hagyományokat, törekedtek a szertartások nemes egyszerűségére; minél nagyobb számban kívánták bekapcsolni az ünneplő népet, és hangsúlyozni akarták a következő szentévi bezárult kapu szimbolikáját.

A legelső, dokumentálható kapubezárás az 1550-es szentév végén volt a Szent Péter-bazilikában. Az akkor kialakított szokások szinte mindvégig fennmaradtak: a bevonulási körmenet a szentévi kapun, vesperás a Szent Péter-bazilikában; a pápai legátus bíborosok kijelölése, akik a többi bazilikákban végezték a szertartást; körmenet a Porta Sanctához, megállás, az ereklyék felmutatása, kivonulás a bazilikából; legutoljára a pápa lépett át a kapun. A bazilika külső csarnokában szenteltvízhintés, a kövek és téglák megáldása, 1575-től emlék-urna elhelyezése arany, ezüst pénzekkel abban a falban, amelyet a kapu mindkét oldalán felhúztak, végül a Te Deum eléneklése. Ezután a pápa ünnepléses áldást adott a loggiáról.

Ezt a szokást 1975-ben megváltoztatták. VI. Pál pápa ugyanis már nem vett részt a befalazáson, hanem egyszerűen bezárta a bronzkapu szárnyait. Két hónap múlva a templom belsejéből húztak falat a kapu elé, behelyezve a pénzérméket és a bezárásról készített pergamen tekercset. Ettől kezdve nem annyira a fal és annak lebontási, felépítési eszközei (kalapács, malteros kanál, tég-

lák) kaptak hangsúlyt, hanem maga a kapu, annak biblikus, történelmi és közösségi jelentősége. 1984-ben a szent kapu bezárása húsvétkor történt. A pápa szentmisét mutatott be a Szent Péter téren, majd „Urbi et orbi” áldást osztott.

A liturgia fejlődésének, lelki elmélyülésének tanúja a 2001-es kapubezárás, amely illeszkedett a vízkeresztli liturgia mondanivalójához. A szentév lezárul, a keresztény küldetés folytatódik. A kapu megnyitása sokkal gazdagabb üzenet, mint a bezárása. A szertartás fontos elemei: körmenet a Szent Péter-bazilika csarnokában a szent kapu közeléig. „Statio” a szent kapu előtt, majd annak bezárása. Körmenet az evangéliumos könyvvel és trónusra helyezése, majd a szentmise folytatása. Evangélium után a Húsvét idejének ünnepléses kihirdetése.

A szentévi kapu liturgiája az egész szentév gondolatát szolgálja. Akár a szentév megnyitásakor, itt is a bazilika átriumában kezdődött a liturgia ún. szentháromságos köszöntéssel, amelyre a nép a kórus vezetésével háromszor ismételte: *Benedictus Deus in saecula* (Áldott legyen az Isten mindörökké). Elhangzott az intelem: „Testvéreim! Az örökkévalóság felé, az időben zárandokló egyház megünnepelte az Ige, Urunk Jézus születésének kétezer éves emlékezetét. Most azért jöttünk össze, hogy Isten Fia minden nemzet előtt való megjelenésének misztériumát ünnepeljük, a Úr Epifániáját, hogy ezzel bezárjuk a nagy jubileum esztendejét. A csillag vezetésével nézzünk továbbra is Krisztusra, a világ irgalmasságára és világosságára; akárcsak a Szűzanya, mutassuk őt be minden teremtménynek. Szavunk egyesüljön az egész egyház szavával, a zárandokok hangjával, akik oly nagy számban lépték át a szent kaput. Az életető Szentlélek jelenléte erősítsen meg minket az új évezredben való bizakodó továbbhaladásban, hogy dicsőítsük és adjunk hálát az Úrnak, aki volt, aki van és aki eljövendő, hogy mindent beteljesítsen.” Ezután a Szentatyá letérdelt a még nyitott kapu előtt, és elmondta a szentév utolsó imádságát: „Szent Atyánk, aki szereted az életet, és teremtményeid életét gazdagítod, magad gazdag vagy irgalomban és hatalmas a szeretetben, tekints jóságosan imádkozó egyházadra, amely hálás lélekkel vesz részt a dicsőséges Szent Szűztől kétezer éve született Fiad nagy jubileumának lezárásában. Fogadd el hálaáldozatunkat

mindazokért a jótéteményekért, amelyeket a te jószágodból kaptunk a szentév során. Nagy dolgokat tettél az egész földön elterjedt népedért: az irgalom és az igazság találkoztak, az igazság és a béke csókot váltottak, amikor földünk megtermette gyümölcsét. Téged dicsőítünk és áldunk, Urunk, hisz, amint becsukódni látjuk a Szent Péter-bazilika szent kapuját, tudjuk, hogy a te nagylelkűséged kapuja soha be nem zárul mindazok számára, akik hisznek szeretetedben, és megvallják irgalmasságodat. Térünk téged, hűséges Istenünk, hagy nyitva kegyelmed kincstárának ajtaját, és add meg fiaidnak, akiket a megtérés és a megújulás útjára hívtál, hogy kitartsanak az új életben, s legyenek tanúságtevői a reménységnek, és munkatársai az egyetértésnek. A Szentlélektől megerősítve a földi zárandoklás után jussanak el abba a mennyei városba, ahol élvezhetik az élet fájának gyümölcseit, és oltathatják szomjukat a Bárány trónjától eredő folyóból. Neked, mindenható Atyánk, Krisztus Urunk által a Szentlélekben legyen minden tisztelet és dicsőség mindörökkön örökké. Amen.” Ezután az *O Clavis David...* kezdetű antífona (Ó, Dávid kulcsa...) csendült fel: a pápa a szent kapu küszöbére térdelt, csöndben imádkozott. A zárt kapu láttán hangzott el a *Krisztus tegnap és ma, Kezdet és Vég, Krisztus az Alfa és az Omega, neki legyen dicsőség mindörökké!* — akklamáció úgy, mint a kapu megnyitásakor. Ezzel véget is ért a kapuzárás szertartása. A diakónus magasra emelte az evangéliumos könyvet, majd a Szent Péter téren felállított oltár felé induló menet élén trónusra helyezte. A nemzetköziség jelzésére az öt kontinenst képviselő két-két ukrán, kongói, óceániai, japán és amerikai fiatal virágokat, olajlámpást és füstölő szereket helyeztek az evangéliumos könyv mellé.

A vízkeresztli szentmise evangéliuma után, régi hagyomány szerint a diakónus meghirdette húsvét és az ún. mozgó ünnepek idejét. Rendkívüli eleme volt még a liturgiának a különböző világrészeket és nyelveket képviselő előimádkozók *Hívek könyörgései*. Népviseleti ruhába öltözve léptek kettesével a felolvasó állványhoz. Az első olvasótól mindig idézetet hallhattunk a pápa egy-egy jellegzetes szentévi beszédéből, felidézve a nagy jubileum emlékezetes pillanatait. A hozzáfűződő könyörgést a másik felolvasó mondta, mialatt az első az oltár előtt lángoló tűzre tett egy kanálka illékony anyagot. Így a megszokott könyörgések látványos ünnepi eseménnyé váltak. Az invocációk indonéz, orosz, quechua, swahili, számoán és francia nyelven hangzottak el.

Még két ritka eleme volt a szentévet lezáró liturgiának: az áldozás utáni könyörgés végzetével a pápa ünnepélyesen aláírta a szentévet lezáró „*Novo Millennio ineunte*” kezdetű apostoli levelét, amelyben a jubileum gyümölcseinek megőrzésére buzdít. Ezután hangzott fel a *Te Deum*. A szentmisét pápai áldás zárta le.

Az ősi szertartást sem hagyta el teljesen az egyház, csak a bezárástól elkülönítve más időben kapott helyet. A becsukott kapu templom felőli oldalát falazzák be, és a fal közepére a kereszt jelét helyezik, amely mögött található az odahelyezett bronzurna a szentévet használatos pénzdarabokkal és a hivatalos dokumentummal. Ahogy 1984-ben, 2001-ben is január folyamán szűk körben történt ez meg: felolvasták a pergament, bezárták az urnát és befalazták, majd a bazilika főpapjának imádsága, éneke, és a *Mi Atyánk* elimádkozása után áldással zárult ez a kis szertartás. A téglákra a Szentatya nevét, a többi bazilikában pedig még a pápai legátus bíborosok neveit vésték. Az urnák egy arany pénzérmét és huszonhárom darab ezüst érmét tartalmaznak II. János Pál pápa huszonhárom éves pontifikátusáról; tizenhét darab bronz érmet az utolsó szentévtől eltelt időből (1984-2001), és a kapunyitást, illetve bezárást igazoló pergamen dokumentumot, amelyet a befalazás szertartásában résztvevők írnak alá. A Vatikáni bazilikában ezeken kívül az urnába kerül még régi szokás szerint a Máltai Lovagrend emlékérmé is. Itt a falba beépülő téglák közül három II. János Pál pápa pecsétje is látható.

Mindezek a ceremóniák az emlékezetünkbe vésik a jubileum sok-sok elért kegyelmét, örömét, ünnepét. Ezek között kiemelt helyen szerepel a szentévi kapu megnyitásakor és bezárásakor a küszöbön térdeplő Szentatya látványa, a pásztoré, nyája „aklának” kapujában. A bezárt és befalazott kapu szimbólum: a jubileumi szentévtnek vége, de a názareti Jézus által meghirdetett kegyelem ideje folytatódik az egyház életében és minden hívő személyes hitéletében. A Szent Péter-bazilika bezárt bronzkapu-szárnyain látható képek az irgalmas Isten szeretet-megnyilvánulásait ábrázolják. A kapura tekintve Krisztusra gondolunk, aki „az ajtó” (Jn 10,7), egészen addig, amíg vándorutunk elvezet minket a paradicsom, a mennyország kapujához, amelyet ő maga nyit meg, hogy bevezessen örökké tartó menyegzőjére.

PÁKOZDI ISTVÁN

BENCÉSEK 1848/49-BEN

Magyarországon a bencés rend néhány éves feloszlata után 1802-ben kezdhetette meg ismét működését. A visszaállítást követően azonban a működést engedélyező I. Ferenc király akaratának megfelelően a tanítást jelölte meg elsődleges céljának.

Ennek megfelelően az országban sok volt jezsuita iskolát vettek át azok szellemiségével, lelkiségével együtt. Jórészt ezekből az iskolákból került ki a rend utánpótlása, akik az iskolákban kapott nemzeti, de ugyanakkor liberális szellemiséget magukkal vitték szerzetesrendjükbe. Így a reformkor vége felé már a rend egészére is jellemzővé vált a nemzeti liberális gondolkodásmód, bár a pannonthalmi főapát — mint aki hivatalból a felsőtábla tagja — egyházi küldött társaitól eltérően keveset hallatta a hangját az országgyűléseken.

Az 1848 márciusi eseményekre igen gyorsan reagált a rend: a novíciusokat és bölcseleti hallgatókat hazaküldték, a teológiai képzést pedig egy időre felfüggesztették. Az így hazaküldött növendékek nagy része beállt honvéddnek. A gimnáziumokban is akadozott a tanítás, mert sokan elmentek katonának. Sok helyen ideiglenes kórházzá vagy kaszárnyává alakították át a rendházakat, és csak 1-2 bencés maradhatott ezeken a helyeken. Győrben is kórházzá alakították a rendházat, Pannonthalmán pedig hol császári, hol magyar csapatokat kellett elszállásolni.

Efféle hatások mellett természetesnek lehet tekinteni a rendtagoknak a forradalomhoz való kettős hozzáállását. A május 9-11 között tartott káptalani ülésen a rendtagok kimondták a királyhoz, a hazához és a törvényekhez való hűséget. Altalában semlegesen vagy aggodalommal viseltettek a forradalom iránt, bár azt, amikor közülük néhányan aktívan bekapcsolódtak a szabadságharcba, kimondottan rosszalhattak.

Nem meglepő a tartózkodó magatartás, ugyanis a rend számára nem feltétlenül pozitívumokat hozott a forradalom: távozniuk kellett rendházaikból, kénytelenek voltak egy időre felfüggeszteni a tanítást, és ami a legsúlyosabb teher volt: 1848 júniusában báró Eötös József vallás- és közoktatásügyi miniszter — aki egyébként szimpátiával viseltetett a bencések iránt —, Rimely Mihály főapátot

úgy tájékoztatta, hogy nemcsak a katolikus iskolák, hanem a szerzetesrendek élete is bizonytalanná vált. A bencés rend sem mint tanító szerzetes, hanem csupán mint a nemzeti történelmet ápoló tudományos társaság maradhat fenn. Később, Kossuth hatalomátvétele után pedig ez az egyházellenesség egyre csak fokozódott. A Honvédelmi Bizottmány folyamatosan olyan követelésekkel és intézkedésekkel állt elő, amelyek rendre ellenkeztek az adott kánonjogi előírásokkal. Ilyen volt például az eskü az alkotmányra, amit minden bencésnek is le kellett tenni a világi hatóságok előtt. Így állandóan Róma és Debrecen között kellett egyensúlyozni. Keserűen is jegyzi meg Rimely Mihály főapát: *Existentia Sacri Ordinis vere commiseratione digna erat; quoniam ab Austriacis pro Hungaris, ab Hungaris pro Austriacis habeamur!* Nehéz is volt olyan kétirányból érkező ellenszenv között egyensúlyozni, amikor a császáriak rebelleseknek, Kossuthék pedig schwarz-gelbeknek tartották őket.

Mindezek mellett mégis 9717 Ft-nyi adományt gyűjtöttek a forradalom és szabadságharc céljaira.

Több bencést azzal a váddal, hogy a királyság híve, börtönbe vetettek. Borbély Asztrik füssi plébánost is, akit 1849. június 7-én fogtak el, és 13-án a komáromi vár börtönében halt meg.

Császár Hermannt viszont joggal vádolták, hogy a királyság híve. 1848. október 28-án így ír Sopronból: törvényes királyunkért és a békéért nyilván, ünnep és vasárnapokon, délutáni isteni szolgálat alkalmával fennszóval és néppemmel együtt imádkoztam. Majd így mutatja be Jellasics katonáit: mint jámbor és jólelkű hadembereket, kik bennünket egy krajczárnyiban sem károsítottak, híveimnek eldicsértem. Császár nyíltan kiállt az új király, Ferenc József mellett is, nyilvános imákat vezetve érte. A szabadságharc leverése után is így imádkozott: valóban megérdemli Ferenc József, a király, hogy fiúi tisztelettel, teljes alattvalói hódolattal s hűséggel ragaszkodjunk hozzá, és hűségünkkel csendes, békés, nyugodt viselkedésünkkel erősítsük meg a világnak azon véleményét és hitét, melyet a magyar nemzet felől eddig táplált, hogy tudniillik nincs széles e világon nemzet, mely folyóvilág múlna a magyar nemzetet fejedelme eránti hűségében. Meg érdemli,

hogy imádkozzunk hosszú életért és szerencsés, boldog kormányért.

Sokszor kifakadt Kossuth ellen is. Egyszer azt mondta, mikor híre ment, hogy a Görgey által felakasztott Zichy Gyula rokonai vérdíjat tűztek ki Kossuth fejére, hogy egy húszszal magá is megtoldja a díjat. Nem csoda hát, hogy 1849. május 8-án a Győrbe bevonuló magyar csapatok első dolga volt, hogy kimenjenek Császárért Gyórszentmártonba, ahol éppen akkor plébános volt. Másnap halálra is ítélték, és csak forradalmár rendtársa, Rónay Jácint közbenjárására, és egy hirtelen támadás miatt nem végezték ki. Végül a szabadságharc végéig Komáromban raboskodott Filperger Rudolf szintén jellemző példája a forradalommal szemben álló bencéseknek. Önéletrajzában ezt írja: 1848. március 15-én az ország állapota abnormis lett, mert az elégedetlenkedők, vezérükkel, Kossuth Lajossal az élükön tüntetéseket rendeztek, amelynek következtében Ferdinánd császár Őfelsége és Magyarország királya lemondott, és miután testvére, Ferenc Károly nem akarta átvenni az uralkodást, annak fia, az 1830. augusztus 18-án született Ferenc József 1848. december 2-án a békét az egész birodalomra biztosította.

Mindezek mellett azonban sok bencés tevékenyen is részt vett a forradalomban:

A híres költő, Czuczor Gergely egyik napról a másikra került bele a forradalom sodrába. Mint akadémikus és szótárszerkesztő 1845 óta Pesten élt. Mindennapi munkájában a márciusi és azt követő események sem zavarták meg, mígnem 1848 decemberében a Nemzeti Színház egyik előadásán a szünetben egy ismerőse azt vetette a szemére, hogy miért nem lelkesíti lantjával a nemzetet jelenlegi hősi küzdelmében. Czuczor erre válaszul írta meg híres versét, a *Riadót*, mely 1848. december 21-én jelent meg Kossuth Hírlapjában. A költemény nagy feltűnést keltett, külön is kinyomtatták, refrénje — mely így hangzik:

Él még a magyarok nagy Istene,

Jaj annak, ki feltámad ellene.

Az Isten is segít, ki bír velünk?

Szabad népek valánk, s azok leszünk. — buzdító szózatként mindenütt ismertté vált. Ámde nem sokáig örülhetett Czuczor a sikernek! Azon kevesek egyike volt, akik Windisch-Grätz közeledésének hírére is Pesten maradtak. Miután pedig a herceg elfoglalta Pestet, január 18-án vasra verve Budára vitték az osztrákok, ahol a halálos ítélettől csak Windisch-Grätz gyóntatójának közbenjárására menekült meg. Büntetése hat évi vasban töltendő várfogság. Számos ismerőse közbenjárására — mint pl. Toldy Ferenc, gr. Teleki József vagy Rimely Mihály főapát — végül Budán maradhatott munkájának folytatására. Május 21-én, Buda visszafoglalásakor szabadt a József-laktanyából, és sietve Tihanyba ment. Miután az osztrákok újból — immár véglegesen — elfoglalták Budát, önként feladta magát. Először a pesti ferencesekhez internálták, majd 1850 februárjában Haynau az Újépületbe záratta. Innen Kufsteinbe vitték hat évi várfogsága letöltésére. A híres költő Kufsteinből is végig tarthatta a kapcsolatot a magyar értelmiséggel, elsősorban Toldy Ferencel. Végül gr. Teleki József nádor és Mária főhercegné szonyi közbenjárására szabadult 1851. május 22-én, 844 börtönben töltött nap után.

Érdemes megemlékeznünk egy kevésbé harcias szerzetesről, Jahn Mainrádról, a későbbi Celldömölki apátról is. Jahn Mainrád ugyanis a szerzetesi hivatás példaképeként állt helyt 1848-ban Győrött. Barátja, a későbbi főapát, Kruesz Krizosztom így emlékezik vissza ezekre az eseményekre: „A '48-as csatározásokkal a győri székház is megszünik csendes szerzetesház lenni: kórháznak foglalkodik le. A betegek, sebesültek mellé tábori lelkész is került, aki azonban Windischgrätz közeledésére kerekelt old az ép honvédekkel egyetemben. A sebesültek és betegek lelki gondozását, minden felsőbb utasítás nélkül Jahn Mainrád veszi át. A betegek megérik benne az önfeláldozó szeretetet, és hamarosan egyenesen rajonganak érte. Kitűnően tudott bánni az emberekkel, és a lelkükre vigasztaló angyalként tudott hatni. *Két évig* (sic!) dolgozott így csendben, minden elismerés nélkül. Sohasem tekinti, melyik táborból jött a beteg vagy sebesült; ő egyaránt a szeretet szolgájaként tette magát, és minden idejét, melyet rendes hitszónoki hivatása üresen hagyott, a betegeknek áldozta, kiknek vigasztaló, enyhítő angyalává vált lelkileg és testileg. Határtalan szerénységének tulajdonítható, hogy a kormány sem vette tudomásul hazafias érdemeit.

Jahn Mainrád egyik szemének világát áldozta a szabadságharcért. Történt ugyanis, hogy 1849 júliusában a császáriak ostrom alá vették Győrt. A rentház teteje sok gyújtó golyót kapott. Jahn kannákban hordta a tetőre a vizet, hogy a sebesültekkel teli házat megóvja a tűzvészről. Munka közben kihevült, és mikor áldoztatni a pincebe ment, megfázott, és tifuszba esett. Meggyógyult ugyan, de betegsége következtében megvakult.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc másik bencés hőse Rómer Flóris volt.

Rómer Flóris, a híres természettudós 1848-ban a Pozsonyi Akadémián volt tanár. A szabadságharc kitörése után akadémiai hallgatóit buzdítva és példát mutatva nekik Pestre ment, és közlegényként beállt utásznak. Németes hangzású nevét erre az időre Rómerről Rómaira változtatta. Gyakorlati tudásával és személyes bátorságával főhadnagyi rangot szerzett, majd előléptették kapitánnyá, és kinevezték a Ludovika Akadémiára tanárnak. A katedrát azonban már nem tudta elfoglalni. A szabadságharc bukása után Pozsonyban katonai törvényszék a tanulóifjúsághoz intézett felhívása és a fegyveres zendülésben való részvétele miatt vasbilincsből töltendő nyolc évi várfogságra ítélte. Bécsben, Olmützben és Josephstadtban raboskodott, mígnem 1854-ben Ferenc József és Erzsébet királynő esküvője alkalmából amnesztiában részesült.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc harmadik, talán legbefolyásosabb bencés forradalmára Rónay Jácint, a későbbi püspök és pozsonyi prépost, Kossuth Lajos fiainak, majd Rudolf trónörökös és Gizella főhercegasszony nevelője.

Rónay Jácintot *Naplója* szerint szinte észrevétlenül ragadták magukkal az 1848-as politikai események. Ezidőben a győri rendház lakója volt, és igen megbecsült embernek számított az egész városban. Első spontán beszédekora a tömeg lelkes ovációja ébresztette rá szónoki tehetségére. A tömeg magával ragadó hatására fellángol benne is a szabadság vágya, és beáll nemzetőrnek, részt vesz a schwechati csatában, majd Csányi László kormánybiztos és Kossuth összekötője lesz. Pest elfoglalása után papi öltönyben Pannonhalmára ment. A törvényszéktől csak két barátja közbenjárására menekült meg, azzal az indokkal, hogy a rend zárdafogságra ítélte. Főapátja először Pannonhalmát, majd 1849. március 12-től Bakonybél jelölte ki tartózkodási helyéül.

Április 30-án a magyar seregek visszafoglalták Győrt. Az új kormánybiztos, Lukács Sándor egyházügyi tanácsadója lett. Ebben a minőségében sok császárpárti — például Császár Hermann győrszentmártoni plébános — ügyében lesz közbenjáró.

Mindjárt győri megérkezése után Lukács győri nagypréposttá akarta kinevezni, de ezt Rónay visszautasította. A szabadságharc bukása után először az Alföldön álnéven bujkál, majd kalandtörténetbe illő meneküléssel külföldre szökik, és Londonban telepszik le. Távollétében halálra ítélték. Csak 1866. szeptember 26-án jött haza.

Mint ahogy az imént elhangzottakból kitűnik, a bencés rend a ferencesektől és piaristáktól eltérően a forradalom és szabadságharc alatt mérsékelten támogatta a függetlenségi törekvéseket. Támogatásuk az anyagiaktól és néhány forradalmi tüű szerzetesnek a szabadságharcban való részvételétől eltekintve igen csekély.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról a tényről, hogy a szabadságharc leverése után több tucat embert bűjtattak a pannonhalmi és az ország többi bencés kolostorában. Ezeket a forradalmárokat egészen biztosan kivégezték volna, ha nincsenek a bencés atyák.

Joggal állíthatjuk tehát, hogy a bencés rend egésze 1848/49-ben is kivette részét a felelősségből, és példát mutatott a keresztényi, különösen is a szerzetesi kötelesség gyakorlásában.

LATORCAI CSABA

SEBESTÉNY LÁSZLÓ INTELMEI

Egy római katolikus plébános,
országgyűlési képviselő politikai pályaképe
(1814–1882)

*„Nekem nincs forróbb óhajításom,
minthogy leomoljanak
már egyszer a válaszfalak...”*

A történeti Magyarország Bars vármegyéjének székhelyén, Aranyosmaróton született 1814. július 23-án. A tehetséges fiatalember bölcsészeti és teológiai tanulmányait Nagyszombatban végezte, ahol 1837. augusztus 21-én szentelték áldozópappá. Hamarosan Nyitra-Pereszlényben lesz káplán, majd 1842-ben Galántára kap diszpozíciót. (A városka első írásos emléke 1237-ből való.) A nevezetes galántai főtemplomban, amelyet 1897-ben kezdtek el építeni, és 1805-ben fejeztek be, negyven éven át misézett, mint a kisváros plébánosa igaz hittel és ragyogó szónoki tehetséggel hirdette Isten szent igéjét, hívei és feljebbvalói meglepedettségére. A kéttornyú klasszicista templom a barokk jegyeit is magán viseli, védőszentje Szent István király. Belsejében a királyt ábrázoló oltárkép 1799-ben készült el, a nagyszombati J. Zanussi alkotása. A szent király görög-római keresztény eszmei örökségét Sebestény tisztelőndő úr igen nagyra tartotta, intelmeit, a más nemzetiségek iránti toleranciát valóban ennek jegyében hirdette és gyakorolta. Galántára történő kinevezése után Cselkó József, később

Paulovics Ferenc káplán segítette egyházközségi munkájának ellátásában. Plébánosi működése alatt, 1870-ben készült el a Szent Ferenc-oltár, nevezetes még a 18. században készült szöszék is, ahonnan prédikációit tartotta.

A fiatal pap a reformkor szellemiségét illetően rendkívüli fogékonyságot tanúsított. Az 1835-ben alakult Őrszágos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) egyik alapító tagja volt (végrendeletében kétszáz ft pengőt hagyott az egyesületre). Jó kapcsolatokat ápolt ugyanakkor az Esterházy családdal, ne feledjük, hogy Galántán 1421-ben telepedtek meg az Esterházyak, két kastélyt is építettek, szívesen használták a de Galantha utónevet. A régebbi kastélyt 1647-48-ban a török veszély elhárítása végett fallal, vizesárokkel és bástyákkal erősítették meg, és csak felvonóhídon keresztül lehetett megközelíteni. Ezt a 18. században átépítették, a reneszánsz stílusjegyeket a barokk váltotta fel. A másik Esterházy-kastélyt a 16. században építették, és 1860-ban alakították át. Jellemzője a Tudorgótika stílusjegye. Sebestény atya gyakran megfordult mindkét épületegyüttesben.

Az anyaszentegyházban megbecsülést szerzett aránylag rövid idő alatt, 1847-ben már egyházközségi jegyző. Az 1848-as forradalom hírére aktív politikai szerepet vállal, határozottságával, a nemzetőrség segítségével áprilisban sikerrel megakadályozta, hogy az ott élő, jelentősebb számú izraelita állampolgárok ellen fellobbant kilengéseket letörjék. Ezzel nemcsak saját egyházában, hanem más felekezetek híveinek körében is nagy tekintélyt szerzett. Szép sikere volt életének, hogy választói 1848. június 19-én közfelkiáltással az első népképviseleti magyar országgyűlésre követnek választották. Ez korántsem volt sima lefolyású, ellenfele Marcell János nebojszai földbirtokos volt. Sebestény atya választási programbeszéde középpontjába a szabad paraszti gazdaságok megalkotásának törvény általi rendezését helyezte. A június 15-én kibocsátott *Politikai hitvallás* című programfüzetének 2. pontjában mindennemű jobbágyi szolgáltatások ellen felemelte hangját, mint írta: „minden nemű ingyen munka, nevezetesen az egyházi személyeknek tartozó munkák...” is, „örökre megszűntessenek”. A választáson huszonhat település 1626 lakosa vett részt: a két jelölt közül Sebestény főtisztelendő úrra 1202-en szavaztak.

Mandátumának igazolását július 6-án hagyta jóvá a T. Ház. Első képviselői felszólalására július 22-én az olasz szabadságküzdelem letörésére kért katonai segély

ügyében került sor, s a kormány indítványát támogatta. 1848 júliusában egy újabb törvényjavaslat került a képviselőház elé, mely a kincstári birtokokon kívánt telepítést végrehajtani az al-dunai és az alsó Tisza vidékén kitört ellenforradalmi zavargások végleges kiküszöbölésére. A vitában Kossuth Lajos pénzügyminiszter is szót kért, mely után Sebestény László következett, akinek a beszéde a zaj miatt nem volt hallható. Kossuth beszéde csigázta fel a kedélyeket, aki kiállt a román Dragos képviselő mellett, sőt kijelentette: „...hazánknak egyik súlyos bűne az, hogy nem volt már régen elegendő figyelemmel azon természetes szimpátiára, melyre a magyar ajkú és a román ajkú nép egymás iránt hivatva van, (...) és azt kívánom, hogy a magyar ajkú nép is a román ajkú nép iránt, mint egy hazának közös magyar polgárai iránt, a legtisztább testvéri szeretettel és igazságos indulattal viseltessék”.

Az Eötvös József által előterjesztett népiszkolai törvényjavaslat vitájában kétszer is hallatta szavát. Az augusztus 3-án folytatott általános vitában a törvényjavaslat elodázását kívánó képviselőkkel szemben éppen az aktuális történésekre utalva fejtette ki az általános tankötelezettség és az elmaradottság oktatás általi felszámolásának összefüggését: „Meggyőződésem az, hogy ama állati kihágások, melyek rövid idő előtt honunkban történtek, s ama szabadságot gyilkoló népfelkelések, melyeknek tanúi vagyunk, leginkább a népnek szellemi süllyedéséből veszik eredetüket.” A törvényjavaslat hat évre szóló elemi iskolai oktatást előíró részével egyetértett, azal is, hogy a kisebbségekhez tartozó tanulók három évet anyanyelvükön tanuljanak. S mivel vita volt a felekezeti és a községi fenntartású iskolák arányát és viszonyát illetően is, erre mondta a katolikus papképviseelő, maig ható tanulsággal szolgálva: „Nekem nincs forróbb óhajtásom, minthogy leomoljanak már egyszer a válaszfalak, sőt kívánom, hogy azon vallásbeli idegenkedés, mely gyakran balga szülők által a gyermekek keblébe csepegtetik, gyakorlatilag oszlattassék szét.” Erre alkalmasnak tartotta az ún. közös iskolát, igaz csak megengedő módon. Figyelmeztetett, hogy nem eléggé kiforrott a törvényjavaslat, ezért fennáll a veszély, hogy „zavar és szeretetlenség fog támadni”. Támogatta ezért augusztus 8-án, a szavazáskor Eötvös kisebbségben maradt javaslatát, amely egy községben ötven tanköteles tanuló esetén minden felekezetnek biztosította volna a külön elemi iskola nyitását. Ebből az állás-

pontból világosan következett, hogy az augusztus 10-i szavazáskor igenlően támogatta Pázmány Dénesnek az állami közös iskolák mellett a felekezeti iskolák létesítését és működési feltételeik biztosítását célzó módosító indítványát. (A polgári népoktatást végül az 1868. évi XXXVIII. tv. rendezte, 1848-ban az uralkodó szentesítésének elmaradása miatt nem lépett hatályba. Ez előírta, hogy több hitfelekezethez tartozó tanuló esetén, ha azok száma eléri a harmincat, akkor a község köteles közös népiskolát felállítani. Kevesebb tanuló esetén a létező felekezeti iskolába járjanak, azonban a hit- és erkölcsstan tanítását saját felekezetük felügyelete alatt végezzék. A törvény hat éves elemi és három éves ismétlő népiskolai oktatást írt elő.)

A képviselő a ház augusztus 21-i ülésén támogatta a Kossuth által kompromisszumosnak nevezett újoncsorozási törvényjavaslatot (a szavazási arány szoros volt, 226 igen és 117 nem). Eszerint az újoncok nagy többségből új honvédszászlóaljakat alakítanak, a többiekkel a magyarországi eredetű seregek harmadik zászlóaljait egészítik ki. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a többségükben, Itáliában harcoló, kiképzett első és második zászlóaljak nem kapnak erősítést, csak a tartalékban levő harmadikok, amelyek kiképző egységként működnek az ezredek toborzóközpontjaiban, vagyis Magyarországon. Unokabátyja, Sebestény Ignác Bars vármegyei képviselő külön szót kért a katonakötelesek ügyében folytatott vitában, augusztus 24-én kelt felszólalásában helytelenítette, hogy a Hadügyminisztériumba kell felküldeni az újoncok listáját, amely vármegyék szerint leosztja a létszámot. „Éz igen nagy idővesztéséget foglal magában”, emellett a bizonytalanság az emberekben is „aggodalmat és zavart okoz”, ezért kérte, hogy a minisztérium önállóan állapítsa meg a besorozandó létszámot. Érdekes színfoltja volt a Sebestény családnak, hogy a két unokatestvér 1848. szeptember 4-én sorshúzás útján tagja lett a képviselőház száztagú delegációjának, amely a nemzetiségi mozgalmak lecsillapítására, a pénz- és hadügyi törvényjavaslatok szentesítésére utazott Bécsbe.

Sebestény László szeptember 24-én hazatuzni kényszerült, mert otthonról aggasztó híreket kapott. Az általános politikai helyzet nyugtalanító hírekkel volt tele. Éppen a szeptember 15-ét követő napokban szólította fel Kossuth Lajos Pest-Buda népét, hogy építsen sáncokat az ellenség megállítására, és az országot általános felkelésre buzdította. Az

osztrák birodalmi gyűlés nem fogadta a magyar küldöttséget. Szeptember 18-án érkezett a hír, hogy Jozef Hurban, Morvaország felől átkelt a Kárpátokon fegyvereseivel — mint utóbb kiderült, főleg cseh és szlovák nacionalista, kalandor diákokkal —, és Északnyugat Magyarországot fenyegette. Sebestény László hazatérése után, kerületének nemzetőreinek kérésére személyesen is részt vett a szlovák támadás megállításában. Valóban felcserélte rövid időre a reverendát nemzetőrtisztí egyenruhára, mint politikai credójában írta: „...a galád árulóktól környezett szegény hazájának nem tehet jobb szolgálatot, mint lelkesíteni a jókat a kitérésre, felvilágosítani az elámítottakat és a nép iránta mutatott bizalmát felhasználni, így hazám megmentésében némi részt vehetni, melynél dicsőbb kötelességet és pályát nem ismerek”.

A képviselő októberben visszatért a törvényhozásba, amely még abban a hónapban, 25-én az állandó igazolási bizottmány (mai szóhasználattal a mentelmi, összeférhetetlenségi és mandátumvizsgáló bizottság) tagjának választotta.

Közben a hadi helyzet kedvezőtlenül alakult, Windisch-Grätz 52 ezer sorkatonájával és kétszázötven ágyúval december közepén átlépte a határt Ausztria felől. Görgey Artúr 30 ezres seregestével a Duna partján visszavonult. Politikai célja az volt, hogy lehetőleg megőrizze hadosztályait érintetlenül, amellyel szükség esetén tárgyalásra kényszerítheti a magyar és az osztrák vezetést. Egy kompromisszumos béke biztosíthatná a hadsereg becsületét, az 1848. áprilisi törvények szentségét és Magyarország visszatérését a Habsburg-birodalom kereteibe. Kossuth jelszava, hogy „a támadás a legjobb védekezés”, december 30-án súlyos kudarcot vallott, amikor Perczel Mór tábornok Mórnál vereséget szenvedett. Az Országgyűlés december 31-én zárt ülést tartott, amikor is arról kellett döntenie, hogy tárgyalásokat kezdenek-e az osztrákokkal, vagy elmenekülnek. Mindkét változatot elfogadták, Kossuth a harc folytatására buzdított, de egyetértett a Debrecenbe való visszahúzó-dással is. A Békepárt támogatta a Honvédelmi Bizottmány elköltözését, de követelte, hogy az országgyűlés maradjon a helyén, és kezdjen tárgyalásokat. Kossuth felülkerekedett, és a képviselők többségi szavazattal úgy határoztak, hogy az országgyűlés elköltözik Debrecenbe, és egy békeküldöttség keresi fel Windisch-Grätzet. A küldöttség január 3-án érte el Bicskén az osztrák főhadiszállást, tagja volt Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Lonovits

József egri érsek és két köztisztviselő. A tábornagy Batthyány kivételével fogadta a delegációt, feltétel nélküli megadást követelve. A küldöttek írásban tájékoztatták az országgyűlést. Ekkor már jórésziük útra kelt, a két Sebestény azonban Pestről nem Debrecenbe ment, hanem január 5-én Esztergomba. Velük indult el Szüllő György képviselő is. 1849. március 24-én a képviselőház ülésén Szüllő elmondta, hogy a két Sebestény külön megkérte, hogy közölje határozott szándékukat, mely szerint mindenképpen meg kívánnak jelenni Debrecenbe, erre azonban a katonai események miatt nem kerülhetett sor. A képviselőház 1849. március 24-én lemondottnak nyilvánította Sebestény Ignácot és Lászlót, ezzel megfosztotta mandátumuktól.

Sebestény László a haditörvényszéki vizsgálatot büntetés nélkül megúszta. Az 1867-es Kiegyezés választójának tekinthető 1861. évben, amikor zömében a volt 48-as képviselőket választották meg ismételten, Sebestény László visszalépett a jelölés során. Valószínűleg beleegyezésével indult helyette gr. Esterházy Antal, akinek ellenfele Olgyai Titusz, megyei alispán volt. A képviselőházat azonban rövid ülésezés után feloszlatták. Deák Ferenc híres húsvéti cikke, majd kül- és katonapolitikai események közepette 1865-ben ismét választást tartottak. Sebestény főtitelendő úr Galántán ismét elnyerte választói bizalmát, azonban a képviselőház 1866. január 20-ai ülésén Dedinszky József felolvasta a VI. osztály jelentését, mely a választás eredményének megsemmisítését javasolta. Indokolásul azt hozta fel, hogy a galántai választási jegyzőkönyv szerint, a levezető elnök mikor kijelentette, hogy a választók többsége Sebestény mellett van, a kisebbségben maradtak

közül tízen, névszerinti szavazást kértek: a szavazás erre verekedésbe torkollott. Kudlik István országgyűlési képviselő ekkor szót kért a házban, és Sebestény László védelmére kelt, mondván „a képviselő választása mellett pedig a jogvédelem mindaddig harcol, míg annak ellenkezője be nem bizonyított”, az ülésvezető elnök a bizottsági állásfoglalásra hivatkozva a választás megsemmisítését kérte. A képviselők látható többséggel felállva támogatták a negatív állásfoglalást. Így Pozsony vármegye központi választási bizottsága új választást írt ki. Ez rövidesen megtörtént, és Sebestény László most már nyugodtan benyújthatta 1866. február 22-én a képviselőházba törvényesnek tekinthető képviselői megbízatását. A ház 1866. március 1-én igazolta a mandátumot. Érthető ezért egy másik vitatott képviselői megbízatás kapcsán tett kijelentése 1866. március 20-án: „...a vesztegetésnél nem azt kell bizonyítani, hogy valaki pénzt osztogatott, hanem azt, hogy ezen osztogató maga az illető követjelölt megbízottja volt...”

Sebestény László 1882. március 20-án bekövetkezett haláláig Galánta város plébánosa maradt. Hosszú betegség után Budán hunyt el agyvelő sorvadásban. Temetésére szeretett városában, Galántán került sor 1882. március 23-án, du. négy órai kezdettel. Az engesztelő szentmisét másnap tartották a városka templomában. A temetést Kubriczki András kánonok, kerületi esperes végezte. Sebestény László főtitelendő úr síremléke ma is megtalálható a galántai új köztemetőben, bizony senki sem gondolja. E cikk szerzője azonban soha nem feledi néhai nagybátyját.

SEBESTÉNY SÁNDOR

TÖRÖK JÓZSEF – LEGEZA LÁSZLÓ: A magyar egyház évezrede

A 2000. év számos jubileumra, ünneplésre, szép kiadványok készítésére is alkalmat ad. Ezek között az egyik legértékesebb kötet a Mikes Kiadó Török József professzor, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi kara Egyháztörténeti Tanszékének tanára által írt, Legeza László fotóművész tervezte-szerkesztette *A magyar egyház évezrede* (a címlapon csak a cím német szövege, valamint a mindhárom — magyar-angol-német nyelvű fülszöveg címe pontosítja, konkretizálva a leszűkített tartalmat, amiről végül is ténylegesen szól *A katolikus egyház ezeréves története Magyarországon*). Az előszót Paskai László bíboros, prímás, Esztergom-Budapesti érsek, a bevezetőt pedig Tempfli József nagyváradi megyéspüspök írta.

A kötet — tömörsége ellenére is — alapos részletességgel írja le az előzményeket, a kereszténység és magyarság kapcsolatának több, mint évezredes múltját, az egyházszerzés és kiteljesedés időszakát a történelem egyes korszakain át 1920-ig, majd a Trianon utáni korszak(ok)at II. János Pál pápa magyarországi látogatásaival bezárólag. Az első félévezredet (a középkor) történetét bővebben tárgyalja, míg a 16. századtól az ezredfordulóig inkább csak vázlatosan, érintve minden lényeges eseményt. A szerző különös gondot fordít az ország és az egyház életében jelentős szerepet játszó szerzetesrendek történetének bemutatására. A kötet inkább az egyház külső, politikai-vallásügyi helyzetének alakulását kíséri végig, s így kevesebb figyelmet fordít a belső élet bemutatására.

A *magyar egyház évezrede* az olvasó számára jó eligazodást, történeti vázlatot ad, a további részletek iránt érdeklődőket segíti a nyolc hasábos, alapos bibliográfiai válogatás, a Felhasznált irodalom jegyzéke. A kötet, annak tartalmát a magyar nyelven nem olvasók számára is elérhetővé-érthetővé teszi a tömör angol nyelvű Summary, és a német nyelvű Resümee. A kiadvány értékét tovább növeli a kötet mintegy harmadrészét kitevő jó minőségű fényképanyag, köztük néhány festmény reprodukciója. A kötet kiválóan összeállított, jól szerkesztett, a magyarországi katolicizmus történetének sikeres összefoglalása. Ízléses, művészi előállítású méltó a 2000. jubileumi év kiadványához. (Mikes Kiadó — Ecclesia, 2000)

LADÁNYI SÁNDOR

VÁLTOZATOK KOSZTOLÁNYIRA

Elgondolkodtató, talán korjellemző is, mennyire népszerű Kosztolányi életműve, elsősorban a prózája, amelynek szerzteágazó gazdagsága szinte kimeríthetetlen. A jelenség magyarázatát talán a jeles szegedi irodalomtudós, *Lengyel András* Kosztolányi-tanulmányokat tartalmazó könyvének címe rejti: *Játék és valóság közt. (Tiszatáj Alapítvány, 2000)* Kosztolányi ugyanis sajátosan értelmezte az író szerepét, számára majdnem mindvégig meghatározó volt a játékoság, a könnyedség, s ezzel az irodalomnak komolyságot és felelősséget tulajdonító nemzedéktársai egy részét is maga ellen hangolta.

Az Esti Kornél énekét író Kosztolányi és az igazgyöngyöt felszínre hozó bűvár képét idéző Babits ellentéte közismert. (Ennek oka korántsem csak az Ady-kérdésben kifejtett, merőben eltérő álláspontjuk volt.) A következő generációk, akik Babitsot tekintették mintájuknak, mégsem fordultak el Kosztolányitól. Sőt, népszerűsége egyre növekszik, s ebbe talán az is belezárad, hogy korunk irodalomfelfogása közelebb áll az ő elképzeléséhez, s az is jól kivehető műveiből és megnyilatkozásaiból, hogy mesterséget mennyire komolyan vette, milyen kivételes jelentőséget tulajdonított a nyelv szépségében, tisztaságában, világosságában megmutatkozó gondolkodásnak. A gondolatközpontúság avatja egyik legjelentősebb prózaírónká. Az ő hősei rendszerint jellemük és gondolkodásmódjuk áldozatai, életüket és sorsukat gondolataik, s a belőlük logikusan következő tetteik árnyékolják be. Tulajdonképpen ő tette az irodalmi ábrázolás magától értetődő elemévé a lélektaniséget, a nyelv pszichoanalitikus felfogása is meghatározta tevékenységét, amint ez meggyőzően fejt ki Lengyel András, aki több mélyen szántó tanulmányában szembesít az író és a kor lélektani törekvéseinek viszonyával. (Ezek közül kiemelkedik az *Édes Anna* tragikus végkifejletét elemző írás, amely Anna gyilkosságának pszichológiai magyarázatával szinte válaszol azokra az elképzelt és felháborodott bírálatokra, amelyek a regény megjelenésekor íródtak. Kicsit nagyobb hangsúlyt tennék a műben megnyilatkozó részvét gondolatára, amelyről egyébként az író is úgy nyilatkozott, mint műve vezérgondolatáról.)

Meggyőző vonásokkal gazdagítja az íróról kialakított képünket a Nietzsche és Kosztolányi gondolatainak egybecsengését elemző, igen ala-

pos tanulmány. Belia György Babits, Juhász Gyula és Kosztolányi fiatalkori levelezését közreadó gyűjteménye óta tudjuk, hogy elsősorban Juhász és Kosztolányi sokat merített Nietzsche eszméiből. Egyetérthetünk Lengyel Andrással, aki az életmű egészére kivetíti a nietzschei ösztönzéseket, s azzal is, hogy az *Édes Anna* mottója, a szakrális szöveg a cselekmény egészére sugárzik rá, ami a „kereszténység pozíciójának emblematikus megjelenítéseként értelmezhető”.

Külön érdemes szólni *Az igazság-paradigma megrendülése* című tanulmányról. Lengyel András ebben az egyik legizgalmasabb probléma („De mi az igazság?”) Kosztolányi által történet megjelölésével foglalkozik, s vizsgálódásaiba a kérdés ellentétét („De mi a hazugság?”) is bevonja. A Néróról írt regényében Seneca a következőket mondja: „Minden igazságnak két színe van, s én mind a kettőt egyszerre láttam... Az egész igazság birtokomban volt, amit ők nem lettek volna képesek elviselni.” Ez a megállapítás valóban az igazság „hasadtságára” utal, hiszen Kosztolányi értelmezése szerint a részben érdekeket igazoló részigazságokat csak a költői szemlélet teheti teljessé. Ezáltal a művészet az „igazság pótlékává” válik, s jelentősége megnő. Kosztolányi ugyanis — mint ezt Lengyel András az időben haladva bizonyítja — úgy vélte, hogy az emberek csak saját igazságaikat ismerik (el), — de „az ő igazságuk nem a mi igazságunk”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a hazugságot is relativizálta volna. Mindössze ennyit előlegezett e század valóban megrendítő fejleményeiből, hogy az igazság egyre nehezebben megragadható. Biztos, hogy a hazugságot „érdekesnek” mutató Kosztolányi a szokásos magamutogatásával, meghökkeníteni mindig készen álló magatartásával igyekezett sokkolni olvasóját. Ám az újabb fejlemények, amelyeket Lengyel András „a piac-elv totálissá válásának” nevez, s a jelek szerint nem ok nélkül, általában a piacra orientált gondolkodás, „nem tűr meg rögzített, »állandó« igazságokat, ellehetleníti ezek pusztá létezését is... az válik értékke, ami korábban még értéktelen vagy éppen káros volt.”

Ezt a csapdahelyzetet Kosztolányi mintha előlegezte volna *Esti Kornél* alakjában, némelyik tetteiben. Nagy kérdés, hogy amikor a vilamos belsejébe törtünk, s meglátjuk a „végállomás” feliratot, milyen poggyással érkezünk. Lengyel András könyve épp azért különösen értékes, mert nemcsak Kosztolányival szembesít, hanem önmagunkkal, egzisztenciális problémáinkkal is. (A kötetet Szegeden adták ki.)

A fiatal generáció egyik legtehetségesebb irodalomtörténésze *Bengi László* (írásait olvasó-

ink is ismerhetik). Első kötetének (*Az elbeszélés kihívása*) súlypontját ugyancsak a Kosztolányi írásairól szóló elbeszélései, elemzései képezik. Az öt tanulmány egységesen poétikai nézőpontból közelít az író elbeszéléseihez, továbbgondolásra készítetve, új felismerések felé vezetve az olvasót. Érdeme Bengi László írásainak filológiai megalapozottságuk, a Kosztolányival foglalkozó bőséges szakirodalom szinte minden fontos megállapításával szembesül, anélkül, hogy bármelyikük hatása alá kerülne feladná saját értelmezési elgondolását. Ez azért is nagy érdeme, mert a mai irodalomtudományban megfigyelhető egyfajta kötődés, bizonyos nézetek, elképzelések olykor indokolatlan preferenciája.

A második pozitívuma Bengi László módszerének az elemzések tárgyainak, azaz a műveknek igen alapos, részletekbe menő analízise. Nem a módszerről való vélekedések, hanem a szöveg, a történés lehetséges magyarázatai az elsődlegesek. Ez a gondos figyelem kötetének azokra az írásaira is jellemző, amelyek a magyar próza fontos mai alkotóinak egy-egy művével foglalkoznak. Persze ezek megvilágításához az életmű egyéb vonatkozásaira is kitekint, s ebben nemcsak az adott író törekvéseinek alapos ismerete, hanem elméleti és bölcséleti tájékozottsága is segítségére van. (A Kosztolányi-elbeszélésekről szólva is gyakran merít ösztönzéseket Heidegger-től. Nem rokonságot keresve, hanem az értelmezés lehetőségének gazdagítójaként.)

A kortárs magyar prózáról írt tanulmányok közül nehéz volna bármelyiket is értékesebbnek, találóbbrak nevezni, mert Bengi László mindegyikben tanúságot tesz igényességéről és figyelméről. Az elemzés és értelmezés során megőrzi krisztusi távolságtartását, így a pozitívumok mellett a műalkotások egy-egy vitatható pontjára is rávilágít. Napjaink lövészárkoka szorult irodalmi életében ezt erénynek mondhatjuk, hiszen gyakran figyelhetjük meg, hogy a kritika nem értékközpontú, s a kritikus sem elsősorban irodalmi szempontok alapján fogalmazza meg értékkiteletét, s nem segíti, hanem irányítani igyekszik a befogadót.

Bengi László pályakezdése több mint ígéretes. Az iránta érzett megbecsülést és rokonszenvet a következő kététi iránt érzett várokozás is motiválja, ennél azonban sokkal fontosabb a már megismert teljesítmény színvonala, amelyet egyáltalán nem ront le fel-felvillanó, saját ízlését elmélyítő, sosem bántó iróniája. (*Fiatal Írók Szövetsége*, 2000)

RÓNAY LÁSZLÓ

F. AMBRUS GIZELLA – FALLENBÜCHL ZOLTÁN: EGYEDÜL MARADSZ

A sokat vitatott monográfia-műfaj páratlan példánya az a nemrégiben megjelent kötet, mely Ambrus Zoltán írói, fordítói és színdirektori tevékenységét fogja át, s hozzá a nem literátor olvasó számára is emberközeli. A mű alapja egy vastag feljegyzéskötet, amelyet az író leánya hagyott az utókorra. Ambrus Gizella (1888–1982) előbb amolyan szekretáriusa volt atyjának, utóbb pedig hűséges sáfára az oevre-nek (és, amennyire a történelem engedte, megőrzője a családi életszinterek relikviáinak). Ebből a felbecsülhetetlen értékű, de túlduzzadt és rendezésre váró anyagból — megfelelő szerkesztéssel és bőséges kiegészítésekkel — a történész, irodalomtörténész unoka formált 224 oldal terjedelmű könyvet. Fallenbüchl Zoltán a nyolcadik életében járt, amikor 1932. február 28-án a nagypapa elhunyt.

Az egykor tanári pályán működő F. Ambrus Gizella tehát a személyes közelség tanúságtévő hitelét — meg az esetleges elfogultságot — mintázta a szövegbe, a tudós fiú, Fallenbüchl Zoltán pedig azt a szakmai, nemegyszer kritikai józanságot, amely persze nem nélkülözi az emóciókat. Az *Egyedül maradsz...* érthetően „familiáris monográfia” lett; pontosabban: a történeti, a lélektani és az érzelmi vonatkozásokra különösen ügyelő pályarajz. Bár az esztétikai kérdések sem szorulnak háttérbe, az *Ambrus Zoltán élete és munkássága* alcímű kötet a biografikus elemre teszi a nagyobb nyomatókat: az élet, a sors fejezetei mintha már-már közvetlenül ihletnék az alkotót, magyaráznák az alkotásokat. Fallenbüchl Zoltán — akit egyértelműen a könyv végső megszövegezőjének kell tekintenünk — tudatosan vállalta-választotta ezt a közelítésmódot, elfogadva ezáltal a műelemzéseknek kevésbé kedvező arányokat.

Ambrus érdekes, egyedi személyiségképlete, alkatának eredetisége, lényének jelentékenysége, talentumának ereje plasztikusan bontakozik ki a családtörténet, a családmitológia iránt szükségképp tartózkodóbb irodalombarát előtt is. A bohémiségből és pedantériából, bölcselgő higgadságból és tökéletességre vágyó nyugtalanságból kevert íróembernek a Nyugat folyóiraton „innen és túli” situáltsága: a korrallal és a művészet mindenkor jelenével való szinkronitás és asszinkronitás a monográfia egyik legérdekesebb és legjobban kifejtett problémaköre. De Ambrus sokáig már-már mániákus lakás- és alkotószobakeresése, -váltogatása is tudományos (irodalom-

és alkotáspszichológiai) fokon fogalmazódik meg. Lényeges passzusok szólnak az író álnévhasználatáról; polemikus bekezdések világítják meg egy-egy írásának pontos keletkezési idejét; kardinális kérdés egyik-másik fordításának utóélete; „körüljárhatóvá” faragott kötőmó igazgatói regnálása a Nemzeti Színház élen. Fallenbüchl Zoltán nem enged az úgynevezett kis tények igazából, újravív régebbi polémiákat, hogy az Ambrus-filológiát megszabadítsa a macacsul öröklődő tévesztésektől, elírásoktól (utána- és újraolvasva: csak az akadémiai irodalomtörténet megfelelő fejezetében is milyen sok akad...) s a *miérteket* és *mikénteket* Ambrus szellemében fejtsse föl.

A vázolt anyag és anyagkezelés lehetetlen-né teszi a teljes elfogulatlanságot, de az *Egyedül maradsz...* már a címben is kifejezett némi regényessége és némely vitatható részlete nem fordul a könyv szakszerűsége ellen. Egyébként Fallenbüchl Zoltánnak nem az állításai, nem is a következtetései, inkább az elmaradt konzekvenciái intenek olykor óvatosságra. Élet és mű között rendre szoros kapcsolódást kereső metódusa például nem egyformán terjed ki Ambrus első, bálványozva szeretett feleségének (vagyis a nagymamának), illetve a kissé idege-nebb társ második feleségnek a művekben sejt-hető „megjelenéseire”, „inkarnációira”. Általában is a személyességnek ezt az intenzitását — legyen szó akár az írói életmű feltételezett személyességéről, akár a monográfus behelyezkedő attitűdjéről — a modern irodalomtudomány megkérdőjelezi — Fallenbüchl Zoltán viszont, a kétségtelen korlátok között, a lehető legtöbbet hozza ki az örökölt édesanyai kéziratból és a saját unikális tudásának a tárházából.

Ambrus Zoltán a vártnál, az emlékezetben élőnél sokkal jelentékenyebb írónak bizonyul, egyben kissé talányos művésznek is, ha a róla szóló könyv nyomán ismét belelapozunk oevre-jébe. S ma is büszke lehet rá szűkebb budapesti patriája, a Józsefváros; azilumának kisvárosa, Gödöllő; a piaristák — akiknél Pesten, több osztályt végzett; Arany László jóvoltából meghökentően elnéző egyik munkahelye, a hajdani Földhitelintézet — s a másik, a ma is sok tekintetet magára vonó Nemzeti Színház. Személy és közeg, élet és mű megelevenedéséért ezúttal az utódok tették a legtöbbet — s Debrecen, a szülőváros, mely publikálta a pályaképet. (*Csokónai Kiadó* – Literatura könyvek, 2000)

TARJÁN TAMÁS

BODOR ÁDÁM: AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSA

Bodor Ádám könyvének címe — a regény ismeretében — *a Godotra várva* világképét idézi bennem. Bogdanski Dolina lakói — akárcsak Estragon és Vladimir —, valakire várnak, aki nem jön el, de Estragonék legalább a nevét tudják, míg a dolinaiaknak csak a titulus marad, a nevek időről időre cserélődnek, így is növelve a valamelyik hétvégén való megérkezéssel szembeni bizonytalanságot. A remény, hogy kérvényeik eljutnak az érsekhez, hosszú sorokba tereleli őket, a várakozás soraiba, amiből nincs kilépés, mert az az elvesztettséget jelentené. Várnak, nem tudják kire, mire, s nem tudják, miért. Nincs szó ígéretről, hogy majd bármi is megoldódna, megváltozna, csak a lehetőség van meg, hogy panaszaik, kéréseik papírra, kérvényre kerüljenek. Állnak időtlenül, egy zárt, valóság nélküli térben és várakoznak.

Az idő állandó, viszonyítási alapnak ugyan feltűnik egy-egy időhatározó (Medárd előtt egy héttel, Pünkösdkor stb.). De ezek mégis inkább a bizonytalanságot növelik a valóság és az illúzió közötti időtengelyen. Az egyetlen időbeli hivatkozási pont az érsek látogatása lehetne, de természetesen ez sem pontosan meghatározható: valamelyik hétvégén érkezik, valamelyik érsek (a várakozást nemzedékekre kiszélesítve?), úgyhogy Dolina lakói minden pénteken feldíszítik a helyet, megsütik a süteményeket, s a hat szemináriumi diák, párnával a talpán éjjel-nappal (időtlen idők óta) a padlót fényesíti.

A jövő meglétének reményei, a gyermekek is hiányoznak a regényből, a szereplők korukat, jellemüket tekintve erősen redukáltak és dekonkretizáltak. A tér Bogdanski Dolina, a hely, amely nem önnön valóságában létezik, hanem a szagok által. A helyet körülvevő, egyre növekvő szemét szaga az, amely létezővé teszi Dolinát, létezővé az ottaniak, és elviselhetetlené az odaérkezők számára. Így válik Bogdanski Dolina az érzeink részévé, érezzük, hogy van. Bárhol lehet és sehol sem. Lehet. „Kitalált történet” és kétségbeejtő utópia egyben, amely homályossá és bizonytalaná teszi a benne szereplőket és az őt olvasókat. A hely valóságon kívüliségét erősíti, hogy az ideérkező elalszik, napokig öntudatlanul fekszik, majd valaki a helybeliek közül karján bevviszi a helységbe. Ruhájától megszabadul, vagy megszabadítják, szinte meztelenül lép arra a helyre, ami ezután az életterévé válik. Egyfajta negatív megtisztulás ez, kénytelen alkalmazkodás a helyhez, a paródia és az ironia keverékével.

A helységben található és említett utcák,terek neve szintén Bogdanski Dolina nem létező,

fiktív voltát mutatja: az Ismeretlen vándor sírja (utalás az idegenek sorsára?), a Névtelen Zsákutca, a Február huszonkettedike sor, a Szent Akadémikusok útja. A regénybeli cselekvés valójában történés, itt minden az érsek látogatásának viszonylatában történik, senki nem cselekszik magától, még a regényvégi szökés is a „helyzet” által elrendelt tett, nem önmaguk a szereplők cselekedete (s így válik a szereplő a történet elszenvetőjévé). Jól jelképezi az emberek cselekvőképességét, mozgását a fodrászüzletben levágott szőrzet mozgása: „... a föld pedig a sok kifésült szakálltól szőrlabdákkal volt tele. Ha a falak tövében néha fölkel a szél, elindultak, mint valami kis sündisznók ide-oda surrantak a fésülőasszonyok csupasz bokái között.”

A hely pusztul, s pusztulnak vele a tárgyak és maguk az emberek is. Bogdanski Dolináról eltűnnek az emberek, akik cselekszenek, de halálukat keserves étellel nyújtják meg, Izoldára kerülnek, ahol tüdőbetegek részére kialakított barakkok vannak (Senkowitz nővérek, akik a hegyivadászok által okozott kárt reklamálják kérvényeikkel, vagy Vidra tanár úr, aki kórust szervez és — a helyiek számára — különös szokásai vannak. Kilógnak a sorból, változtatni akarnak, cselekszenek és ezzel saját idejüket, területüket alakítják. Itt ez nem megengedett.) A hely zártságát érzékelteti a rokonság mibenléte. Féltestvérek, mostohaanya, s más rokoni kapcsolatok kerülnek előtérbe, itt mindenki rokona valakinek, s aki kívül maradt, idegen (Gábiel Dunka a Bogdanski Dolinára érkező féltestvérét, Hamzát már nem mint féltestvérét említi, hanem: „*elég, hogy Hamzának hívják, erősen hasonlít is ahhoz a személyhez, aki engem ideküldött, és a kinek én rengeteg pénzével tartozom, mert „megbékélt sorsával”.*) Rokonok, de itt szájalommal telt ez a fogalom, hisz inkább kapaszkodónak tűnik ez a kapcsolódási pont keresés, s így is mindvégig idegenek saját maguk és társaik számára, egyedül, magányosan élnek a közöny és beletörődés határán.

A szag ugyanilyen meghatározója az embereknek is, sőt ez az egyetlen megfogható jellemzőjük, hiszen nincs jellemrajz, csak a szag van, mintegy érzékeltetve az elálatiasodott embereket, akik szagok alapján tájékozódnak: „...*az üzenetet egy erősen börtönzagú fegyőr hozta..., gőncei alól a tisztások nyírfaillata áradt... Amellett, hogy a városba érkezésétől, fogva ijedt-ember szaga volt, mindig izzadság és tetűpor szaga lengett körülötte... A kocsi belsejéből kibőitő illatfoszlányok törtek elő, egy olyan hely szaga, ahol a pénz nem számít.”*

A szag mindennekefelett létező mivoltát erősíti a hang eltűnése, a Senkowitzok udvari hangszerlerakat leégetése, a kórust szervező

Vidra tanár úr elszállítása, mind egyfelé mutat: csak a szag maradhat. Bogdanski Dolina az a hely, ahol megállt az idő, s ezáltal megállt az élet is, az emberek nem foglalkoznak az eltelt idővel, akárcsak a manni Varázshegyen. Gábrriel Ventuza is hasonló Hans Castorphoz: „...arra számított, kerül, amibe kerül, néhány nap alatt megegyezik a kihantolókkal, megszerzi a kiviteli engedélyt, s amint kezében a passzus..., haladéktalanul visszatér szigetére. (...) Ehelyett már mindjárt kezdetben...”

A nők is hasonlatosak az állatokhoz, Mauzi Anies Gábrriel Ventuza sebeit nyalogatja, mint egy kutya, Natalia Vidra a saját nyálával átitott rongyot küldi el férjének Izoldára, aki azt kiszopogatja, s visszaküldi az ő nyálával. Az asszonyok, de ugyanúgy a férfiak sem rendelkeznek sajátos nemi jelleggel, csak a nevük az, ami megkülönbözteti őket, lehetnének akár két-neműek is, s így fordulhat elő, hogy a Colentina Dunka Natalia Vidra iránti szerelme nem felháborító, míg Gábrriel Ventuza, aki Mauzi Anies felajánlását elutasítja, csodálkozást kelt az elbeszélőben. Az ittélő emberek állatiassága, idegensége, magánya Madách utópisztikus színeit idézi, s az idő nélküli történetben csak remélhetjük, hogy utópiáról beszélünk, vagy talán jobb, ha élesítjük szaglásunkat. (*Magvető*, 1999)

BIRCSÁK ESZTER

PETŐCZ ANDRÁS: MEDÚZA

Petőcz András bizonytalanságban érzi magát ezen az ezredvégén. Nincsenek biztos fogódzói sem a költészetnek ebben az áttekinthetetlenül képlekeny állapotában: keresi önmaga súlyát és helyzetét egy koordinátáit vesztett, gyakran kívülről manipulált esztétikai kánonban. Bizonytalanná vált önkifejezésének legfontosabb eszköze, a szó, ami több irányban is letért hagyományos útjáról: túlzott kultusza lett a jelentéstől függetlenedett hangzó szóalaknak, a hangzásnak, az emfázisnak; kialakult a hangalak-líra, amely mellé társult — a jelentés kiüresedését ellensúlyozandó — az a képvers, ami a szavak leírt alakjával, a betűk formáival kínál túlságosan is könnyű jelentést. Kultusza lett a szó önálló hangalakjával történő játéknak is, aminek lényege, hogy bármely szó asszociációs láncot indíthat el, amely lánc nem oksági viszony alapján fűződik, hanem csupán hangzás után — így nem gondolatokat közvetít, hanem töredezettséget, összefüggéstelenséget, a dadogás alakzatait. A szó hagyományos funkciójának elbizonytalanodása korában Petőcz keresi a szó új

funkcióit, azokat a lehetőségeket, amelyekkel meg lehet fogalmazni magát a bizonytalan állapotot. Ennek megelevenítésére Petőcz a legalkalmasabbnak a repetitív különféle megnyilvánulásait találta: cél nélküli vagy bizonytalan célú cselekvéseink jelzésére az egy igetöböl képzett különféle alakokat, amelyek azonos gyökből származván azonosak, de más képzővel ellátva egyúttal különbözőek is. Azonosság és különbözőség együttesét látja Petőcz a világ lényegének, ezért történhet, hogy mikro- illetve makronagyságú létezőket lehet hasonlóként és egyben különbözőként meghatározni az ige variálásával: a szarvasok agancsukat fordítják — a világegyetem hatalmasat fordul. A képzőknek fontos szerepük van ebben az elbizonytalanított világban: elő- és visszamozdítanak, át- és visszaváltoztatnak mindent egy amorf (innen a *Medúza* cím), és alakítható világban, amelynek legfőbb jelzője a tétova.

A szó funkcióján kívül bizonytalan az életünket irányító hatalmakhoz való viszonyuk: „Talán nem is vagy, Nagyúr, talán nem is létezel”, illetve „kételkedünk Erődben, Nagyságodban” — beszél a költő egy meghatározatlan Hatalmashoz.

Bizonytalan e korban — s azzá vált még a tudomány számára is a sokféle határállapot regisztrálásával: klinikai halálból való visszatérés, részleges agyhalál, reinkarnációs hipnózisok stb. — s így bizonytalan Petőcz számára is a lét és a nemlét, élet és halál állapota, az idővel mért véges életből az időtlenség dimenziójába kerülés folyamata. Pontosabban: a folyamatot érzékeli, mint minden apró mozdulásokkal, moccanásokkal előre haladó történést, de nem körvonalazódik benne a miből mivé válás, azaz annak megállapítása, mi marad meg mint állandó a megváltozott létezőből, azaz hordoz-e valami immanenst a variabilis szubsztrátum? Az időben előrehaladást jelzik az ige tartalmú főnévi igenevek, az időtlenséget ezek lényegi meghatározója: az időnélküliség — hiszen nem rendelkeznek az ige időt magában foglaló alakzataival. A nominálisra változtatott igék: a mozdulásokat, időbeli cselekvéseket megállító pillanatot, az állóképességet, a mozgásban való mozdulatlanságot képesek közvetíteni. Állandóság és különbözőség mint a lét dialektikus alapállapotai: ezek meghatározása a környező világban Petőcz fő célja.

Keresi az időben állandóan változó személyiség maradó, specifikus jellemzőit: ennek egyik modulációja apa és fiú genetikusan hasonlóságának és különbségének elemzése egy fotográfia nézése közben (*Egy fénykép bűvöletében*); másik szép példája a személyiségre befolyással lévő körülmények között a személyiség megőr-

zésének és a változás irányának keresése az emberek társas kapcsolataiban során. (*new york, madison avenue*); a költői egyéniség egyedi és csupán rá jellemző vonásai a világlíra folyamatához kapcsolódásában a harmadik személyiségmeghatározó vizsgálat, melynek során Petőcznek szembesülnie kell az intertextualitás és a megelőzöttség fogalmaival; az önfeltárulkozás és rejtőzködés mint személyiségjellemző attitűdök a szereplíra mai gyakorlatában az a negyedik nézőpont, amelynek megvalósításai a költőelődök módorában írt stílusgyakorlatok, utánzások és paródiák. Önmagunk apró mozzanatokban való változásának, alapvonásainak megőrzésének jelzésére választja Petőcz — rendkívüli erejű telitalálatként — a minden változást magában hordozó Orlando-mitologémiát, melynek kifejtésére külön ciklust komponált.

A világ bizonytalanságában a legnagyobb bizonytalanság, ha a személyiség nem találja önön körvonalait. Petőcz azért, hogy igyekszik megújítva megőrizni mesterségének eszközét, a szót, hogy kísérletet tesz a kiüresedett költői formák újratemtésére, hogy keresi a szétbontott, majd újra felépített költészet funkcióját — máris a legfontosabb cél, az önmeghatározás felé közelít. A határozott kontúrú költői személyiség és a tervszerűen reformált költői gyakorlat megadja a költőnek azt a biztonságérzetet, ami segít életben maradni, s ami alkalmassá teszi arra, hogy költészetével pozitív esztétikai minőséget hozzon létre: szépséget, ami legalább annyira hiányzik életünkéből, mint a biztonság. Mert Petőcz önkereső és értékszerző versei a kikínódott válasz eredményeképpen: szépek. (*Noran Könyvkiadó, 2000*)

SZEPES ERIKA

MENEKÜLŐ SZÍV KÁLNOKY LÁSZLÓ EMLÉKEZETE

Szerkesztette: Alföldy Jenő

Számomra Kálnoky László az éppen elmúlt évszázad legjelesebb magyar költői közé tartozik. Tudom, nem állok egyedül ezzel a véleményemmel, de az alkotó még a Kossuth-díjat sem kapta meg. Ez természetesen nem őt minősíti, hanem a kort, amelyben élnie adatott. Nem mondhatni, hogy költőink életpályájukon a szerencse fiai, de még a sok szomorú példa közt is kirívó Kálnoky sorsa. A tehetséges ifjút a negyvenes évek legelején végzetes tüdőbetegség támadta meg, s ez élete végéig elkísérte. Állan-

dóan a halál közelében élt, s mintha ezt sejtette volna meg a sportoló, egészséges fiatalember, amikor 1939-ben első kötetének *Az árnyak kertje* címet adta. Sajnos nemcsak a betegség árnyékolta be életét, hanem a torz irodalompolitika is. 1949-ben már Baumgarten-díjasként, ő is kiszorult a költők köréből, s csak műfordítóként lehetett jelen. Nem igazán sikerülhetett 1957-es újrajelentkezése sem, hiszen csupán „polgári humanista” alkotónak minősült, s azok körében is „végzetes pesszimizmus” hatotta át líráját. A szakma elismerte, hogy van egy nagyszerű verse, még 1942-ből, a *Szanatóriumi elégia*, s hogy kiváló műfordító, de többre nagyon sokáig alig néhányan tartották. Csak 1970 táján vált nyilvánvalóvá, hogy nem egy-, hanem sokverses költő. Újabb évtized múltával még híveit is meglepte a műfordítóként „nyugalomba vonuló”, ám egyúttal a lírikust aktivizáló szerző: a magyar líra legkülönösebb és legvarázslatosabb újjászületése-átváltozása az övé. Nem a hetvenedik életévet valami csoda folytán mégis elérő, majd túlhaladó költő őszikéi ezek, legalábbis a hagyományos értelemben nem azok. Mert bár az emlékezésnek és a filozófiának lényegi szerep jut a költő világképében, legalább annyira fontos az elsősorban ironikus jellegű humor. Költészetét, mint ezt Csűrös Miklós érzékletes monográfiája megfogalmazta, a pokoljárás és a bohóctréfa kettőse jellemezte, s e kései lírában nem egymásutániságuk, egymásmellettségük, hanem egyidejűségük, egymásba szőtt voltak a meghatározó.

Fél évtizede a Nap Kiadó *In memoriam* címmel emlékkönyvsorozatot indított jeles huszadik századi íróinkról-költőinkről. Két éve ennek társa lett az *Emlékezet* című, Domokos Mátyás által szerkesztett sorozat. A kettő között talán annyi a különbség, hogy a később induló részben a közelmúltban elhunytak emlékkönyve (Székely János, Baka István, Tatay Sándor, Petri György), részben pedig a méltóképpen számon nem tartott alkotóké. Közéjük tartozik Kálnoky László is. A róla szóló kötetet a munkásságát két könyvben is elemző Alföldy Jenő szerkesztette, s nehezen hozzáférhető újságcikkeket, ezidáig kéziratban maradt anyagokat is publikált a teljesebb kép érdekében. A *Menekülő szív* hiteles, egyúttal kedvet is csináló képet ad az ezredvég egyik rangos életművéről. Kálnoky László a most kezdődő évezred ifjainak nagyapja-dédapja lehetne, de közülük is bizonyosan megszólítja azokat, akik nyitottan közelednek hozzá. (*Nap Kiadó, 2000*)

VASY GÉZA

OLVASÓI LEVELEK PELLE JÁNOS ÍRÁSÁHOZ (Vigilia, 2001. január)

Nem értem, hogy miután ismételten érinti a szerző Slachta Margit tiszteletreméltó, elszánt és bátor kiállásait (már ekkor kiérdemelte a későbbi megjegyzést: két férfi van a parlamentben, és mindkettő szoknyát visel; t.i. Ó és Kéthly Anna), a tanulmány befejező soraiban nem említi meg az ugyancsak korlátlan embermentésben a Szociális Testvérek Társaságát; nemcsak a jezsuiták, vagy a bencések, vagy Apor Vilmos nem korlátozta a mentési akciókat kizárólag a megkeresztelkedett zsidókra, hanem — népszerű neviükön — a Szürke Testvérek rendje sem. Válogatás nélkül mentettek mindenkit, még baloldali üldözötteket is; számuk sok százra tehető. Felhasználták minden lehetőséget, így pl. a Balaton melletti Jankovich-telepi ún. DL (Dolgozó Lány) üdülőt, vagy pesti Bokréta utcai házukat. Ez utóbbi helyről vitték el a nyilasok 1944 dec. 27-én Salkai (Schalkház) Sára szociális testvér, aki egyébként előjárói hozzájárulásával felajánlotta magát a Rendért. Felajánlása elfogadhatott; még az említett napon egyik hitoktatójukkal és három „lebukott”, elárult bújókával a Dunába lötték, a Matróz Csárda közelében. A mártírhalált halt testvér emlékfája a Yad Vase-m-ben a monumentális kötömbökből álló emlékmű közvetlen közelében van; boldogáavatása pedig érthetetlen és mellátlan döccenőkkel folyik. Ha öt nem is, de a Rendet az említett szövegek környezetben nem megemlíteni nem lehet! Kiegészítő adataimat annak idején még az erdélyi származású R. L. Braham is köszönettel vette.

GERGELY MIHÁLY

A KALOT népfőiskolák neveinek, céljának felsorolása (mi csak a KALOT intézmények említésére szorítkozunk) már meggyőzhet bárkit, hogy ők nem „társadalmi őrségváltásra” készültek az üldözött zsidók ellen, hanem egészen másra. A KALOT-nak összesen húsz népfőiskolája volt: Érd (fő tevékenysége a mozgalmi vezetőképzés, mely beletartozott minden népfőiskola programjába, ezért a továbbiakban ezt nem említiük); Balatonberény (kertgazdaképző tanfolyamok); Egyházashalu (belterjes kertgazdaság, téztaüzem); Püspöknádasa (kertgazda-képzés, népi faragóművészet); Vértescsa (sajtóbizományos és könyvügynökképző tanfolyamok); Zirc (nemzetiségi népfőiskola, egyházi és világi népszerűtől népfőiskolai jellegű tájékoztatás); Palicsfürdő (belterjes kertgazdálkodással kapcsolatos szakszerű üzemetvezés); Szeged (gazdasági munkásság, cselédség, kukikosság tanfolyamos képzése, főleg érdekvédelmi kérdésekben; a hivatásrendi társadalmi-gazdasági rend ismertetése); Endrőd (szántóföldi- és kertgazdálkodás, elsősorban a környező települések törpebiratosok számára); Hajdúdorog (szántóföldi művelés, kertgazdaság és ennek oktatása); Szatmárnémeti (a nemzetiségek megbékéltetése, a szórványmagyarok gondozása); Csíksomlyó (faluvezetők nevelése, a fafaragó tehetségek nevelése); Szilágysomlyó (nemzetiségek összebékéltetése, a szórványmagyarok kulturális és gazdasági gondozása); Eger (ezt a fős-

kolát szociális beállítottsága miatt hatósági tilalmakkal teljesen megbénították). Jánosi (telepesképző népfőiskola; itt készítettek elő az Eger közszékhely beindított, nincstelenség számára létesített első KALOT telepes falut); Kassa (nemzetiségi népfőiskola magyar és szlovák ifjúság számára); Ungvár (nemzetiségi népfőiskola a magyar, ruszin és szlovák ifjúság számára); Vágsellye (táji népfőiskola a Kisalföld parasztfiútságának művelése és anyagi segítése céljából); Kisunyom (a nyugatdunántúli parasztfiatalság kulturális és gazdasági segítése); Kecskemét (a berendezett népfőiskolát a háborús események miatt már nem lehetett üzembe helyezni).

A fenti névsor alapján világos lehet, hogy nem ezekből a népfőiskolákból kerültek ki azok a személyek, akik a „zsidótörvény következében »megürült« pozíciók» betöltése által szerepet játszhattak volna valami „új emancipációban”. A szerzőn a sor, hogy bebizonyítsa: a fenti népfőiskolák növendékei közül ki és hol foglalt el mégis zsidóktól elvett pozíciókat, s hogy az ilyen esetek — ha voltak egyáltalán — igazolják-e az állítását, hogy „a keresztény egyházak szociális tevékenysége az 1939 és 1941 közötti időszakban, s még később is, elsősorban arra irányult, hogy elősegítsék a »társadalmi őrségváltást«”? Ha más a valóság, mint amire a szerző alapozza érvelését, akkor kérdéses a vádaskodások közé illesztett „jótanács” célja is: „évekig eszükbe sem jutott, hogy a társadalmi felemelkedés lehetősége olyan erkölcsi veszteséget okoz, mely magát a civil társadalmat, a valóságos hitet teszi tönkre”. Büntudatra nevelés?

ANDRÁS IMRE, a KALOT elnöke

Hálás vagyok dr. Gergely Mihály kiegészítéseierért és pontosításaiért. Tanulmányomban 1944. március 19-ig terjedő időszakra koncentráltam, ezért a nyilasuralom alatti zsidómentésre legföljebb utalásokat tettem. (Braham professzor és mások ezt a témát részletesen feldolgozták.) Ez ad magyarázatot „feledékenységre”.

Ami András Imre észrevételét illeti, mindenekelőtt utalok a nemrég megjelent monográfiára a KALOT-ról, hiszen a megállapítást innen vettem át. (Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946, Budapest, 1998, 94–95.). Tény, hogy a KALOT keresztény, egyszersmind baloldali társadalmi szervezet és mozgalom volt, melynek egyik legfontosabb célkitűzése volt a hazai polgárosodás meggyorsítása és a szegényparasztság fölemelkedése. A „népi írók mozgalma” is ezt a felfogást vallotta, a legtöbb korabeli baloldali gondolkodóval együtt. Azon az alapon értettek egyet a zsidóság gazdasági visszaszorításával, hogy ebből a magyar szegényparasztság profitál majd. (Ismeretes, hogy formálisan erre törekedett mind az első, mind a második zsidótörvény.) 1938 és 1941 között miért épp a KALOT vezetők gondolkodtak volna másképp?

PELLE JÁNOS

SOMMAIRE

- PÉTER VASADI: Le Béni de la Croix
EDITH STEIN: Au pied de la Croix

Pèlerinages

- LAJOS DOLHAI: Théologie du pèlerinage
GYULA WOJTILLA: Les pèlerinages hindous
ENIKŐ CSUKOVICS: Lieux saints à l'étranger — pèlerins de Hongrie
MIKLÓS BÁTORI: La mort dans les vignes (extrait)
■ Entretien avec Béla Somfai, théologien

INHALT

- PÉTER VASADI: Der Gesegnete des Kreuzes
EDITH STEIN: Am Fuß des Kreuzes

Wallfahrten

- LAJOS DOLHAI: Theologie der Wallfahrt
GYULA WOJTILLA: Hinduistische Wallfahrten
ENIKŐ CSUKOVICS: Wallfahrtsorte im Ausland — ungarische Pilger
MIKLÓS BÁTORI: Der Tod im Weingarten (Auszug)
■ Gespräch mit dem Theologen Béla Somfai

CONTENTS

- PÉTER VASADI: The blessed of the cross
EDITH STEIN: At the foot of the cross

Pilgrimages

- LAJOS DOLHAI: The theology of pilgrimage
GYULA WOJTILLA: Hindu pilgrimages
ENIKŐ CSUKOVICS: Foreign shrines — Hungarian pilgrims
MIKLÓS BÁTORI: Death in the vineyard (extract)
■ Interview with Béla Somfai theologian

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

TÖRÖK JÓZSEF-
LEGEZA LÁSZLÓ

A magyar egyház évezrede
Változatok Kosztolányira

F. AMBRUS GIZELLA-
FALLENBÜCHL ZOLTÁN

Egyedül maradsz

BODOR ÁDÁM

Az érsek látogatása

PETŐCZ ANDRÁS

Medúza

Menekülő szív.

Kálnoky László emlékezete

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bircsák Eszter, Ladányi Sándor, Rónay László,
Szepes Erika, Tarján Tamás és Vasy Géza

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Az eutanáziáról
- Keresztény századok – a 18. század
- Intézeti nevelés – családi nevelés
- 100 éve született Németh László

ISSN 004260242-4

9 770042 602425